

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN VE AMASYA TARİHİ ADLI ESERİ

Abdullah Batuhan ATILGAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN VE AMASYA TARİHİ ADLI ESERİ

Abdullah Batuhan ATILGAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Abdullah Batuhan Atılgan tarafından hazırlanan ‘‘Hüseyin Hüsâmeddin ve Amasya Tarihi Adlı Eseri’’ başlıklı bu çalışma, 19/04/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Rüya KILIÇ (Başkan)

Prof. Dr. Resul AY (Danışman)

Prof. Dr. Mustafa UYAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır. Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Abdullah Batuhan Atılğan

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Resul AY** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Abdullah Batuhan ATILGAN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde yaşadığım zorlukları aşmam ve çalışmamı tamamlayabilmem için bana destek olan değerli insanlara teşekkürü borç bilirim. Öncelikle öğrenim hayatım boyunca her anlamda destek olan annem Nilüfer Atılgan, babam Nihat Atılgan'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Hayatımın her döneminde benden desteğini esirgememiş, her zaman yanımda olmuş olan anneannem Hamide Kocasu'ya şükranlarımı sunuyorum. Yüksek Lisans programına kabul edildiğim gün benden daha çok sevinen, yanımda her daim olan ancak bu çalışmanın sonunu ne yazık ki göremeden vefat eden sevgili dedem Ömer Kocasu'yu rahmetle anıyorum.

Lisans döneminden itibaren kendisinden çeşitli dersler aldığım, tez dönemimde konumu belirleme noktasında bana yol gösteren, zaman ayıran, tezin yazım sürecinde de hatalarımı düzeltmeme yardımcı olan ve her daim çalışmamla ilgilenen değerli danışmanım Prof. Dr. Resul Ay hocama teşekkürü borç bilirim. Tez çalışmama yapmış oldukları kıymetli öneri ve katkılarından dolayı değerli jüri hocalarım Prof. Dr. Rüya Kılıç ve Prof. Dr. Mustafa Uyar'a çok teşekkür ederim.

Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümünde lisans programında tanıştığım, benimle yakın dönemde tezlerini yazmış, her daim fikir alışverişinde bulunduğumuz, yardımlaştığımız değerli arkadaşlarım Umut Muhammed Şefkat ve Yağız Fatih Nazlıer'e teşekkür ederim.

ÖZET

ATILGAN, Abdullah Batuhan. *Hüseyin Hüsâmeddin ve Amasya Tarihi Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, Türk kültürü, tarihi ve edebiyatı üzerine araştırmalar yapmış ve çeşitli eserler kaleme almış bir müelliftir. Eserleri arasında en kapsamlı ve en tanınmış olanı şüphesiz *Amasya Tarihi* adlı eseridir. Amasya’da yaşayan âlimlerin, meşhur kişilerin hayat hikâyelerini yazmak amacıyla araştırma ve incelemelerine başlayan Hüseyin Hüsâmeddin Yasar çalışmasının kapsamını genişleterek genel bir Türk tarihine dönüştürmüştür. Çalışmasını Amasya merkezli kaleme almış olması sebebiyle, eseri şehir tarihi çalışmalarının öncülleri arasında yer almıştır. Eser içeriği, kapsamı, anlatımı gibi yönleriyle diğer alan çalışmalarından farklılaşmıştır. Olayların aktarımında vermiş olduğu, başka kaynaklarda rastlanmayan bilgiler sebebiyle alan çalışmaları içerisinde eser ve yazara dair çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Eser ile alakalı yapılan eleştiriler ve övgüler, eserin geniş bir tarihsel aralığı kapsaması sebebiyle, araştırmacıların incelemekte olduğu döneme göre farklılıklar göstermiştir. Özellikle Amasya’nın Osmanlı idaresi altındaki dönemi araştırmacılar tarafından yoğun şekilde incelenmiştir. Bu dönemle alakalı aktarmış olduğu bilgiler dönem kaynakları ile karşılaştırılmış, bilgilerin doğruluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Hüseyin Hüsâmeddin’in tarih anlayışı, olaylar üzerine yaptığı yorumlar, varmış olduğu sonuçlar üzerinde durulmuştur. Eser ve yazar hakkında yapılan inceleme ve araştırmalara bakıldığında ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti döneminin incelendiği görülmektedir. Oysa en az Osmanlı dönemi kadar değerli olan Osmanlı öncesi dönemine dair aktarmış olduğu bilgiler ve yapmış olduğu yorumlar biraz geri planda bırakılmıştır. Bu tez eserin ihmal edilmiş bu kısmı üzerinde yoğunlaşarak ihtiva ettiği bilgilerin kaynaklık değerini ve genel anlamda da Hüseyin Hüsâmeddin’in tarihçiliğini ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Anadolu, Türkler, Selçuklu, Osmanlı, Hüseyin Hüsâmeddin

ABSTRACT

ATILGAN, Abdullah Batuhan. *Hüseyin Hüsâmeddin and His Work History of Amasya*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Hüseyin Hüsâmeddin Yasar is an author who conducted research on Turkish culture, history and literature and wrote various works. The most comprehensive and well-known of his works is undoubtedly his History of Amasya. Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, who started his research and investigations with the aim of writing the life stories of scholars and famous people living in Amasya, expanded the scope of his work and turned it into a general Turkish history. Since he wrote his work centred on Amasya, his work has become one of the pioneers of city history studies. The work differs from other field studies in terms of its content, scope and narration. Due to the information he provided in the narration of the events, which is not found in other sources, various opinions about the work and the author have emerged within the field studies. The criticisms and praises made about the work differed according to the period that the researchers were examining, since the work covers a wide historical range. Especially the period of Amasya under Ottoman rule has been intensively analysed by the researchers. The information he conveyed about this period was compared with the sources of the period and the accuracy of the information was tried to be determined. In addition, Hüseyin Hüsâmeddin's understanding of history, his comments on events and his conclusions have been emphasised. When we look at the studies and researches about the work and the author, it is seen that the Ottoman Empire period is mainly analysed. However, the information he conveyed and the comments he made about the early periods of Anatolia, which is at least as valuable as the Ottoman period, have been left in the background. This thesis aims to focus on this neglected part of the work and to examine the source value of the information it contains and Hüseyin Hüsâmeddin's historiography in general.

Keywords: Amasya, Anatolia, Turks, Seljuks, Ottoman, Hüseyin Hüsâmeddin

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN HAYATI	4
1.1 AİLESİ VE İLMİ HAYATI	4
1.2. HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN ESERLERİ	7
1.2.1 Kitapları	7
1.2.1.1. Nişancılar Duracağı	7
1.2.1.2. Temel	7
1.2.1.3. Paşa Armağanı	8
1.2.1.4. Türk Emniyet Teşkilâtı Tarihi	8
1.2.1.5. Divan Anahtarı	8
1.2.2. Makaleleri	9
1.2.2.1. Koca Mehmed Paşa	9
1.2.2.2. Alâaddin Bey	9
1.2.2.3. Sultan Altunbaş	9
1.2.2.4. Molla Fenari	10
1.2.2.5. Orhan Bey Vakfiyesi	10
2. BÖLÜM: HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN TARİHÇİLİĞİ VE <i>AMASYA TARİHİ</i>	11
2.1. GEÇ OSMANLI-ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI	11
2.2. HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN TARİHÇİLİĞİ	13
2.3. AMASYA TARİHİ'NİN KAYNAKLARI	21
3. BÖLÜM: ESERİN ANADOLU SELÇUKLULARI VE BEYLİKLER DÖNEMİ TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ	33
3.1. ESERE GÖRE AMASYA ŞEHİR TARİHİ	33
3.1.1. Esere Göre Amasya İsmi	33
3.1.2. Mekanlar-Yapılar	37
3.1.3. Aileler	38

3.2. ESERDEKİ AMASYA BÖLGESİ SİYASİ TARİHİ	39
3.2.1. Türk Fetihleri Öncesinde Amasya	39
3.2.2. Danişmendliler Dönemi	43
3.2.3. Selçuklular Dönemi	48
3.2.4. Eretnalılar Dönemi	55
3.2.5. Şâdgeldioğulları Dönemi	59
3.2.6. Amasya'nın Osmanlı İdaresi Altına Girmesi	66
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	71
EK 1: ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	79
EK 2: ORJİNALLİK RAPORU	81

GİRİŞ

Şehir tarihi alanına yönelik günümüzde çeşitli çalışmaların yapıldığı ve yapılmakta olduğu görülmektedir. Türkiye’de bu alanda yapılmış çalışmaların öncüleri arasında Hüseyin Hüsâmeddin Yasar ve kaleme almış olduğu *Amasya Tarihi* adlı eseri gelmektedir. Yasar ilk olarak Amasya âlimlerinin hayat hikayelerini kaydetmek amacıyla çalışmalarına başlamış olsa da çalışmasının kapsamını genişletmiş, genel bir Amasya şehir tarihine dönüştürmüştür. Bu doğrultuda da Amasya’da geçmiş dönemde vuku bulmuş olan olayları, Amasya’da yaşamış olan önemli şahsiyetleri, şehrin coğrafi özelliklerini ve mimari eserlerini çalışmasına dahil ederek bütüncül bir şehir tarihi yazımına gayret göstermiştir. Yasar eserinde İslamiyet Öncesi Türk toplumlarından başlayarak eski Türk toplum yapısı, sosyokültürel yaşamları, dini inanışları, zaman mevhumları gibi konularla alakalı detaylı incelemeler gerçekleştirmiştir. Devamında Amasya’nın Türkler tarafından iskân edilme süreci, Anadolu Selçuklu Devleti, Beylikler dönemi ve Osmanlı dönemini de içeren, geniş bir zaman dilimini kapsamlı şekilde ele almıştır. Bu kadar geniş bir zaman aralığını inceleyen Yasar, özellikle Anadolu Türk tarihinin erken dönemlerine dair gerçekleşmiş, başka kaynaklarda pek de rastlanamayan detaylara yer vermiştir. Aktarmış olduğu bu detaylar sadece kendisinin çalışmasında ismini zikrettiği kaynaklarda geçmektedir. Eserinde ismini vermiş olduğu bu kaynakların büyük bölümünün varlığı araştırmacılarca tespit edilememiştir. Bütün bu özellikleri eseri oldukça değerli kılmaktadır. Lakin Yasar bu detaylı bilgileri aktarırken, eserinin bazı bölümlerinde faydalanmış olduğu kaynakları belirtmekten imtina etmiştir. Bununla beraber aktarmış olduğu bazı bilgilerde kendi yapmış olduğu etimolojik incelemelerinin, gerçekliğin önüne geçmekte olduğu görülmektedir. Bu tutumu akademik çalışmalar içerisinde Yasar’ın tarihçiliğine ve Amasya Tarihi adlı eserine ihtiyatla yaklaşılmasına neden olmuştur. Bu yüzden de Yasar’ın tarihçiliğinin ve genel Türk Tarihi hüviyeti taşımakta olan eserinin alan çalışmaları içerisinde geri planda kalmış olduğu görülmektedir. Eserin Osmanlı Devleti’nde yaşanan olaylar ile alakalı aktardığı bilgiler Franz Babinger gibi tarihçiler tarafından kıymetli bulunmuştur. Yasar’ın eserinin kıymeti kısmi olarak takdir edilmiştir. Ancak Anadolu’nun erken dönemlerine dair araştırmalarına fazla ehemmiyet gösterilmediği görülmektedir. Oysa Anadolu’da erken

dönemde yaşamış ve unutulmaya yüz tutmuş kişiler, kurulmuş beylikler ve yaşanan olaylar ile ilgili ilginç tespitleri ve yorumları bulunmaktadır. Aktarmış olduğu bu kıymetli bilgilerin incelenmesi, değerlendirilmesi, analiz edilmesi hem erken dönem Anadolu tarihi hakkında yeni bilgilerin edinilmesine hem de aktarılan olayların farklı yönlerinin gözlemlenebilmesine olanak sağlayacaktır.

Bu yüzden tez öncelikli olarak *Amasya Tarihi* adlı eserin, Amasya şehrinin Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Tarihi'ni içerdiği birinci, ikinci ve üçüncü ciltleri üzerinde incelemeler yapmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra geniş bir arka plan bilgisi mahiyetinde Hüseyin Hüsâmeddin'in hayatı ve yazmış olduğu eserler üzerinde de durulacaktır. Ayrıca, *Amasya Tarihi*'ni anlama ve tanıma bağlamında eserin tamamı hakkında da genel bilgiler verilecektir. Ana konumuz olan ilk üç cilt üzerinde incelemeler gerçekleştirilirken eserin orijinal Osmanlıca nüshaları ile Latin harflerine transkripsiyonu beraber kullanılmıştır. Orijinal Osmanlıca nüshalar ile Latin harfleri transkripsiyonunda bulunmakta olan bilgiler karşılaştırılarak kullanılmıştır. 2007 yılında Prof. Dr. Mesut Aydın ve Güler Aydın tarafından yayına hazırlanan, basımı gerçekleştirilmiş olan Latin harfli nüsha üzerinden atıf ve dipnotlar verilmiştir. Çalışma içerisinde ihtiyaç duyulan bölümlerde, orijinal nüshalardan da atıf ve dipnot gösterimi gerçekleştirilmiştir. Eserin çeşitli nüshalarını çalışma içerisinde bir arada kullanmaya gayret gösterdik. Belirtilen ciltler içerisinde aktarmış olduğu bilgiler hem güncel çalışmalar hem de dönem kaynaklarında aktarılan bilgiler ile karşılaştırılacaktır. Yasar'ın eserinde aktarmış olduğu detaylarla dönem kaynakları ve güncel çalışmalar arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilecektir. Bu benzerlik ve farklılıklar üzerinden Yasar'a ve eserine yapılmış olan övgüler-eleştiriler üzerinde durulacaktır. Bu övgü ve eleştirilerin hangi hususlar üzerinden gerçekleştirildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu tespitler üzerinden yapmış olduğumuz çıkarımlarla Yasar'ın tarihçiliği ve çalışması tetkik edilecektir. Güncel çalışmalar ve dönem kaynakları ile Amasya Tarihi arasındaki farklılıkların nedenleri, farklı olan bilgileri hangi kaynaklardan edinmiş olduğu üzerinde durulacaktır. Eserinde belirtmemiş olsa da muhtemelen yararlandığı kaynaklar üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Yapılan incelemeler ve değerlendirmeler neticesinde Yasar'ın tarihçilik anlayışına dair çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır. Ayrıca *Amasya Tarihi*'nin erken

dönem Anadolu coğrafyası açısından barındırmış olduğu bilgiler ışığında kaynaklık değeri incelenecektir.

1. BÖLÜM: HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN HAYATI

1.1 AİLESİ VE İLMİ HAYATI

'*Amasya Müverrihi*' olarak ün kazanan Hüseyin Hüsâmeddin 5 Kasım 1869 tarihinde Amasya Çeribaşı Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.¹ Amasya'nın önde gelen ailelerinden Abdizâdelere mensuptur. Babası Hacı Mehmet Ağa, annesi Zahide Hatun'dur.²

Müellifin eğitim hayatı 1879 yılında hafızlık eğitimi almak amacıyla gittiği Balcılar Mektebi'nde başlamıştır. Ardından 1883 yılında Amasya Rüştîye Mektebi'ne girmiştir. Rüştîye'de eğitim gördüğü dönemde Fars Dili ve Edebiyatı'na yoğun bir ilgi duymuştur.³ Firdevsi'nin *Şahname*, Ziya Paşa'nın *Harâbat* adlı eserleri gibi çeşitli kaynaklar üzerinde çalışmalar gerçekleştirmiştir.⁴ Yapmış olduğu bu çalışmalar Hüseyin Hüsâmeddin'de Amasya âlimlerinin hayat hikâyelerini kaleme alma fikrinin ilk tohumlarını ekmiştir. 1887 yılında Rüştîye'de eğitimini tamamlayan Hüseyin Hüsâmeddin tahsilini ilerletmek üzere İstanbul'a giderek Kalenderhane Medresesi'nde ikâmet etmiştir. Medresede ikâmet ettiği on yıllık süre boyunca Tokâdizade Hacı Ahmet Nureddin Efendi, Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, İnegöllü Ali Ratib Efendi, Harputlu Abdülatif Efendi, Ödemişli Mustafa Efendi gibi hocalardan çeşitli dersler alarak tahsilini ilerletmiştir. Tahsil gördüğü esnada tatillerini İstanbul'da bulunan Fatih Kütüphanesi, Köprülü Esad Efendi Kütüphanesi gibi yerleri ziyaret ederek; araştırmalar, incelemeler yaparak geçirmiştir. Öğrenim döneminde yapmış olduğu araştırmalar İstanbul'da bulunan kütüphaneler ile sınırlı kalmamıştır. 1894 yılında Girit, 1895 yılında Suriye ve Hicaz'a kısa süreli seyahatler gerçekleştirmiştir. Şam'da Kadiriye Kütüphanesi'nde, Girit'te Kadiriye Kütüphanesi'nde araştırmalar gerçekleştirmiştir.⁵ Yapmış olduğu seyahatlerin ardından İstanbul'a dönmüş, 1899 yılında Tokâdizade Ahmed Nureddin Efendi'den icâzetname almıştır.⁶ Yasar'ın Balcılar Mektebi'nde başlayıp, 1899 senesinde Ahmed Nureddin Efendi'den icâzet almaya muvaffak olarak tamamlanan öğrenim hayatı Arapça, Farsça

¹ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Amasya Tarihi I*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2007, s.197.

² *aynı yerde*.

³ Turgut Akpınar, "Hüseyin Hüsâmeddin Yasar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XVIII, 1998, s. 551.

⁴ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 198.

⁵ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 199.

⁶ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 200.

gibi lisanlar öğrenmesine, İslami İlimler merkezli olmak üzere çeşitli ilim sahaları ile ilgili bilgi sahibi olmasına olanak sağlamıştır.⁷

Yasar eğitim süreci ile beraber ilk devlet vazifesine 1898 yılında Meşihad Dairesi Askeriye Mahkemesi'nde mukayyid⁸ olarak başlamıştır.⁹ Kendisine verilmiş olan bu vazife aracılığıyla İstanbul Şeri'yye Mahkemesi sicilleri üzerinde araştırma yapma fırsatına sahip olmuş, Amasya ve çevresine dair yeni bilgilere ulaşmıştır.¹⁰ 1901 yılında Şeyhülislam Mehmed Cemâleddin Efendi tarafından Surre-i Hümâyun Emmini olarak vazifelendirilmiş, ikinci kez Hicaz, Suriye bölgesine gitme şansına sahip olmuştur.¹¹ Bu vazifesinden döndüğünde ise 1903 yılında Vezirköprü naibliği görevine atanmıştır. Vezirköprü vazifesinin ardından sırasıyla 19 Ekim 1905 ile 15 Eylül 1907 tarihleri arasında Osmercık, 1908-1910 yılları arasında Niksar, 1911 yılında Refahiye'de kaza naibliği görevlerini ifa etmiştir.¹² 26 Nisan 1911 tarihinde Evkâf Vezareti Arapça Eski Kayıtlar Mütercimliği'ne atanmıştır.¹³

Yasar hem öğrenim hayatı boyunca hem de mesleki hayatı boyunca Amasya üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda elde etmiş olduğu bilgileri bu dönemde birleştirerek Amasya Tarihi adlı eserinin ilk iki cildini kaleme almıştır.¹⁴ Kaleme almış olduğu eserin içerdiği bilgilerin kıymeti resmi makamlarca kendisine Maarif Nişanı verilerek takdir edilmiştir.¹⁵ Yasar *Amasya Tarihi* adlı eserini kaleme aldıktan sonraki dönemde Tarih-i Osmani Encümeni üyesi olarak görev almıştır. Turgut Akpınar, Yasar'ın Tarih-i Osmani Encümeni'nin (TOEM) kurucu üyelerinden olduğunu ifade etmiş olsa da bu durumun gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.¹⁶ Kurucu üyeler arasında Yasar yer almamış olsa da

⁷ Feyzi Çimen, "Divânü Lügâti't- Türk Üzerine İlk Dizin: Divân Anahtarı ve Hüseyin Hüsâmeddin Yasar'ın İlmi Kişiliği", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S:1, 2013, s. 138.

⁸ Mahkemelerde kayıt işlerini yapan memur.

⁹ Fikret Sarıcaoğlu, "Üç Amasya Tarihçisi ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S:14, 1994, s. 42.

¹⁰ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s.200.

¹¹ aynı yerde

¹² Sarıcaoğlu, a.g.m., s. 42.

¹³ Eyüp Baş, "Amasyalı Tarihçi Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin'in Tarih-i Osmani Encümeni Üyeliği Dönemi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (haz. Şuayip Özdemir, Ayşegül Gün), C:II, 2017, s. 192.

¹⁴ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 200.

¹⁵ BOA. İ.TAL. 496/56.

¹⁶ Akpınar, a.g.m. s, 552.

TOEM'in kurucu üyeleri ile iletişiminin olduğu ve onların çalışmalarına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Halil Edhem'in, *TOEM*'in 14 Ağustos 1911 tarihli dokuzuncu sayısında, 14 Ağustos 1914 tarihli 27. sayısında, 1 Nisan 1917 tarihli 43. sayısında ve 1 Şubat 1918 tarihli 48. sayısında kaleme almış olduğu çalışmalarında Hüseyin Hüsâmeddin ve Amasya Tarihi adlı eserine atıflarda bulunduğu görülmüştür.¹⁷ Eldem'in en son kaleme aldığı çalışmasında ise Hüseyin Hüsâmeddin'den bahsederken Tarih-i Osmani Encümeni Üyesi olarak ifade ettiği araştırmalarda görülmüştür.¹⁸ Ayrıca Yasar'ın kaleme almış olduğu makalelerin 1916 yılı sonrasında TOEM'de yayınlanmaya başlamış olduğu görülmektedir.¹⁹ Bu bilgiler ışığında Yasar'ın 1914 yılı sonrasında encümen üyeliği yaptığı söylenebilmektedir.

Yasar Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Tarihi, Türk Edebiyatı, Türk Kültürü üzerine yapmış olduğu araştırmalara, çalışmalara devam etmiştir. Yasar, Mehmed Fuat Köprülü başkanlığında 6 Temmuz 1927 tarihinde tekrardan kurulan Türk Tarih Encümeni'nde bulunmamıştır.²⁰ Encümen üyeliği görevinde bulunmamış olsa da akademik çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir. Türk Ocakları bünyesinde Türk Dili, Türk Kültürü gibi çeşitli konular üzerine konferanslar vermiştir. Yasar Türk Dili'nin akademik olarak daha detaylı araştırılmasının elzem olduğu düşüncesindedir. Bu düşüncesinin gerçeğe dönüşmesi için 1934 yılında Maarif Vekâleti'ne İstanbul Üniversitesi'nde kürsü açılması hususunda talepte bulunmuştur.²¹ Vekalet bu talebi şartların uygun olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Gerçekleştirmiş olduğu bu çalışma ve girişimlerin yanında Yasar'ın en çok üzerinde emek sarf ettiği husus *Amasya Tarihi* adlı eserinin ciltlerinin basımını gerçekleştirmek olmuştur. Bu konuda yoğun bir çaba harcamıştır. 24 Ağustos 1924 tarihinde Emel Gazetesi'nde yazmış olduğu *Fazilet* adlı mektubunda Amasya ahâlisine eserinin kıymet ve önemini aktarmaya çalışmıştır. Eserinin kıymetinin yanı sıra yaşamış olduğu zorlukları ifade etmiş ve eserin basımının gerçekleştirilebilmesi için

¹⁷ Selami Kurt, *Tarih-i Osmânî Encümeni/ Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın Osmanlı Tarih Yazıcılığındaki Yeri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2020. s.247.

¹⁸ Kurt, *a.g.e.*, s. 248.

¹⁹ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, "Koca Mehmed Paşa", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C:7, S:38, 1916.

²⁰ Baş, *a.g.e.*, s. 193.

²¹ Çimen, *a.g.m.*, s. 139.

destek çağrısında bulunmuştur.²² Yapmış olduğu bu çağrı karşılık bulmuş Emel Gazetesi Amasya Tarihi'nin basımına destek olmak maksadıyla abone kampanyası başlatmıştır. Abone olarak eserin basımına katkı sağlayan kişilerin isimleri gazete köşesinde paylaşılmıştır.²³ Yasar göstermiş olduğu bu yoğun çabaya rağmen maalesef bütün ciltlerinin basımını maddi imkansızlıklar sebebiyle gerçekleştirememiştir.

Türk Tarihi ve Türk Dili üzerine öğrenim hayatının başından itibaren büyük bir titizlik ve tutkuyla eğilen Hüseyin Hüsâmeddin Yasar 10 Şubat 1939 tarihinde İstanbul Şişli'de vefat etmiş, Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁴

1.2. HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN ESERLERİ

1.2.1 Kitapları

1.2.1.1. Nişancılar Durağı

Osmanlı Devleti bürokrasisi içinde önemli bir konuma sahip olan Nişancılar üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda kaleme aldığı biyografik bir çalışmadır. Yasar, Orhan Gazi döneminden itibaren kendisinin tespit ettiğini ifade etmiştir. Toplamda yüz altmış beş devlet erkânının hayat hikayelerini kronolojik sırayı takip ederek kaleme almıştır.²⁵

1.2.1.2. Temel

Türkçe gramer ve fiil çekimleri hakkında kaleme almış olduğu eseridir. Yasar bu eserinin amacını: “*Türk Dili'nin manaları unutulmuş, lafızları diğer dillere geçmesinden dolayı tebeddülâta uğramış lügatlarını bulup çıkarmak, onların iştikaklarını, manalarını, kavâid-i lugaviyye dairesinde tespit ederek anlatmak*”²⁶ olarak ifade etmiştir. Bu eserin

²² Emel Gazetesi, 24 Ağustos 1924.

²³ Emel Gazetesi, 14 Eylül 1924.

²⁴ Sarıcaoğlu, a.g.m., s. 42-43.

²⁵ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Nişancılar Durağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

²⁶ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Amasya Tarihi I*, (haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş), Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. XV.

ilk cildi yayınlanmıştır. Diğer ciltlerin yayınlandığına yahut kaleme alındığına dair bulgulara rastlanmamıştır.²⁷

1.2.1.3. Paşa Armağanı

‘Paşa’ kelimesinin Türk kökenli olduğunu ispatlamak amacıyla yaptığı etimolojik ve tarihsel incelemeler ışığında kaleme almış olduğu çalışmasıdır. Eserin net olarak yazılmış olduğu tarihin tespiti yapılamamıştır. Eser içerisinde 1926 yılında yayımlanmış olan *Temel* adlı çalışmasını kaynak olarak göstermesinden yola çıkılarak 1926 yılı sonrasında çalışmayı gerçekleştirdiği düşünülmektedir.²⁸

1.2.1.4. Türk Emniyet Teşkilâtı Tarihi

Emniyet Teşkilâtı’nın tarihi üzerine yapmış olduğu çalışmalar sonucunda kaleme almış olduğu eseridir. Günümüzde esere erişim sağlanamamaktadır. Turgut Akpınar’ın ifade ettiğine göre eser tamamlandıktan sonra Ankara Emniyet Müdürü’ne inceleme yapması hususunda teslim edilmiş ancak bundan sonra kaybolmuştur.²⁹ Eserin bibliyografik bilgileri elimizde bulunmamaktadır.

1.2.1.5. Divan Anahtarı

Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divân-ı Lügâti’t- Türk’ün, Kilisli Rıfat tarafından üç cilt halinde Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirinin yayımlanmasının üzerine Yasar’da Divan Anahtarı adlı bir indeks çalışması kaleme almıştır. Divân-ı Lügâti’t- Türk hakkında yapılmış olan ilk indeks çalışması olması sebebiyle onun çalışmaları arasında önemli bir yere sahiptir.³⁰

²⁷ Bkz. Erol Öztürk, “Amasyalı Hüseyin Hüsâmeddin’in Temel Adlı Eserinin Birinci Cüz’ü”, *Turkish Studies*, S:8,2013, s. 2115-2141.

²⁸ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Paşa Armağanı*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya,2015.

²⁹ Turgut Akpınar, “Amasya Tarihi Yazarı Hüseyin Hüsâmeddin ve Bilinmeyen Eserleri”, *Bibliyografya Kitap Haberleri Bülteni*, C:1, S:3, 1972, s. 168.

³⁰ Çimen, a.g.m., s. 136-151.

1.2.2. Makaleleri

1.2.2.1. Koca Mehmed Paşa

Yasar'ın *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nda yayımlanmış olan ilk çalışmasıdır. II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde devlet görevi almış olan Beylerbeyi Hoca Mehmed Çelebi'nin hayatı ve vazifeleri üzerine yapmış olduğu çalışmadır. Koca Mehmed Paşa adına bulunan iki vakfiyenin kayıtları ayrıca Tavşanlı Kasabası'nda var olan Arslan Bey Vakfiyesi ve II. Murad'ın 14 Temmuz 1430/22 Şevval 833 tarihli vakfiyesi gibi önemli evraklar üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bunların sonucunda Koca Mehmed Paşa'nın kendisi hakkında bilgilere ulaşmıştır. Ulaşmış olduğu bu bilgilerin nihayetinde Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Çandarlı ailesinin Osmanlı Devleti içerisinde sadrazamlık görevini üstlendiğine dair mevcut olan kanının gerçeği yansıtmadığı tespitinde bulunmuştur.³¹

1.2.2.2. Alâaddin Bey

Osman Gazi'nin oğlu olarak kaynaklarda aktarılan Alâaddin Bey ile alakalı bilgiler üzerinde incelemeler yapmış ve tespitlerde bulunmaya çalışmıştır. Yapmış olduğu tetkiklerin nihayetinde Osman Gazi'nin veziri Alâaddin Paşa ile oğlu Alâaddin Bey'in karıştırıldığı kanısına varmıştır.³²

1.2.2.3. Sultan Altunbaş

Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan II. Mesud'un oğlu Tâceddin Altunbaş'ın hayatını incelemiştir. Altunbaş'ın Amasya ve çevresinde mevcut olan Moğol idaresinin tesirini kaybetmesinin ardından kurmuş olduğu otoriteyi incelemiştir. Bu dönemde Amasya'da yaşamış olan devlet erkânı ve şehrin önemli şahsiyetlerinin kimler olduğu gibi konular üzerinde tetkikler yapmıştır.³³

³¹Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, "Koca Mehmed Paşa", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C:7, S:38,1916.

³² Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, "Alâaddin Bey", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:8,1925, s.128-133.

³³ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, "Sultan Altunbaş", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:11,1925, s.305-326.

1.2.2.4. Molla Fenari

Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı olarak bilinen Molla Fenari'nin hayatına dair bulunan bilgileri vakıf kayıtları ve tarihi metinler ışığında ele aldığı çalışmasıdır. Molla Fenari adına yazılmış olan biyografi eserine efsanelerin karışmış olduğunu, Fenari'nin ölümü ve tarihinin gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Tarihi kaynaklardan elde ettiği bilgiler ışığında Molla Fenari üzerine yeniden tetkiklerde bulunduğu biyografik bir çalışma meydana getirmiştir.³⁴

1.2.2.5. Orhan Bey Vakfiyesi

Yasar bu çalışmasında vakfiyelerin tarih hususunda son derece önemli bir kaynak unsuru olduğunu göstermiştir. Bir vakfiye kaydı üzerinden açıklık getirmiş olduğu konuları beş madde altında toplayarak aktarmıştır. Vakfiye'de imzası olan Kadı Mahmud bin Seyyid Ahmed isimli şahsın Taşköprülüzade'nin biyografisinde bahsetmediği bir zât olduğunun tespitini yapmıştır. Bu ismi geçen kişi hakkında tarihi kaynaklarda incelemeler yaparak ifa ettiği vazife ve tarihinin tespitini gerçekleştirmiştir. Orhan Gazi'nin vezirinin halk içerisinde Sinan Paşa olarak anılan Mevlâna Sinanüddin Yusuf Paşa olduğu tespitini yapmıştır.³⁵ Yasar'ın bu çalışması maddenin başında da ifade ettiğimiz gibi vakıf kayıtlarının tarihi kaynaklar arasında önemli bir yere sahip olduğuna dair en somut örneklerden birini teşkil etmektedir.

Yasar'ın çalışmalarından bazıları hem yazarın şahsiyeti hem de eserlerin barındırdığı bilgi çeşitliliğinin örneklendirilmesi maksadıyla seçilerek kısaca aktarılmıştır. Yasar'ın yaşamı boyunca gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar bu bölümde ifade ettiğimiz eserlerle sınırlı değildir. Türk Yurdu Dergisi, İkdam Gazetesi, Emel Gazetesi gibi çeşitli yazılı yayın yapmakta olan kaynaklarda farklı konulara yönelik çalışmaları, makaleleri, mektupları yayınlanmıştır. Yasar'ın hayatı boyunca yapmış olduğu çalışmalar arasında kendisinin tanınmasına, *Amasya Müverrihi* olarak anılmasına vesile olan çalışması ise Amasya Tarihi adlı eseri olmuştur.

³⁴ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, "Molla Fenari", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:18, 1926, s.368-383.

³⁵ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, "Orhan Bey Vakfiyesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:17, 1926, s. 284-301.

2.BÖLÜM: HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN TARİHÇİLİĞİ VE AMASYA TARİHİ

2.1. GEÇ OSMANLI-ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI

Hüseyin Hüsâmeddin Yasar'ın tarihçiliğini anlayabilmek için yaşadığı dönemin şartlarına odaklanmalıyız. Böylece Yasar'ın etkilendiği fikirleri anlamlandırabiliriz. Bunu gerçekleştirebilmemiz için Osmanlı Devleti aydınlarının tarihe bakışları hakkında fikir sahibi olmalıyız. 19. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin bakış açılarını anlamak içinse Avrupa'da yaşanan hem siyasi hem bilimsel gelişmeler üzerinde durmak gerekir.

Leopold von Ranke tarihin bilim olarak ne gibi metotlar kullanacağı, bir akademik disiplin olarak tarihin nasıl hareket edeceği gibi hususlarda çerçeveyi belirleyen en önemli isim olmuştur.³⁶ Ranke'nin gerçekleştirmiş olduğu devrimle tarih üzerine yapılan çalışmaların kaynakları değişim göstermiştir. Çalışmalara devletlerin, resmi kurum ve kuruluşlarının belgeleri kaynaklık etmeye başlamıştır. Tarihle uğraşanlar çalışmalarını gerçekleştirmek adına arşivlerde çalışmaya yönelmişlerdir.³⁷ Arşivlerde çalışılırken ne gibi araştırma yöntemlerinin izleneceği, elde edilen birincil kaynakların nasıl kullanılacağı ve ne şekilde yoruma tabi tutulacağı Ranke tarafından tespit edilmiştir.³⁸ Tarih biliminde çalışılmakta olan konular siyasi tarih üzerine yoğunlaşmıştır. 19. yüzyıl Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı karşısında çok uluslu devletler sıkıntı yaşamıştır. Milliyetçilik akımının getirdiği fikirler karşısında devletler kendi ulusal tarihlerinin derlenmesi için çaba sarf etmişlerdir. Böylece halkın, devlete olan aidiyet duygusunun perçinlenmesini hedeflemişlerdir. Tarih alanında yapılan çalışmalar devletlerin meşruiyetlerini sağlamak adına siyasi tarihe ağırlık vermeye başlamıştır.

Avrupa'da siyasi ve bilimsel alanda yaşanan değişimler Osmanlı Devleti'ne de sirayet etmiştir. Osmanlı aydınlarının tarih yazım teknikleri Avrupa'da olduğu gibi değişmeye

³⁶ John Tosh, *Tarihin Peşinde* (çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 15.

³⁷ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram* (çev. Mete Tunçay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 3.

³⁸ Tosh, *a.g.e.*, s.14-15.

başlamıştır. Ancak yaşanan değişim süreci Avrupa ile paralel ilerlememiştir. Osmanlı Devleti içinde Avrupa’da olduğu gibi yeni bir tarih yazım disiplini ve fikri ortaya çıkmamıştır. 19. yüzyıl Osmanlı tarih yazımının temel amacı devletin yaşamakta olduğu duraksama ve gerilemeyi engellemektir.³⁹

Osmanlı tarihçileri hedeflerini gerçekleştirmek için Avrupa’yı gözlemlemeye başlamışlardır. Avrupa tarihçilerinin eserlerini inceleme ve tercümelerini gerçekleştirmek suretiyle siyasette, tarihte yaşanan değişimlere tanık olmuşlardır.⁴⁰ Osmanlı Devleti ve tarih yazıcılığında yaşanan değişim Avrupa ile paralellik göstermez. Ahmed Cevdet, Ahmet Mithat, Necip Asım gibi isimler özellikle Fransız kaynaklı eserlerden faydalanarak genel tarih yazmaya çalışmışlardır.⁴¹ Osmanlı tarih anlayışında henüz özgün çalışmalar, ulus ve milliyetçilik gibi kavramlar Avrupa’daki gibi öne çıkmamıştır. Türkçülük, Milliyetçilik, Ulus gibi kavramlara verilen ağırlık 19. yüzyılın ikinci yarısı ve son çeyreği içinde artacaktır.

II. Meşrutiyet ve 1908 Anayasası Osmanlı Devleti içerisinde hem siyasi hem de kültürel hayat üzerinde değişime yol açmıştır.⁴² Osmanlı Devleti’nde tarih biliminin kurumsallaşma süreci hız kazanmış, Türkçülük fikri üzerinde durulmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti içerisinde Ulusçuluk, Türkçülük kavramları şekillenmiş ve üç kol üzerinde gelişmiştir. Bu kollar: *Osmanlı-Türk Milliyetçiliği*, *Etnik Kimlik İdeolojisi Kaynaklı Türk Ulusçuluğu*, *Pozitivizm* ve *Sosyoloji* gibi bilimlere dayanan *Türk Ulusçuluğu*’dur.⁴³

Üç kol üzerinden Osmanlı Devleti içerisinde şekillenen kavramlar Cumhuriyet’e geçiş sürecinde Osmanlı-Türk Milliyetçiliği’nin saf dışı kalmasıyla iki kol üzerinden ilerlemiştir. Pozitivizm ve Sosyoloji gibi bilimlerin katkılarıyla şekillenen Türk Ulusçuluğu Ziya Gökalp, diğer kol ise ağırlıklı olarak Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu

³⁹ Erdem Sönmez, *Annales Okulu’nun Türkiye’deki Tarihyazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980’e*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 82-83.

⁴⁰ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 59.

⁴¹ Ersanlı, *a.g.e.*, s. 64-65.

⁴² Sönmez, *a.g.e.*, s. 106.

⁴³ Ersanlı, *a.g.e.*, s. 76-90.

gibi aydınların öncülüğünde şekillenmiştir. Yusuf Akçura ekolü Türk Ulusçuluğu fikri 1908 yılında Türk Derneği'nin kurulmasıyla kurumsallaşmıştır.⁴⁴ Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* olarak ifade ettiği ulusçuluk fikri döneme hâkim olan ideolojiyi özetlemektedir.⁴⁵

Tarih biliminin kurumsallaşmasına dair adımlar devlet nazarında 1909 yılında *Tarih-i Osmani Encümeni*'nin kurulmasıyla atılmıştır. Encümenin kuruluş maksadı Osmanlı Devleti'nin tarihini baştan sona ayrıntılarıyla ele alacak kapsamlı bir tarih yazımı gerçekleştirmektir. Encümen bünyesinde kapsamlı bir Osmanlı Devleti tarihi yazım çalışmaları gerçekleşmiş ve ilk cildi yayınlanabilmiştir. Yayınlanan cilt başta Yusuf Akçura olmak üzere Fuad Köprülü, Ziya Gökalp gibi aydınlar tarafından eleştirilmiştir. Encümenin tarihçilik anlayışının dönemin koşullarını yansıtmadığını ifade etmişlerdir. Akçura, pozitivism ekseninde milli duygular bağlamında tarih yazımının yapılmasını gerektiğini savunmuştur. Fuad Köprülü disiplinler arası bir çalışmanın meydana getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Sadece askeri, siyasi belgelerin tarihe kaynaklık edemeyeceğini, coğrafi, etnik, sosyal konuların anlatıma dahil edilmesi gerektiğini ve yapılan çalışmalarla karşılaştırılarak tarihin yazılmasının gerekliliğini savunmuştur.⁴⁶ Encümenin çalışmalarına getirilen eleştirilere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâkim olan tarih yazımının temellerini görebilmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte tarihin bilim olarak konusu Yusuf Akçura, işlevi Ziya Gökalp, metodolojisi ise Fuad Köprülü tarafından belirlenmiştir. Yani Türklüğün vurgulandığı, sosyoloji, pozitivism gibi disiplinler ile dirsek temasında bulunan, kaynak çeşitliliğine sahip bir tarih anlatımı hâkim görüş olmuştur.

2.2. HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN'İN TARİHÇİLİĞİ

Hüseyin Hüsâmeddin Yasar'ın tarihçilik anlayışı aktardığımız dönem koşullarından bağımsız olarak ele alınamaz. Yasar'ın yaşadığı döneme dair verdiğimiz bilgiler ışığında yaşanan gelişmelerin kendisinin fikir dünyasına tesir ettiği görülmektedir. Yasar, *Amasya*

⁴⁴ Kurt, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁵ Kurt, *a.g.e.*, s.33.

⁴⁶ Ersanlı, *a.g.e.*, s. 94-95.

Tarihi'ni kaleme almadan önce Amasya'daki meşhur alimlerin hayat hikayelerini yazmayı amaçlamaktaydı. Eğitim alırken yaptığı araştırmalar, incelediği eserler ve dönem şartları görüşünün değişmesini sağlamış, sadece alimlerin hayatlarını anlatmak yerine, Türk Tarihi'ni kaleme almayı daha uygun bulmuştur. Tarih-i Osmani Encümeni'nin Osmanlı Tarihi yazımına yönelik faaliyetler yürüttüğü dönemde Yasar da çalışması için araştırma sürecindedir. Bazı kaynaklarda Tarih-i Osmani Encümeni'nin kurucu üyeleri arasında ismi zikredilmiş olsa da bu durumun doğru olmadığını ifade etmiştik. Ancak Halil Edhem Eldem gibi encümen üyeleri ile teması bulunmaktadır. Encümen üyesi olmasının ardından encümen bünyesinde yaptığı çalışmalar ağırlıklı olarak Osmanlı Tarihi üzerine olmuştur. Encümenin hedefleri ekseninde çalışmalarını kaleme almış olsa da içinde kullandığı kaynaklar, konulara yaklaşımı Fuad Köprülü, Ziya Gökalp gibi isimlerin yaklaşımlarıyla benzerlik göstermektedir. Fuad Köprülü gibi Hüseyin Hüsâmeddin de çalışmalarında sadece siyasi, askeri belgelerden yararlanmamış, vakıf kayıtları ve sözlü tarih kaynaklarına da başvurmuş, Yusuf Akçura'ya benzer Türkçü yaklaşım sergilemiştir. Yasar tarafından Osmanlı Devleti'nin son döneminde kaleme alınan çalışmalar Fuad Köprülü, Halil Edhem gibi önemli araştırmacılar tarafından takdir edilmiş, kıymetli bulunmuştur. Yasar'ın çalışmaları ve diğer araştırmacılarla farklılaşması Cumhuriyet döneminde verdiği eserlerde gözlemlenmiştir.

Osmanlı Devleti tarih yazıcılığındaki önemli unsuru olan meşruluk kaygısı Cumhuriyet dönemine miras olarak kalmıştır. Hüseyin Hüsâmeddin'in Cumhuriyet dönemi çalışmalarında bu mirasın izlerine rastlanmaktadır. Yasar'ın kaleme aldığı *Paşa Armağanı*, *Temel* gibi çalışmalarında Türk Tarih Tezini ispat çabası görülür. Hatta bu eserlerinden dolayı Güneş Dil Teorisi etkisinde kaldığı literatürde aktarılır. Hatta *Amasya Tarihi*'ni de Güneş Dil Teorisi ile ilişkilendirildiği olmuştur. Ancak dönem koşulları göz önüne alındığında bu durumun gerçekçi olmadığı görülmektedir. Türkçülük fikir hareketinin Osmanlı Dönemi'nde destekçisi olan Yasar, Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Tarih Tezi'nin savunucuları arasında yer almıştır. Türk Yurdu gibi dergilerde makaleler kaleme almış, Türk Ocakları bünyesinde konferanslar vermiştir.

Hüseyin Hüsâmeddin'in tarihçilik anlayışı Türkçülük fikri gibi II. Meşrutiyet sonrası dönemde ortaya çıkan yeni tarih anlayışı ile aynı doğrultu üzerinde iken metodolojisi için

aynı şeyi söylemek güçtür. Fuad Köprülü, Ziya Gökalp gibi isimlerin çalışmalarına baktığımız zaman metodolojik olarak farklılaştıkları görülmektedir. Fuad Köprülü özellikle karşılaştırmalı tarih anlayışı ile hareket etmiştir.⁴⁷ Bu kapsamda Osmanlı ve Arap kaynakları ile sınırlı kalmamış, Bizans kaynakları ve Avrupa kaynaklarını da kapsayacak şekilde farklı kaynakları birlikte değerlendirmiştir. Hüseyin Hüsâmeddin'in çalışmalarına baktığımızda Köprülü'nün çalışmaları ile sadece kaynak çeşitliliği açısından benzerdir. Yasar Türkçülük fikri merkezli anlatım yaparken karşılaştırmalı tarih metodunu Köprülü gibi kullanmamıştır. Yasar'ın çalışmalarında eski Osmanlı Tarih anlatımından gelen ispat, meşrulaştırma gayesini görmek mümkündür. Yasar, Köprülü, Ziya Gökalp gibi isimlerin eleştirdiği Ranke'nin tarih anlatımından Cumhuriyet Dönemi'nde kopmamıştır. Zikrettiğimiz isimler gibi siyasi, askeri kaynaklar dışında yeni kaynak türlerini çalışmalarına dahil etse de fikirlerini ispatlamaya çalışırken bu kaynaklarda bulunan bilgileri geri planda tutmuştur. Evraklar, belgeler aracılığıyla fikirlerinin ispatını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tarihi gerçeklikleri kendi düşüncelerinin meşruiyetini sağlamak maksadıyla kullanması çalışmalarının doğruluğunu, gerçekçiliğini zedelemiştir.

Hüseyin Hüsâmeddin'in tarihçilik anlayışını genel olarak değerlendirdiğimiz zaman fikri manada Fuad Köprülü, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi Türkçü, metot açısından ise Meşrutiyet öncesi Osmanlı Tarih Yazımı geleneği ve Ranke ekolünü izleyen tarihçilerin anlayışına yakın bir isim olduğu söylenebilir.

Yasar'ın bahse konu eseri yöntem ve içerik bakımından bazı araştırmacılarca ele alınmış, bazen övgü bazen de eleştirilere konu edilmiştir. Franz Babinger, Yasar'ın *Amasya Tarihi* adlı çalışmasının zaman içerisinde kıyıda kalmış, unutulmaya yüz tutmuş şahısların, bilgilerin kayıt altına alınmasında ve ortaya çıkarılmasında sağlamış olduğu katkılar dolayısıyla muazzam bir örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁴⁸ Yasar'ın eseri içerisinden Babinger'in değinmiş olduğu bu hususa dair verilebilecek örneklerin başında da Şadgeldioğulları (Kutluşahlar) Beyliği hakkındaki araştırması gelmektedir. Yasar eserinde, Anadolu'da yaşanan İkinci Beylikler Dönemi'nde Amasya merkezli bir

⁴⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s. 118.

⁴⁸ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçök), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 382.

bağımsız idarenin var olduğuna yönelik tespitlerde bulunmuştur. Ortaya çıkartmış olduğu bu idarenin de ilk defa kendisi tarafından tespitinin yapılıp, detaylandırıldığını ifade etmiştir.⁴⁹ Bu idarenin yöneticisi Hacı Şadgeldi Paşa ve ailesi hakkında araştırmalar gerçekleştirmiştir. Yapmış olduğu araştırmaları vakfiye kayıtlarından, dönem kaynaklarından alıntılar yaparak detaylandırmıştır.⁵⁰ Bu araştırmalar neticesinde Şadgeldioğulları Beyliği'nin ismini kurucusu olarak görülen Kutlu Şah'tan aldığını ifade etmiştir. Kutlu Şah, Şikâri'nin *Karamanname* adlı eserinde Kürt beyi olarak geçmektedir.⁵¹ Yasar Amasya'da yapmış olduğu incelemeler neticesinde Kutlu Şah'ın Türk beylerinden olduğunu tespit etmiştir. Ulaştığı yeni bilgiler Anadolu coğrafyası ve Beylikler Dönemi açısından literatüre mühim bir katkı sağlamıştır.

Osmanlı Devleti iktisadi tarihi üzerine önemli çalışmalar gerçekleştirmiş olan Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* adlı eserinde, Amasya Tarihi'nde aktarılan bilgi, yorum ve fikirlerden istifade etmiştir. Osmanoğulları'nın Sultan II. Mesud devrinde sultana bağlı uçbeyi olarak görev aldıklarını ve Osmanlı ile Amasya şehri arasındaki ikili ilişkilerin Orhan Gazi döneminde başlamış olduğuna dair onun görüşlerine yer verir.⁵² Anadolu'daki Celali İsyancılar üzerine çalışmalar yapmış olan Anna Tveritina'da, Yasar'ın bu ayaklanmalar hakkındaki görüşlerine başvurmuştur. Özellikle ayaklanmanın sebeplerine dair tespitlerin isabetli olduğunu söylemiştir.

Yasar'ın ele aldığı konular Anadolu sahası, Selçuklular, beylikler ve Osmanlı Devleti ile sınırlı kalmamıştır. İslamiyet öncesi Türk toplumunun kültürel hayatı, dini hayatına yönelik bazı özgün yaklaşımlar sergilemiştir. Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde Oğuz Kağan'ın yardımcısı olarak zikredilen İrkıl- Arkıl Ata'nın İslamiyet Öncesi Türk Toplumlarına gönderilmiş olan peygamberlerden biri olduğu iddiasında bulunmuştur.⁵³ Harkıl Çebi olarak ifade edilen peygamberin İrkıl Ata olduğu görüşünü savunmuştur.⁵⁴ Oğuz Kağan'ın Türk topluluklarına yollanmış olan peygamberler

⁴⁹ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 68.

⁵⁰ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 68-70.

⁵¹ Şikâri, *Karamanname (Zamanın Kahramanı Karamaniler'in Tarihi)*, Karaman Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 147.

⁵² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin Siyasi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 122.

⁵³ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1974, s. 42-46.

⁵⁴ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 40.

içerisinde ismi geçen ‘Zülkarneyn’ olduğu görüşü dile getirilmektedir. Yasar’ın ortaya koymuş olduğu Arkıl Ata’nın peygamberlik hususu bu konuda yapılan çalışmalar arasında ikinci bir yaklaşım olarak yerini almıştır.⁵⁵ Hüseyin Hüsâmeddin’in ortaya koymuş olduğu bu görüş etimolojik olarak yaptığı tahliller neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden tarihsel olarak net bir dayanağı bulunmamakta ve bu yaklaşıma ilmi çevrede çok itibar edilmemektedir.

Bahse konu eserin tarihsel değeri hakkında olumlu görüşe sahip olanlar gibi eleştirel bakanlar da vardır. Osman Fevzi Olcay’a ait olan ve Turan Böcekçi tarafından Latin harflerine transkripsiyonu yapılmış olan *Amasya Ünlüleri* adlı eserde Zembilli Ali Efendi’nin memleketi meselesi üzerinden gelişen tartışma buna bir örnektir. Yasar Amasya’da yaşayan sülalelere dair incelemelerini aktarırken Zembilli Ali Efendi’nin Cemaleddin Sülalesi’ne mensup olup, şehrin önemli simalarından olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶ Olcay, Yasar’ın eserinde Zembilli Ali Efendi’nin Amasya’ya mal olmuş bir isim olduğunu iddia etmiş olsa da bu görüşünü kaynaklara dayandırmadığını ifade etmiştir. Yaptığı araştırma ve incelemeler sonucunda ise Zembilli Ali Efendi’nin Amasya doğumlu olmadığını ispatlamıştır. Kaynaklarda ulaştığı bilgiler Ali Efendi’nin Karamanlı olduğunu göstermektedir.⁵⁷ Olcay, Yasar’ın bu konu hakkında elde ettiği deliller üzerinden çıkarım yaparak Ali Efendi’nin Amasyalı olduğu görüşünü öne sürüp kaynaklarda var olan bilgilere riayet etmediğini tespit etmiştir.

Amasya Tarihi’ne yapılmış olan tenkitlerden bir diğeri de Hilmi Ziya Ülken’e aittir. Ülken, Yasar’ın eserinde yapmış olduğu etimolojik incelemeler neticesinde vardığı sonuçlar üzerinde durmuştur.⁵⁸ Bu sonuçların kaynaklara dayandırılmamasından dolayı vermiş olduğu bilgilerin tamamen sağlıklı olamayacağına dikkat çekmiştir. Ülken’in yapmış olduğu tenkit ile alakalı eser içerisinden verilebilecek en somut örnek Türklerde zaman mevhumu meselesidir. Yasar eserinin ikinci cildinde Türkler’in ay ve mevsimlere vermiş olduğu isimler üzerinde durmuştur.⁵⁹ Türklerin ayları isimlendirirken “Barıt,

⁵⁵ Mustafa Baş, “Türlere Gelen Peygamberler; Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Oğuz Kağan’ın Peygamberliği Meselesi”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C: III, S:2, 2019, s. 79-80.

⁵⁶ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 189.

⁵⁷ Osman Fevzi Olcay, *Amasya Ünlüleri*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2002, s. 99.

⁵⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, s. 209.

⁵⁹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 15-18.

Abrul, Bayuz, Başal, Tamuz, Berkit, Oylal, İpac, Tibar, Tepkir, Oğat, Oşum”⁶⁰ gibi adlar kullandığını savunmuştur. Konuyla ilgili yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde Yasar’ın yapmış olduğu tespitin tamamen doğru olmadığı görülmektedir. Reşit Rahmeti Arat’ın zaman mevhumu üzerine yapmış olduğu çalışmada Türkler’in aylar hakkında özel isimlendirme yapmadığı görülmüştür.⁶¹ Verdiğimiz örnek hem Hilmi Ziya Ülken’in Yasar ve eserine dair yapmış olduğu tenkite örnek oluşturmakta hem de Yasar’ın tarihçiliğinin farklı bir boyutunu göstermektedir. Hüseyin Hüsâmeddin’in ifade etmiş olduğu aylara verilen adların tarihsel süreç içerisinde Türk toplumları arasında kullanıldığı görülmektedir. Bu durum eserde yapmış olduğu çıkarımların sadece etimolojik kökenli olmadığını göstermektedir. Anadolu coğrafyası ile Orta Asya Türk toplumları arasında bütüncül bir kültürel bağ bulunduğu ön kabulü ile bilgileri ele alıp yorumladığı kanısına varılmaktadır.

Hilmi Ziya Ülken’in Hüseyin Hüsâmeddin’e dair yaptığı tenkiti doğrulayan başka örnek Aybek Baba meselesidir. Aybek Baba’nın 13. yüzyılın son çeyreğinde, İlhanlı Devleti içerisinde yaşamış ve onları İslam’a davet etmiş bir Türk şeyhi olduğu aktarılmıştır. Ancak Aybek Baba literatür içerisinde farklı yönleri ile zikredilmiştir. “Tekke Şeyhi”, “Siyasi Bir Kişilik”, “Casus” olduğuna dair farklı değerlendirmeler yapılmıştır.⁶² Aybek Baba’ya dair oldukça farklı görüşlerin bulunuyor olması dikkat çekicidir. Görüşlerin kaynak olarak aldıkları eserin Hüseyin Hüsâmeddin Yasar’ın *Amasya Tarihi* adlı çalışması olduğu görülmektedir. Hüseyin Hüsâmeddin’in eserinde verdiği bilgiler ışığında Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, Ahmet Yaşar Ocak gibi isimler Aybek Baba’ya yönelik değerlendirmeler yapmıştır.⁶³ Ancak Aybek Baba’ya dair verilen bilgilerin dönem kaynakları içinde tetkiki yapıldığında tezatlıkların var olduğu görülmüştür. Mustafa Uyar Hüseyin Hüsâmeddin’in var olan bir şeyhi Memluk emiri olan ve sadece isimleri benzeyen başka bir şahısla karıştırdığını ispatlamıştır. Yaptığı karışıklık neticesinde de Memluk emirinin hayatını Aybek Baba’nın biyografisi olarak

⁶⁰ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 15.

⁶¹ Reşit Rahmeti Arat, “Türklerde Tarih Zaptı”, *Makaleler I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 156-164.

⁶² Mustafa Uyar, “Bir Ortaçağ Anadolu Sûfisi Hakkında Yeni Bulgular: Aybek Baba Şeyh Mi Emir Mi?”, *Bellekten*, C: LXXVIII, S: 283, s. 882.

⁶³ Uyar, a.g.m., s.884.

eserinde kaleme almıştır.⁶⁴ Ortaya çıkan yanlışlık, araştırmacıların Aybek Baba'ya yönelik çeşitli çıkarımlarda bulunmasına neden olmuştur. Yasar'ın yapmış olduğu yanlış okumanın ortaya çıkarmış olduğu netice esere ve müellife yönelik yapılmış olan tenkitlerin ne derece haklı olduğunu göstermektedir.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden hareketle *Amasya Tarihi* adlı eser ve müellifin tarihçiliği hakkında yapılan övgü ve eleştiriler belli başlıklar üzerinde birleşmektedir. Yöneltilen eleştiriler Yasar'ın elde ettiği bulguları kesin bilgi olarak aktarması ve bilgileri aktarırken kaynak göstermemesi hususlarında yoğunlaşmıştır. Övgüler ise saha çalışmalarında yeni yaklaşımlar ortaya koymuş olması, olayların zamanı, sebep ve sonuçlarına dair yerinde tespitler yapmış olması; unutulmaya yüz tutmuş, kenarda kalmış olan olay ve şahısları görünür hale getirmesi gibi hususlar üzerinedir.

Amasya Tarihi ve müellifin tarihçiliğinin şehir tarihi çalışmaları açısından önemini daha iyi anlayabilmek ve eserinin diğer çalışmalardan ne gibi farklılıklar barındırdığını incelemek adına döneminin bir diğer önemli eseri olan *Kayseri Tarihi* ile karşılaştırmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. İki eser muhteva, anlayış, usul ve dönem gibi yönleri bakımından karşılaştırılmak suretiyle şehir tarihi konusunda *Amasya Tarihi*'nin hangi yönleriyle farklılıklar içerdiği, bunların kaynağının neler olduğu, Eldem'in tarihsel yaklaşımı ile Yasar'ın kaynak ve olaylara tarihsel yaklaşımı gibi hususlara dair cevaplar aranacaktır.

Hem Eldem'in hem de Yasar'ın kaleme almış olduğu iki eser Türkiye'de yapılan şehir tarihi çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Halil Edhem Eldem eserinde Kayseri'nin coğrafi konumu ve şehrin tarihçesi hakkında bilgilendirme yapmıştır. Devamında Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu'da Malazgirt Savaşı sonrasında kurulmuş olan diğer beylikler hakkında genel bilgilendirmelerde bulunmuştur. Eseri asıl olarak Anadolu Selçuklu Devleti⁶⁵, Eretnalılar⁶⁶, Kadı Burhaneddin⁶⁷, Dulkadiroğulları⁶⁸ ve

⁶⁴ Uyar, a.g.m., s. 887-888.

⁶⁵ Halil Edhem Eldem, *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm*, (Haz. Prof. Dr. Kemal Göde), Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 2011, s. 29-82.

⁶⁶ Eldem, a.g.e., s. 85-91.

⁶⁷ Eldem, a.g.e., s. 93-95.

⁶⁸ Eldem, a.g.e., s. 97-100.

Karamanoğulları⁶⁹ dönemleri olarak bölümlendirmiş ve bu bağlam içerisinde Kayseri şehrini ele almıştır. Eserde kaynak olarak mimari eserlerin kitabeleri, sikkeler, kroniklerin yanı sıra Avrupalı araştırmacıların eserlerinden de istifade etmiştir. Eldem kaleme almış olduğu çalışmada mimari yapıları kronolojik sıra ile incelemiştir. Mimari eserlerin görünüşü, fiziksel özellikleri, banileri hakkında detaylı bilgiler vermiş, devamında inşa edildikleri dönemin yöneticisine dair bilgiler vererek onun idaresinde yaşanmış olan siyasi gelişmeleri aktarmıştır.⁷⁰ Eldem'in eserdeki anlatımında takip etmiş olduğu bu usul süreklilik arz etmiş ve değişim göstermemiştir. Mimari eserler üzerinden dönemin genel bir siyasi tarih anlatımını gerçekleştirmiştir. Vermiş olduğu bilgileri detaylı olarak incelediğimiz zaman şehrin tarihinden ziyade devlet yöneticilerinin hükümdarlık dönemlerinde yaşanan siyasi gelişmelere daha çok ağırlık vermiş olduğu görülmektedir. Bu hususlar ekseninde Yasar'ın eseriyle karşılaştığımızda Eldem'in eserine göre incelediği zaman aralığının çok geniş olduğu görülmektedir. Yasar İslamiyet öncesi dönemden itibaren anlatımını başlatmıştır. Daha geniş bir tarihsel süreci ele alması dolayısıyla Yasar, Eldem'in eserindeki gibi tek bir usul doğrultusunda külliyatını kaleme almamıştır. Yasar yaşanan olay ve gelişmeleri kronolojik olarak aktarmış olsa da külliyatının hüviyeti ciltler arasında farklılıklar göstermektedir. Eserin ilk cildi şehir tarihi hüviyeti taşımakta iken ikinci ciltten itibaren genel Türk tarihi hüviyeti taşımaya başlamıştır. İkinci ciltte Amasya'nın Dânişmendliler'in idaresi altına girmesiyle beraber şehir merkezli bir anlatımın tekrardan başladığı görülmektedir.

Eserin altıncı cildine kadar Amasya merkezli tarih anlatımının devam ettiği gözlemlenmektedir. Altıncı cilt itibarıyla Amasya'da yaşamış ve görev almış mühim kişilerin biyografilerinin aktarımına ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu durumda altıncı cilt itibarıyla eserin hüviyetinde tekrardan bir değişime gidilmiştir. Eserin altıncı cilt ve on ikinci ciltleri arasındakiler Amasya merkezli biyografilerin aktarıldığı Arap Edebiyatı'nın önemli kaynaklarından olan *tabakât* hüviyeti kazanmıştır. Amasya Tarihi'nde yaşanan hüviyet değişimleri Yasar'ın eseri kaleme alırken takip etmiş olduğu usulde de değişikliklerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Halil Edhem Eldem'in çalışmasında böyle değişimler yaşanmamıştır. Eldem'in aktardığı bilgiler Yasar'a göre

⁶⁹ Eldem, *a.g.e.*, s. 101-107.

⁷⁰ Eldem, *a.g.e.*, s. 36-43.

daha net, belli bir çerçeve içerisinde verilmektedir. Bundan dolayı Eldem'in kaleme almış olduğu eserle kıyaslandığında Yasar'ın eseri bilimsel camiada aktardığı bilgilere şüpheyle yaklaşılabilir bir kaynak olarak görülmüştür.

Kaynak kullanımı açısından iki eserde de kaynak çeşitliliğinin fazla olduğu görülmektedir. Yasar'ın sözlü kaynakları güvenilir olarak görmesi sebebiyle, çalışmasının bazı bölümlerinde bu kaynaklardan elde etmiş olduğu duyumları, hikayeleri net bilgi olarak aktarmayı tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca yapmış olduğu etimolojik incelemeler neticesinde, varmış olduğu sonuçları doğruluğundan şüphe duymadan, kesin bilgi olarak vermiştir. Buna karşılık Eldem *Kayseri Tarihi* adlı çalışmasında kaynaklara daha sadık kalmış, emin olmadığı olay ve kişiler hakkında net bir görüş beyan etmekten imtina etmiştir. Yasar'ın çalışmasında şehir olarak Amasya'nın sosyokültürel tarafına yönelik incelemelerde, tespitlerde bulunduğu buna karşılık Eldem'in eserinde bu duruma ve tespitlere sık olarak rastlanmadığı görülmektedir. Yasar eserinde Amasya şehrinin demografik yapısına kadar inen detaylı bir inceleme gerçekleştirmiş, şehrin nüfusunu şehrin kazalarına varıncaya kadar kadın erkek sayısı, dini mensubiyetler gibi çeşitli bağlamlarda ele almıştır.⁷¹ Eldem'in çalışmasıyla en çok da bu detay yönüyle farklılaşır.

Diğer taraftan baktığımızda ise yapılan şehir tarihi çalışmalarına kıyasla Amasya Tarihi'nin şehir hayatına, özellikle de içinde yaşayan insanların sosyokültürel hayatına yönelik detaylı bilgiler içerdiği görülmüştür. Tarihsel süreç içerisinde şehir ve çevresinde yaşanan siyasi olayların aktarımı ile sınırlı kalmamış, şehri yaşayan bir unsur olarak ele almış, mümkün olan her yönden şehrin tarihini ve şehirde yaşayanların tarihini birlikte aktarmaya gayret göstermiştir. Yasar sergilediği yaklaşımla şehir tarihi alanına yönelik yapılmış olan çalışmalar arasında anlatım açısından kendine has bir yer edinmeyi başarmıştır.

2.3. AMASYA TARİHİ'NİN KAYNAKLARI

⁷¹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 65-67.

Yasar on iki ciltlik eserinde oldukça çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. Bu kaynaklar hakkında Yasar'ın bazı bölümlerde toplu bilgiler verdiği görülmektedir. Eserin birinci cildinde yararlanılan kaynaklar şöyle sıralanmıştır:⁷²

Bezm-ü Rezm: Eğlence ve savaş anlamına gelmekte olan eser Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi üzerine yapılan araştırmalarda başvurulan önemli kaynakların başında gelmektedir. Kadı Burhaneddin idaresinde kadı katipliği yapmakta olan Aziz bin Erdeşir-i Esterâbadi tarafından kaleme alınmıştır. Eserin dili Farsça'dır. H.768-798 (M.1366-1395) yılları arasında Sivas, Amasya ve civar bölgelerin tarihleri ve yaşanan gelişmeler hakkında bilgi vermektedir. O, bu eseri İstanbul'da Yerebatan ve Ayasofya Kütüphaneleri'nde bulduğunu aktarmıştır.⁷³ Yasar ayrıca bu eserin ortaya çıkmasına kendisinin vesile olduğunu daha önceden eserin bilinmediğini, kıymet görmediğini ifade etmektedir.⁷⁴ Bu kaynaktan özellikle Eretnalılar, Kadı Burhaneddin ve Şadgeldioğulları hakkındaki olaylar ve bilgiler aktarılırken ağırlıklı olarak faydalanılmıştır.

Münşe'ât: Osmanlı padişahı Çelebi Mehmed'in Amasya idaresini üstlendiği dönemde devlet erkanına yollanmış olduğu resmi görevlendirme evrakı, mektuplar ve bazı emirler ile idarecilerin yazmış olduğu özel mektuplardan oluşmaktadır. Yasar bu eseri Veliyyeddin Efendi ve Esad Efendi Kütüphaneleri'nde mevcut olan münşeâtlar arasında bulduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

Münir Çelebi Münşe'âtı: Amasyalı Münir Çelebi tarafından yazılmış olan eser H.886-917 (M.1481-1511) yılları arasında Amasya valiliği yapmış olan Şehzâde Sultan Ahmed tarafından Sultan II. Bayezid ve emirlerine yazmış olduğu maruzat ve mektuplardan oluşmaktadır. Yazar bu eseri de Veliyyeddin Efendi Kütüphanesi'nde mevcut olan münşeâtlar arasında bulduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

Tezkire-i Abdi: Meşhur Abdullah Paşa Medresesi müderrisi Amasyalı Abdi Efendi tarafından hazırlanan bir eserdir. Eser H.1000-1081 (M.1591-1670) yılları arasında

⁷² Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Amasya Tarihi I*, Dersaadet, İstanbul, 1912, s.330.

⁷³ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s. 330-331.

⁷⁴ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s.53.

⁷⁵ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s. 331.

⁷⁶ aynı yerde.

Amasya’da tahsil görmüş olan şairlerin biyografilerini içermektedir. Eserin aynı zamanda Amasya’da yaşanmış ve kayıtlarda izine rastlanılmayan deprem gibi çeşitli olaylar hakkında kayıtlar içerdiğini ifade etmiştir. Eseri Amasya’da eksik halde bulunduğunu belirtir.⁷⁷

Tezkire-i Sâdât: Abdi Efendi’nin oğlu es-Seyyid es- Şeyh Ali Efendi Amasya nakibü’l eşraf kâim- makâmı iken H. 1110 (M.1698) tarihinde mükemmel hat ile yazdığı Defter-i Sâdât-ı Amasya’dır⁷⁸. Nakibü’l-eşraf Amasyalı Hocaşâde es- Seyyid Osman Efendi eserin sağlamasını gerçekleştirmiştir. Yasar eserin tamamına ulaşamadığını sadece on sayfasını elde edebildiğini ifade etmiştir. Bu koşullara rağmen yine de eserinde kaynaktan faydalandığını aktarmıştır.⁷⁹

Defter-i Vukat: Alizâde es- Seyyid Ahmed Rüşdi Efendi tarafından hazırlanmıştır. Eserde H.1121- 1153 (M.1709-1740) yılları arasında Amasya’da yaşanmış olan doğal afetler ve ölen kişiler kaydedilmiştir⁸⁰ Bu eseri orta bölümünden on varakası eksik şekilde bulunduğunu ifade etmiştir.

Tezkire-i Ulemâ: Merzifon müderrislerinden Abdurrahman Eşref Efendi tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Eğitim hayatında kendisine hocalık yapmış olan alimleri ve H.1100-1140(M.1688-1727) yılları arasında Amasya ve civarından çıkmış olan ulemâların biyografilerini aktarmaktadır. Eserin Abdurrahman Eşref Efendi’nin Tezkiretü’l- Hikem adlı eserinin kenarında tab edildiğini ifade etmiştir.

Defter-i Nüfus ve Mahallât: Üç kıta halinde olan eserde birinci kıta H.816-918(M.1413-1512), ikinci kıta H.1000-1057(M.1591-1647), üçüncü kıta da H.1112-1163 (M. 1700/1749) yılları arasındaki Amasya nüfusu, mahalleleri, ayanları ve ayanların soylarının üç nesli hakkında bilgiler içermektedir. Yasar ikinci kıtanın eksiksiz, birinci ve üçüncü kıtaların ise eksik olarak bulunduğunu ifade etmiştir.⁸¹

⁷⁷ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s.331-332.

⁷⁸ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s.332.

⁷⁹ aynı yerde

⁸⁰ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s.332.

⁸¹ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s. 332-333.

El- Mecmu Mine'l- Meşhud ve'l- Mesmu: Amasyalı Âkif Efendizâde Efendi es- Seyyid Abdurrahim Efendi tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Eserde H.1050-1221 (M. 1640-1806) yılları arasında Anadolu coğrafyasında ve Amasya'da meşhur olmuş ulema ve üstadlar hakkında toplanan bilgiler aktarılmış ve yedi senede tamamlanmıştır. Yazar bu eseri İsmail Paşa'nın özel kütüphanesinde tam olarak bulunduğunu ifade etmiştir. Eserden “*Bundan daha güzel bir tabakatü'l- ulema görülmemiştir.*”⁸² diyerek övgüyle bahsetmiştir.

Belâbilü'r- Râsiye Fi Riyâz-ı Mes'aili'l- Amâsiyye: Çorumlu Kara Müftizade Mustafa Vâzih Efendi tarafından kaleme alınmış eserdir. Amasya'nın fethedilmesi, yaşayan ulemâ, teşkilâtlar, Amasyalılar'ın tabiatları ve ahlakı hakkında bilgiler içermektedir. Yazar eserin içerdiği bu bilgilerin tarihi dayanağının olmadığını ifade etmiştir.⁸³

Defter-i Vefeyât: Amasyalı Hacı Abdullahoğlu es- Şeyh Mustafa Efendi tarafından kaleme alınmış bir eserdir. H.1245-1291 (M.1829-1874) yılları arasında Amasya'da vefat etmiş olan ulema hakkında bilgiler içermektedir. Bu eseri beş yıllık bir araştırma ve arayış sonucunda tam olarak bulunduğunu ifade etmiştir.⁸⁴

Eserinde yararlanılmış olduğu kaynakları yukarıda ifade ettiğimiz gibi sürekli olarak toplu şekilde vermemiştir. Eserde yer alan tarihi gelişmeler, olaylar aktarılırken anlatımın içerisinde faydalanılan kaynaklara işaret edilmiştir. Bu kadar geniş kapsamlı bir eserde yararlanılmış olan bütün kaynaklara çalışmamız içerisinde değinmemizin olanağı bulunmamaktadır. Bu sebeple bölümümüzün devamında Türklerin kökeni, Amasya şehir tarihi, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne dair bölümler için eserde istifade edilmiş olan kaynaklardan örnekler verip, hangi konular hakkında kaynakların kullanıldıkları üzerinde durulacaktır. Böylece Yazar'ın eserinde kullandığı kaynaklar hakkında genel bir kanı oluşturmaya gayret edeceğiz.

⁸² Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s.333.

⁸³ *aynı yerde*

⁸⁴ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s.333.

Fezâilü'l Etrak: İslam tarihi içerisinde Türk toplumu üzerine yazılmış olan en eski kaynaktır.⁸⁵ Eser Ebu Amr el-Câhız tarafından yazılmıştır. Eserin temel amacı Arapların Türk toplumuna yönelik görüşleri tek kaynak altında birleştirmek ve aktarmaktır.⁸⁶ Câhız'ın çalışması Yasar'ın İslamiyet öncesi Türk toplumları hakkında yapmış olduğu inceleme ve araştırmalarda kullandığı kaynaklar arasındadır.⁸⁷ Türk toplumlarının soy meselesi ve Türklerin karakteristiği gibi konular üzerine yaptığı incelemelerde çalışmadan yararlanmışır.⁸⁸

Tabakâtü'l- Ümem: Said el- Endelüsi tarafından yazılmıştır. Endelüsi'nin günümüze ulaşmış olan tek çalışmasıdır.⁸⁹ Bilim tarihi ve medeniyet tarihi alanlarında yapılan çalışmalarda başvuru önemli kaynaklar arasındadır. Eserde milletlerden ve milletlerin bilim ile olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. Bilim sahasında milletlerin yapmış olduğu katkılar üzerinde durulmuştur. Bu katkılar milletlerin alt başlıkları ile aktarılmıştır.⁹⁰ Yasar'ın, çalışmaya Türk toplumunun karakteristik özellikleri hususuna yönelik yürüttüğü araştırma ve incelemelerde başvurduğu görülmektedir.⁹¹ Çalışmada Türklerin savaş konusunda sahip olduğu üstün meziyetler ve savaş araç gereçleri üzerindeki ustalıklarından söz edilmiştir.⁹²

Şecere-i Terâkime: 'Türkmenlerin Soy Kütüğü' anlamına gelmekte olan eser Ebulgazi Bahadır Han tarafından M.1659-1660 yılında Çağatayca yazılmıştır. Eserde Türkmen toplulukları arasında mevcut olan Oğuz rivayetleri ve Oğuznâmeler temel alınmıştır.⁹³ Yazar kendi çalışmasında Türk toplumunun soyu meselesi üzerine yapmış olduğu incelemelerde eserden kaynak olarak istifade ettiği düşünülmektedir.

⁸⁵ Ramazan Şeşen, "Fezâilü'l- Etrak", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XII, 1995, s. 531.

⁸⁶ Ebu Amr El- Câhız, *Fezâilü'l- Etrak (Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri)*, (Çev. Ramazan Şeşen), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1967, s. 21.

⁸⁷ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 3

⁸⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 3-8.

⁸⁹ Sâid el- Endelüsi, *Tabakâtü'l- Ümem (Milletlerin Bilim Tarihi)*, (Çev. Ramazan Şeşen), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2014, s. 10.

⁹⁰ Endelüsi, *a.g.e.*, s. 56-212.

⁹¹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 5-7.

⁹² Endelüsi, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁹³ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, (Haz. Zuhâl Kargı Ölmez), Simurg Yayınları, Ankara, 1996, s. 28.

Câmi'ü'd- Düvel: Müneccimbaşı Tarihi olarak bilinen eser Müneccimbaşı Ahmed. B. Lütfullah tarafından yazılmıştır. Genel İslam ve Türk Tarihi hüviyeti taşımaktadır. Eserin içerisinde yer alan Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne ait bölümü Prof. Dr. Ali Öngül tarafından Latin harflerine transkripsiyonu yapılmıştır.⁹⁴ Yasar çalışmasında bu kaynaktan çeşitli dönemleri anlatırken yararlandığı görülmektedir.

Baypars Tarihi: Edirne Selimiye kütüphanesinde bulunmuş olan eserin yazıldığı tarih, yazarının kim olduğu gibi hususlar belirsizdir.⁹⁵ Ord. Prof. M. Şerefüddin Yaltkaya tarafından eserin Latin harflerine transkripsiyonu gerçekleştirilmiştir. Amasya Tarihi'nde Anadolu Selçuklu veziri Muineddin Pervâne ile Sultan Baybars arasında gerçekleşen mektuplaşmalar, Baybars'ın Anadolu seferi⁹⁶ ve Pervâne'nin ölümü⁹⁷ ile sonuçlanan dönemde yaşanan olayları aktarırken faydalanılmıştır.

Danişmendname: Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu coğrafyasının Türkler tarafından fethini Danişmend Gazi eksenli olarak anlatan menkıbelerden oluşan bir eserdir. Melik Danişmend Gazi'nin doğumu, gençlik dönemi ile başlamaktadır.⁹⁸ Eserin önemli bir kısmı Anadolu'daki Türk-Bizans rekabetini ele almaktadır. Dânişmendnâme'nin XVI. yüzyıldan başlamak üzere Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Gelibolulu Mustafa Ali gibi Osmanlı tarihçileri tarafından tarihi kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. Ahmet Yaşar Ocak bu görüşün XIX. Yüzyılda Danişmendliler üzerine araştırmalar yapan tarihçiler tarafından devam ettirildiğini ifade etmiştir.⁹⁹ Amasya Tarihi'nin yazarı Hüseyin Hüsâmeddin Yasar'da bu tarihçiler arasındadır. Yasar çalışmasında Dânişmendliler'in Amasya'yı fethetmesi¹⁰⁰, Haçlılarla mücadele¹⁰¹, Danişmend-Anadolu Selçuklu ilişkileri¹⁰² ve yaşanan olaylar gibi konular hakkında bilgiler aktarırken esere başvurduğu rafından Niksar'da görev yapmış olduğu dönemde Arif Ali tarafından yazıya aktarılmış olan Dânişmendname nüshasını bulmuştur. İçerdiği bilgiler açısından

⁹⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd- Düvel Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Çev. Ali Öngül) Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.

⁹⁵ Şerefüddin Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. IX.

⁹⁶ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 251-252, Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 33,34,87.

⁹⁷ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 252, Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 62.

⁹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Dânişmendnâme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: VIII, 1993, s. 478.

⁹⁹ Ocak, *a.g.m.*, s. 479.

¹⁰⁰ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 168-170.

¹⁰¹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 184-187.

¹⁰² Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 193-198.

önemli bir kaynak olarak görüp kendi döneminin diline transkripsiyonunu gerçekleştirmiştir.¹⁰³ Eserde Dânişmend Gazi'nin Anadolu'daki fetih hareketleri, Çerkez, Rus, Bizans, Gürcü toplumlari ile vermiş olduğu mücadeleler anlatılmaktadır.¹⁰⁴ Hüseyin Hüsâmeddin çalışmasında Dânişmendliler'in Amasya'yı fethetmesi¹⁰⁵, Melik Ahmed Gazi'nin Anadolu'daki faaliyetleri gibi konular hakkında yaptığı incelemelerde eserden yararlandığı görölmektedir.

El- Evâmirü'l- Alâ'iyye fi'l- Umûri'l- Alâ'iyye: Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi hakkında bilgi elde edinilebilen yegâne kaynakların başında gelmekte olan eser İbn Bibi tarafından yazılmıştır. M.1192-1280 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nde yaşanmış olayların detayları hakkında başvuru olan temel kaynaktır. Hüseyin Hüsâmeddin'in çalışmasının ikinci cildinde, Anadolu Selçuklu Devleti ile ilgili kısmında eserden sıklıkla yararlanmış olduğu görölmektedir. Babaî İsyanı süreci¹⁰⁶, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev- Harzemşah Beyleri arasındaki ilişkiler¹⁰⁷, Vezir Sadeddin Köpek ve Babaîler arasında kurmuş olduğu ilişkiler¹⁰⁸ gibi konular bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Bu konuların dışında da Anadolu Selçuklu Devleti içerisinde yaşanmış olan tarihi olaylar hakkında da kaynağa başvurmuş olduğu görölmektedir.

Azimi Tarihi: Eser Ebu Abdullah Muhammed el- Azimi tarafından yazılmıştır. Musul Atabeyi olan İmâdüddin Zengi'ye sunulmuştur. Eserin anlatımı Hz. Âdem'den başlamakta, Abbasi halifelerinden Muktefi- Liemrill'âh idaresinin sonuna kadar olan dönem kapsamaktadır.¹⁰⁹ Eserin Haçlılar, Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi ile alakalı bölümünün Latin harflerine transkripsiyonu Prof. Dr. Ali Sevim tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰ Yasar çalışması içerisinde esere Danişmendliler ve I. Haçlı Seferiyle ilgili inceleme ve araştırmalarında başvurmuştur.¹¹¹ Anadolu'da haçlılara

¹⁰³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Mirkâtü'l- Cihâd (Cihadın Basamakları)*, (Haz. Ali Akar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 22.

¹⁰⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰⁵ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 170-171.

¹⁰⁶ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 217-218.

¹⁰⁷ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 219

¹⁰⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 217.

¹⁰⁹ Ali Öngül, "Azimi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: IV, 1991, s. 330-331.

¹¹⁰ El- Azimi, *Azimi Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538= 1038/39-1143-44)*, (Çev. Prof. Dr. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

¹¹¹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s.182.

karşı verilen mücadeleye dair bilgilerin bir bölümüne de bu kaynaktan ulaşıldığı görülmektedir.

Mesâlikü'l Ebsâr: Şihâbeddin b. Fazlullah el- Ömeri tarafından VIII. yüzyılda yazılmıştır. El- Ömeri eserini yazma amacını “*Yeryüzündeki her şey hakkında kısa bilgiler vermek, her ülkeyi tanıtmak ve halkın sosyal durumunu anlatmak.*”¹¹² olarak ifade etmiştir. Tarih, coğrafya, edebiyat gibi çeşitli konular hakkındaki bilgileri içinde bulunduran geniş kapsamlı bir kaynaktır. Eserin Türkler ve Türk toplumları ile ilgili kısmının Latin harflerine transkripsiyonu Ahsen Batur tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹³ Yasar bu eserden, çalışmasında Danişmendliler’in kuruluşu, Danişmend- Anadolu Selçuklu Devleti ilişkileri, Selçuklu Sultanı Mesud, Muineddin Pervâne- Baybars ve Anadolu Selçuklu- Moğol rekabeti¹¹⁴ gibi konularda yararlandığı görülmektedir.

Seyâhatname: Evliya Çelebi’nin 1630-1681 yılları arasında Osmanlı Devleti içerisinde ve diğer devletlere yapmış olduğu seyahatlerini, bu seyahatlerdeki gözlemlerini anlatmış olduğu, kronolojik olarak hazırlanmış on ciltten oluşan eseridir.¹¹⁵ Müellifin asıl ismi bilinmemekle beraber Evliya Çelebi adının hocası olan Evliya Mehmed Efendi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.¹¹⁶ Eserinde seyahatlerini gerçekleştirirken geçmiş olduğu yerlerdeki şehirlerin konumu, isimlerinin kökenleri, tarihi binaları, halk ve şehrin sosyal hayatına dair gözlemlerine yer vermiştir. Yasar’ın Lâdik kazası hakkında yaptığı araştırma ve incelemelerde¹¹⁷, Lâdik isminin kökeni¹¹⁸ hakkındaki araştırmalarında kaynaktan faydalanmıştır.

Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: Eser Amasya’da yaşamış olan Antik dönemin önemli coğrafyacısı Strabon tarafından yazılmış 17 kitaptan oluşmaktadır. XII, XIII, XIV. kitaplar Anadolu coğrafyası ile alakalı bilgileri içerisinde barındırmaktadır.¹¹⁹ Yasar

¹¹² Eymen Fuâd Seyyid, “Mesâlikü'l- Ebsâr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XXIX, 2004, s. 265.

¹¹³ Şihâbeddin b. Fazlullah El-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.

¹¹⁴ El-Ömeri, *a.g.e.*, s. 402.

¹¹⁵ Nuran Tezcan, “Seyâhatnâme”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XXXVII, 2009, s. 16.

¹¹⁶ Mücteba İlgürel, “Evliya Çelebi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XI, 1995, s. 529.

¹¹⁷ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 225-226.

¹¹⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 81.

¹¹⁹ Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*, (Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. IX.

çalışmasında Strabon'un Amasya hakkındaki tasvirleri¹²⁰, Strabon'un şahsiyeti ve meziyetleri¹²¹ gibi hem Strabon'un kendisi hem de Amasya'nın şehir tarihi ile ilgili konularda esere başvurduğu görülmektedir.

Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi: Eser Fransız gezgin ve arkeolog Charles Texier tarafından yazılmıştır. Anadolu coğrafyasına yapmış olduğu seyahatlerde çeşitli kazılar ve araştırmalar gerçekleştirmiştir.¹²² Bu girişimleri neticesinde Hattuşaş'ın topografik haritasını oluşturmuş, Yazılıkaya'nın keşfini gerçekleştirmiştir.¹²³ Yapmış olduğu bu çalışmalar neticesinde elde ettiği bilgileri kapsamlı olarak eserinde birleştirmiştir. Yasar çalışmasında Amasya şehrinin tarihi, şehrin isminin kökeni¹²⁴, Amasya'da bulunan taş mezarlar¹²⁵ gibi çeşitli dönemler ve konular hakkında yapmış olduğu araştırmalarda eserden istifade ettiği görülmektedir.

Şark Hatıratı: Eser Osmanlı İmparatorluğu'nda 1836-1839 yılları arasındaki dönemde askeri danışmanlık vazifesini ifa etmiş olan Helmuth von Moltke tarafından yazılmıştır. Görev almakta olduğu süreç içerisinde ailesine, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde görev almakta olan arkadaşlarına, Prusya büyükelçisi Kont Königsmarck'a¹²⁶ göndermiş olduğu mektupların derlemesi ile meydana gelmiştir. Yasar'ın çalışmasında Moltke'nin Amasya hakkındaki izlenimleri¹²⁷, şehrin isminin kökeni, Amasya'daki taş mezarlar¹²⁸ gibi konular ile alakalı yaptığı araştırma ve incelemelerde bu eserden istifade etmiş olduğu görülmektedir.

Mücedded Anadolu Vakfiye Defterleri: Mücedded Anadolu Vakfiye Defterleri toplamda kırk altı defter ve bu defterlerde kayıtlı olarak bulunan 11697 vakfiyeden meydana

¹²⁰ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 108-109.

¹²¹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 110-111.

¹²² Texier'in Anadolu coğrafyasına ilk seyahati 1833-1837, ikinci seyahati 1843 yıllarında gerçekleşmiştir.

¹²³ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), C:1, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. XI.

¹²⁴ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 8.

¹²⁵ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 80-81.

¹²⁶ Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 10.

¹²⁷ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 5.

¹²⁸ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 43.

gelmektedir.¹²⁹ Yasar Amasya’da bulunmakta olan vakıflarla ilgili kayıtların detaylarına bu defterler aracılığı ile ulaşmıştır. Bu defterlerin kaynak olarak kullanımına ait en güzel örnek ise Şadgeldioğulları Beyliği meselesi içerisinde. Şadgeldioğulları Beyliği hakkında yapmış olduğu incelemelerde Hacı Şadgeldi’nin çocukları ve ataları hakkında bilgi elde etmek için mücedded defterlerine başvurduğu görülmektedir.¹³⁰ Bu kaynaktan istifade etmek suretiyle de Şâdgeldioğulları soyu hakkında tespitlerde bulunmuştur.

Ahkâm Defterleri: Padişah veya görevlendirmiş olduğu kimseler tarafından vakıflar ile alakalı verilen hükümlerin, emirlerin kaydının bulunmakta olduğu defterlerdir.¹³¹ 1661-1882 yılları arasında verilmiş olan hükümleri içeren toplamda 81 defter bulunmaktadır. Yasar Amasya’da görev yapmış olan idarecilerin kim olduklarını, hangi görevlerde bulduklarını, Amasya ile ilgili alınmış olan kararların detayları gibi konular hakkında bilgi edinebilmek için bu defterlerden yararlanmıştır.

Sözlü Kaynaklar ve Kitabeler: Yasar’ın yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynakları da eserinde kullandığı görülmektedir. Yasar Amasya’daki kişiler hakkında biyografik veriler toplarken mezarlara ve türbelere ziyaretler gerçekleştirmiş, mezar taşı ve kitabelerde yazılı olarak bulunan bilgileri bizzat kendisi yerinde tahlil etmiştir. Bu çalışmaları büyük bir titizlik içerisinde gerçekleştirmiştir. Eserinin üçüncü cildi içerisinde bulunan Taceddin Doğan Şah maddesinde, Doğan Şah ile alakalı bilgiler ve o bilgilere ulaşılma süreci detayları ile aktarılmıştır. Yasar’ın Doğan Şah’a dair yapmış olduğu araştırma ve çalışmada göstermiş olduğu özveri, Yasar’ın eserinde kaynaklar ve kaynaklarda bulunmakta olan bilgilere vermiş olduğu önemin ne derece yüksek olduğunun somut örneği olarak gösterilebilir.¹³²

“Muharrir-i fakîr Niksar kadısı iken Doğan Şâh’ın kabrini çok aradım. Niksar’ın cenûb tarafında Danişmend Gazi Türbesi’ne giden yol üzerinde yekdiğerine mu’âriz, yan yana bulunan iki türbeyi tedkîk idüb cebhesi şimâle nâzır olan türbenin içini tathîr itdirdim.

¹²⁹ Mevlüt Çam, İbrahim Turhan, Rıdvan Enes Akçatepe, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2020, s. 35.

¹³⁰ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 71.

¹³¹ Çam, *a.g.e.*, s. 125.

¹³² Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 18-20.

Topraklarını kazdırdım. Toprağın altından çıkardığım bir mezâr taşının şimâl cephesinde şî kitâbeyi kemâl-i müşkilât ile okuyabildim.

Haza kabrû'l- emîri'l- isfehşalâri'l- ecelli'l- kebir el-Melik i'l- Muzaffer el- Mücâhid el- Merâbit ce'd-din Doğan Şâh Alb bin Savcı ... ve Rahmetu'llah-....a ve erba'in ve seb'a mi'e

Bu kitâbe toprağın altında uzun bir müddet kalmış olduğundan, yazı olduğu belirsiz bir halde bulundu. Kiremit parçaları sürülerek yazı olduğu anlaşıldı. “Ec” kelimesi “tac”, yahut “sirâc” olabilir. Okuyamadığım yerleri noktaladım, birincisi “intekale ilâ” olmalıdır. İkincisi “seb'â”, “tis'â”, okunabilir. Fakat “seb'a” olması pek muhtemeldir. Bu kabrin yanındaki cephesi garba nâzır olan türbe de birâderi Nureddin Alparslan'ın olduğu anlaşıldı.”¹³³

Eserin içerisinde vermiş olduğumuz kesitte görüldüğü üzere Yasar'ın kitabeleri kaynak olarak son derece önem verdiği net olarak anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Yasar'ın eserinde barındırdığı bilgilere ulaşabilmek adına çekmiş olduğu zahmetler ve bu zahmetlere rağmen işine titizlikle yaklaştığı da görülmektedir.

Bölüm içerisinde verdiğimiz kaynaklar çalışmamızın konusu ile sınırlı olan dönemi aktarmaktadır. Döneme dair yararlanılmış olduğu kaynaklarında bir kısmını içermektedir. Yasar eserinin tamamında çeşitli arşiv evrakları, defterler, Osmanlı müverrihlerinin tarihlerinden istifade etmiştir. Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere eserinin kaynak çeşitliliği son derece fazladır. Kaynak çeşitliliğinin yanı sıra Yasar'ın eserinde elde ettiği bilgilerin tamamının kaynak gösterilerek aktarılmamış olması ve bazı ifade ettiği kaynakların varlığının tespit edilememiş olması dikkat çekicidir. Netice olarak eserin kaynaklarına ve kaynakların doğruluğuna dair şüphelerin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Yasar'ın eser içerisinde izlemiş olduğu yaklaşım faydalandığı kaynakların neler olabileceğine dair tespitlerin yapılmasını zorlaştırmıştır. Onun Avrupa kaynaklarından eserinde istifade ettiği görülürken bunun yanında anlatmış olduğu olayları dönem

¹³³ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 19-20.

kaynakları arasında bulunan Bizans kronikleri, Süryani Vakayinameleri gibi eserlere dayandırmamış olduğu görülmektedir. Lakin aktarmış olduğu bazı olayların teyidi yalnızca vakayiname ve kroniklerden sağlanabilmektedir. Yapılan incelemelerde tespit ettiğimiz durum üzerine onun Bizans, Süryani kaynaklarında bulunan bilgilerden istifade ettiği düşüncesindeyiz. Ancak kaynaklardan istifade edip etmediği, etmiş olsa da eser içerisinde hangi sebeple kaynakların isimlerini zikretmediği meselesi net bir şekilde aydınlatılamamıştır.

3. BÖLÜM: ESERİN ANADOLU SELÇUKLULARI VE BEYLİKLER DÖNEMİ TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

3.1. ESERE GÖRE AMASYA ŞEHİR TARİHİ

Şehir tarihi çalışmalarında genellikle şehrin isim meselesi, coğrafyası, kazaları, mimari yapıları, siyasi tarihi gibi konuların işlendiği görülür. Hüseyin Hüsameddin'in eserinde de bu başlıkları ve bunlara dair bilgileri görmek mümkündür. Osman Fevzi Olcay ve Halil Edhem Eldem gibi şehir tarihi çalışmaları yapan araştırmacılara baktığımızda şehrin fiziki özelliklerini öne çıkardıklarını ve insan unsurunu geri planda bıraktıklarını görmekteyiz.¹³⁴ Ayrıca şehir tarihini siyasi tarih bağlamında ele aldıklarını görürüz. Öyle ki, şehre dair mimari yapılar siyasi tarih anlatısı içinde oldukça minimal kalır. Oysa Hüseyin Hüsameddin eserinde fiziki yapı, mekanlar, mimari yapılar üzerinde dururken toplumu da ihmal etmez; ailelere, sülalelere ve önemli şahsiyetlere ayrı başlıklar açar. Yine şehrin tarihini anlatırken diğer örneklerde görüldüğü gibi şehri genel tarih içerisinde değil de şehri merkeze alarak onunla ilintili bir siyasi tarih kurgusu içerisinde anlatır. Yasar'ın çalışması bu yönüyle oldukça özgün gözükmektedir. Onun eseri şehrin siyasi tarihine ve yukarıda bahsedilen temalara ışık tutarken, sosyal ve kültürel hayattan kesitler de sunar. Onun bu yaklaşımı kente ait insan unsuruna ve sosyal yaşama dair detayları görebilmemizi sağlasa da bazı yanılgılara düşmekten kurtulamaz.

3.1.1. Esere Göre Amasya İsmi

Anadolu pek çok kültür ve medeniyetten izler bırakan bir bölgedir. Bu izlerin çoğunu Amasya şehrinde görmek mümkündür. Burada yapılmış arkeolojik kazılar M.Ö 5000 yıllarında bölgede yerleşimin başladığını ve kesintisiz şekilde devam ettiğini göstermektedir.¹³⁵ Şehrin ismi Hitit belgelerinde “*Hakmış*” olarak geçer. Fakat şehrin bilinen en eski ismi *Ameseia*'dır.¹³⁶ Bu isme M.Ö II. yüzyılda bölgede kurulu Pontus Devleti'nin kralı Mitridates döneminde bastırılan sikkelerde AMAΣΣΙΑ, AMASEİA

¹³⁴ Bkz. Ahmed Nezh Galitekin, *Gölcük Tarihçe ve Kültür Mirası Eserler*, Gölcük Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2005.

¹³⁵ Ahmet Yüce, *Amasya Müzesi*, Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Amasya, 2004, s. 5.

¹³⁶ İlhan Şahin, Feridun Emecen, “Amasya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: III, 1991, s.1.

şeklinde yazılmış olduğu görülmüştür.¹³⁷ Yasar şehrin isminin; “Dikkatle bakmak, korumak, gözlemlemek için nişan alınan yer, himaye etmek” gibi farklı manalara geldiğini söyler.¹³⁸

Yasar eserinde Amasya şehrinin Mısır hükümdarı “*Amâsis*” tarafından inşa edildiği ve isminin de bu hükümdardan gelmiş olduğuna dair iddiaların bulunduğunu ifade eder. Ancak bu durumun gerçeği yansıtmadığını, Hitit döneminde burada yerleşimin başlamış olmasının daha mümkün olduğunu aktarır.¹³⁹ Ayrıca Amâsis isimli hükümdarın Mısır değil Hitit hükümdarı bir Türk olduğu ve Pontus coğrafyasında egemenlik kurduğu tezini ileri sürmüştür.¹⁴⁰

Literatürde şehrin ismi konusunda epey farklı görüşlerin olduğu görülür. *Amasya Tarihi*'nin de kaynakları arasında yer alan Mustafa Vâzih Efendi Amasya isminin şehre sonradan verildiğini, şehrin asıl isminin “Harşena” olduğunu ifade etmiştir. Şehirde bulunan elmas madeninden hareketle “Elmasiye” olarak ifade edilen şehrin adının zaman içerisinde dönüşüm geçirerek Amasya halini aldığını aktarmıştır.¹⁴¹ Osman Fevzi Olcay “*Acâyibü'l-Mahlûkât*” adlı Arapça tarih eserinde Amasya'nın Amas, Amase, Amise olarak kaydedildiğini belirtmiştir.¹⁴² Yasar, Helmuth von Moltke'nin de Amasya'nın ismini Amasis olarak aktardığını ifade etmiştir.¹⁴³ Amasyalı meşhur coğrafyacı Strabon'un eserinde şehrin ismi Amaseia olarak aktarılmıştır.¹⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyâhatnamesi*'nde Amasya'yı Amalika kavminin vilayeti olarak ifade etmiştir.¹⁴⁵ Şehrin ismine dair ileri sürülmüş bir başka iddia ise Dânişmendli kaynaklıdır. Amasya'nın fatihi Dânişmend Gazi'nin eşi Ümmüasya'nın Amasya'da yaşamış olması sebebiyle şehre “Ümmüasya” denildiği, zaman içerisinde dönüşüm geçirerek Amasya halini aldığı rivayeten aktarılır.¹⁴⁶ Hüseyin Hüsameddin şehrin coğrafi özelliklerinden, zaman içerisinde farklı topluluklara

¹³⁷ Yüce, *a.g.e.* , s. 6.

¹³⁸ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 9.

¹³⁹ *aynı yerde*

¹⁴⁰ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 10.

¹⁴¹ Mustafa Vâzih Efendi, *a.g.e.*, s. 50

¹⁴² Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2020, s. 19.

¹⁴³ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 8.

¹⁴⁴ Strabon, *a.g.e.* , s. 51.

¹⁴⁵ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastr-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), C:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 84.

¹⁴⁶ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 8-9.

ev sahipliği yapmış olmasından ve konumunun önemi gibi sebeplerden kaynaklı farklı isimlendirmelere gidildiğini düşünür. O bu isimleri kaynaklarının eşliğinde bir döküm halinde verir. Hüsameddin'in farklı kaynaklara dayalı olarak ve gerekçeleriyle birlikte aktardığı isimlere bir göz atmak ve bunların literatür üzerinden bir kritiğini yapmak faydalı olacaktır.

Medinetü'l- Hükemâ: Akıl ve hükümet sahibi insanların şehri. Meşhur coğrafyacı Strabon'a dayandırılan bu tespit Bizans'ta imparatorluk yapmış olan Komninos Hanedanı gibi idareci sülalenin bu şehrin meşhurları arasında yer almış olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁷ Tarîkü'r- Reşâd, Evzâhu'l- Mesâlik gibi kaynaklarda Amasya'nın bu isimle geçtiği aktarılmıştır. Yasar bu ismin Behcetü't- Tevarih'de de Amasya'yı ifade etmek için kullanılmış olduğunu ifade etmiştir. Eserde Makedonya'nın Filibe şehri için bu isimlendirme yapılmıştır. Yasar'ın tespitinin doğruluktan uzak olduğunu söylemek gerekir.¹⁴⁸

Bağdâdü'r- Rûm: Anadolu memleketinin Bağdat'ı anlamına gelmektedir. Yasar Bağdat şehrinin İslam'ın, hilafetin merkezi olması, Amasya'nın da hükümet merkezi olması yönünden benzerlik taşıdıklarını ifade etmiştir. Bu ismin verilmesinin diğer bir sebebi ise Bağdat'ın Dicle Nehri'nin iki tarafına inşa edilmiş olması ile Amasya'nın Yeşilirmak'ın iki tarafına inşa edilmiş olmasından dolayı birbirlerine benzetilmeleridir.¹⁴⁹

Rûmiyye-i Suğrâ: Küçük Roma manasına gelmektedir. Amasya'nın Pontus Devleti'nin hem siyasi hem de dini merkezi olması sebebiyle bu isimle adlandırılmıştır.¹⁵⁰ *Ermeniyye-i Kübrâ:* Büyük Armanyak Şehri manasına gelmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya ve Pont coğrafyası birleştirilerek Armanyak Eyaletinin'nin oluşturulması ve başkentinin Amasya olarak seçilmiş olmasından dolayı şehrin kaynaklarda bu isimle geçmiş olduğu görülmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁷ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 11.

¹⁴⁸ Hasan Almaz, *Behcetü't- Tevârih (İnceleme-Metin-Tercüme)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2004, s. 138.

¹⁴⁹ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 11.

¹⁵⁰ Mustafa Vazih Efendi, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵¹ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 12.

Hısnü'l- Mir'at: Aynalı Hisar, Ayna Kalesi manasına gelmektedir. Yasar, ismin Amasya Kalesi'ne ithafen verildiğini ancak bütün Amasya'yı ifade etmek için de kullanılmış olduğunu aktarmıştır.¹⁵²

Kubbetü'l Ulemâ: Evliyaların toplandığı, defnedildiği merkez manasına gelmektedir. Aynı zamanda Türbetü'l- Evliyâ olarak da kaynaklarda geçmiş olduğu Yasar tarafından aktarılmıştır.¹⁵³ Bu isim ilmi yönden önemli şahsiyetlerin şehirde olan varlıkları sebebiyle verilmiştir.

Dârü'n- Nasr: Nusret ve zafer merkezi manasına gelmektedir.¹⁵⁴ Müslüman devlet liderlerinin devletlerine başkentlik yapmış olması sebebiyle şehir bu isimle anılmıştır.

Dârü'l- İzz: İzzet ve mutluluğun merkezi. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde¹⁵⁵ şehir için kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı dönemi dahil olmak üzere sultanların, şehzadelerin idare merkezi olması münasebetiyle bu şekilde adlandırılmıştır.¹⁵⁶

Dârü'l- Fütûh: Fetihlerin başlangıç noktası, çıkış yeri.¹⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında yapmış olduğu çoğu fetihlerin hareket noktası, ikmal üssü olması sebebiyle, isim şehre verilmiştir.

Kasrû's- Selâtin: Padişahların köşkü, makamı. Anadolu Selçuklu Devleti sultanları ve Osmanlı sultanlarından büyük bölümünün şehirde köşklerinin bulunması sebebiyle şehir bu isimle anılmıştır.¹⁵⁸

Hüseyin Hüsameddin, Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in Amasya'da doğmuş olması sebebiyle şehrin "Selimiye" ismi ile de anılmış olduğundan bahseder. Ancak bu

¹⁵² Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 12.

¹⁵³ aynı yerde

¹⁵⁴ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 12-13.

¹⁵⁵ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 14.

¹⁵⁶ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s.13.

¹⁵⁷ aynı yerde

¹⁵⁸ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s.13.

isim yukarıda aktarmış olduğumuz diğer isimlere göre kullanım açısından daha sınırlı kalmıştır.

Amasya şehri tarihsel süreç içerisinde görüldüğü üzere çeşitli toplumlara, kültürlere, devletlere ev sahipliği yapmıştır. Bu durum şehrin kozmopolit bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. İsim meselesinde görüldüğü gibi farklı toplumlar farklı sebeplerle şehrin ismine ve fiziki yapısına çeşitli manalar yüklemişlerdir. Yasar bu farklı isim ve manaları üzerinde detaylı bir şekilde durmakla birlikte, Amasya isminin şehrin kurucusuna atıfla Amasis'ten gelmiş olabileceğini özellikle vurgulamıştır. Bunun dışındaki konular hakkında verdiği bilgiler ve bazı tespitleri büyük ölçüde tarihsel gerçeklikle uyumaktadır. Konuya dair kaynak kullanımına büyük önem verdiği görülmektedir.

3.1.2 Mekanlar-Yapılar

Yasar Amasya'nın geçmişini ele alırken, şehirde bulunan mekanlar, yapılar üzerinde detaylı olarak durmuştur. Bu yapılar hakkında aktarmış olduğu bilgiler yapıların fiziki özellikleri ve banileri ile sınırlı kalmamıştır. Mimari yapılara ait detayların anlatımında belli bir sistematik izlediği görülmektedir. Amasya'da bulunan türbe, tekke ve medreseler üzerine vermiş olduğu bilgiler incelendiğinde ilk olarak yapının banisi ve hangi tarihte imar edildiği, devamında ise türbe ve medreselerde görev ifa etmiş alimlerin, dervişlerin kimler olduğu; hangi tarihler arasında görev ifa ettikleri gibi tespitlerine yer verir. Yasar'ın izlemiş olduğu bu metot ile sosyal hayat ve yapıların işlevleri arasında bağlantılar kurmaya gayret göstermiştir. Anlatımını vakıf kayıtları, kitabeler ve ahaliden derlemiş olduğu sözlü bilgilere dayandırdığı görülmektedir. Sadece mevcut olan yapıların aktarımı ile sınırlı kalmamış, yıkılmış, varlığını sürdürmemiş türbe, tekkeler hakkında da kaynaklar üzerinden araştırmalar gerçekleştirmiş ve unutulmaya yüz tutmuş isimleri ve yapıları kayıt altına almayı başarmıştır. Eserde toplamda yetmiş dokuz türbe¹⁵⁹, otuz bir tekke¹⁶⁰, hakkında bilgi vermiştir.

¹⁵⁹ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 104-128.

¹⁶⁰ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 133-150.

Eserde türbe, tekke, gibi mimari eserlerin yanı sıra dârü'l-kurrâ, medrese, mektep gibi eğitimle ilgili müesseseler üzerinde de durmuştur. Yasar yapıların mimari özellikleri ve banileri yanında, bu yapılarda eğitim görevini üstlenmiş hocalar ve müderrislerin kimler oldukları, eğitim verdikleri ilim alanları ve bu kurumlarda eğitim gören kimselerin öğrenim süreçleri hakkında da bilgiler vermiştir. Müesseselerin ekonomik ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı, vakıf kayıtları ışığında incelenmiştir. Bu müesseseler bünyesinde eğitim gören kişilerin ilerleyen dönemde ifa ettikleri görevler hakkında da tespitlerde bulunan Yasar, Amasya'da mevcut olan toplamda otuz altı medrese¹⁶¹, sekiz dârü'l-kurrâ¹⁶² ve sekiz mektepten bahseder.¹⁶³

Amasya'da bulunan mimari yapılara dair Yasar'ın yapmış olduğu değerlendirmeler şehrin tarihi açısından önemlidir. Şehirler üzerine yapılan araştırmalarda insan faktörü genellikle geri planda bırakılır iken bu alanın ilk araştırmacıları arasında olan Yasar'ın insan unsurunu göz ardı etmemesi ilginçtir. İzlemiş olduğu yöntem ile şehrin tarihini içinde yaşayan insanların tarihiyle birleştirmiştir. Ortaya koymuş olduğu veriler ve kişisel gözlemleri şehir tarihi ile alakalı araştırmacılara o dönemde yaşamakta olan insanlar ve hayatları hakkında önemli ipuçları sunar.

3.1.3. Aileler

Hüseyin Hüsâmeddin eserinde Amasya'da kendi döneminde yaşayan ve önceden yaşamış olan aileler hakkında ayrı bir başlık oluşturmuştur. Başlık altında şehirde yaşamış olan sülalelere dair tespit ve çıkarımlarda bulunmuştur. Ailelerin atalarının kimler olduğu, hangi tarihten itibaren Amasya'da buldukları, Amasya'nın hangi bölgesinde ikamet etmiş oldukları gibi detaylar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ailelere mensup olan, kendince önemli gördüğü şahısların isimleri ve ifa etmiş oldukları görevler, buldukları makamlara dair malumatlar vermiştir. Eser içerisinde toplamda yirmi yedi sülaleden söz edilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶¹ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 161-185.

¹⁶² Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 156-160.

¹⁶³ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 154-156.

¹⁶⁴ Yasar, *Amasya Tarihi I*, s. 187-194.

Yasar'ın Amasya'da yaşayan aileler meselesini bu kadar detaylı bir şekilde incelemesinde şehrin önemini vurgulama gayesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda abartıya da kaçtığı, şehirde doğmadığı halde sadece görevini ifa etmek için şehirde bulunmuş bazı kimseleri Amasya'ya mal ettiği görülmüştür. Yasar'ın sergilediği tutumun kaynağının ne olduğu meselesi akılda soru işareti bırakmaktadır.

Yapılan incelemeler ışığında Yasar'ın çocukluk döneminde okuduğu ve etkilendiği Mustafa Vâzih Efendi'nin *Amasya Fetvâları ve İlk Amasya Şehir Tarihi* adlı eserinden etkilenerak aileler meselesine bu kadar yoğunlaşmış olduğu sonucuna varılmaktadır. Yasar çalışmasında faydalandığı kaynaklar arasında gösterdiği bu eserin konusunu Amasya insanının tabiatı ve ahlakı olarak ifade etmiştir.¹⁶⁵ Ancak eserde aktarılan bilgilerin ve gözlemlerin tarihi dayanağı olmaması sebebiyle tenkit etmiştir. Kendisinin Amasya'da yaşayan ve yaşamış olan alimlerin, dervişlerin ve mühim kişilerin hayatlarını kaleme alma arzusunun kaynağının bu sebeple Mustafa Vâzih Efendi olduğu söylenebilir. Yasar Mustafa Vâzih Efendi'nin eserinden etkilenerak çalışmasına başlamış, o esere yaptığı eleştirileri kendi çalışmasında gidererek insanların tarihini şehir tarihi içerisine kaynaklara dayandırarak eklemeye çabalamıştır. Halil Edhem Eldem'in eseri başta olmak üzere o zamana kadar mevcut şehir tarihi çalışmalarında Yasar'ın üzerinde durduğu ölçüde aileler konusuna yer verilmemesi onun çalışmasını değerli kılmaktadır.

3.2. ESERDEKİ AMASYA BÖLGESİ SİYASİ TARİHİ

3.2.1. Türk Fetihleri Öncesinde Amasya

Hüseyin Hüsameddin'in Amasya'nın siyasi tarihine yönelik tespit ve değerlendirmelerine geçmeden önce şehrin tarihine kısa bir göz atmak faydalı olacaktır.

Malazgirt Savaşı (1071) öncesi dönemde Amasya Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bir şehirdi. Bu hakimiyet Roma İmparatorluğu döneminden itibaren başlayarak yaklaşık 500 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Şehir Roma hâkimiyeti altına girmeden önce ise Pontus Krallığı'nın başkenti olarak Anadolu'nun önemli şehirleri arasında yerini

¹⁶⁵ Yasar, *Amasya Tarihi I Dersaadet*, s.333.

almıştı. 250 yıllık bir süre boyunca Pontus Krallığı'nın başkentliğini yapmıştır. Amasya'daki Pontus idaresinin ortadan kalkması ve şehrin sahiplerinin değişmesi ise Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'ya yönelik yürüttüğü fetih hareketleri sonucunda gerçekleşmiştir. Pontus Krallığı bu fetih hareketlerine karşı koymaya çalışmıştır, özellikle Pontus kralı Mithridates bu direnişte önemli bir yere sahipti, hatta Roma'ya karşı önemli zaferler elde etmişti, ancak bu başarısında süreklilik sağlayamamıştı.¹⁶⁶ Taraflar arasındaki mücadele M.Ö. 63 yılında İmparator Julius Sezar komutasındaki Roma birlikleri ile Pontus Kralı III. Fernak'ın orduları arasında Zile'de gerçekleşen savaş sonucunda Fernak'ın mağlup olması ile nihayete ermiştir.¹⁶⁷ Bu mağlubiyet sonrasında şehir Roma idaresi altına girmiştir. Pontus Krallığı ve Kapadokya bölgesi birleştirilerek vilayet oluşturulmuş ve bu vilayetin ana şehri Amasya olmuştur.¹⁶⁸ Amasya'da kurulmuş olan Roma idaresi M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinin ardından Bizans İmparatorluğu olarak devam etmiştir. Şehirde İmparator Justinianus döneminde yaşanan deprem neticesinde Amasya büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Bu afetin ardından baş gösteren salgın hastalık şehirde yaşayan nüfusun büyük bölümünün ölmesine sebep olmuştur.¹⁶⁹ Yaşanan felaketlerin sonrasında şehir tekrardan imar edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde idari yönden Anadolu coğrafyasının önemli şehirleri arasında olan Amasya, M.S. III. yüzyılda piskoposluk merkezi yapılmış¹⁷⁰ ve idari merkez olmasının yanında dini olarak da önemli bir merkez haline gelmiştir.¹⁷¹ M.S. VI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu ile Sasaniler arasında gerçekleşen mücadeleler neticesinde Amasya Sasani şahı II. Hüsrev'in egemenliği altına girmiştir.¹⁷² Amasya'daki Sasani idaresi uzun süreli olmamış, şehir ve civar bölgeler tekrardan Bizans idaresi altına girmiştir.

Yasar Sasani-Bizans İmparatorluğu arasında yaşanan siyasi olayları aktarırken Amasya'ya atfedilmiş olan meşhur halk hikayelerinden Ferhat ile Şirin'in üzerinde durmuştur. Ferhat ile Şirin'in aslen Türk olmadıklarını, Ferhat'ın İran şahı Hüsrev Perviz,

¹⁶⁶ Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, TÜBİTAK, Ankara, 2002, s. 202-204.

¹⁶⁷ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 107-108, Şahin, Emecen, a.g.m., s. 1.

¹⁶⁸ Yüce, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁶⁹ Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001, s. 118.

¹⁷⁰ Şahin, Emecen, a.g.m., s. 1.

¹⁷¹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 117-118.

¹⁷² Olcay, *Amasya Şehri*, s. 27.

Şirin'in ise Bizans İmparatoru'nun kızı Marya olduğunu aktarmıştır. Kendisinin yaşamış olduğu döneme kadar bu hikâyenin Ferhat ile Şirin olarak aktarılmasının sebebinin Amasya bölgesinde Ferhat adının sevilen, yaygın olarak kullanılan bir ad olmasına bağlamıştır.¹⁷³ Tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmeleri aktarırken siyasi tarih ile yetinmeyip sosyal yaşama yönelik ayrıntılara yer vermiş olması ve yaşadığı dönemle ilişkisini kurup yorumlama çabasına girmesi Yasar'ın farklı perspektiflerden olaylara yaklaşabildiğini göstermektedir.

Tarihsel sürece dönecek olursak, M.S. VII. yüzyılda yaşanan Bizans İmparatorluğu-Emeviler arasındaki mücadeleler esnasında Sasani döneminde olduğu gibi kısa süreli olarak şehir Emevi idaresi altına girmiştir. Ancak Bizans, şehrin hakimiyetini tekrardan elde etmiştir. Emeviler'in İstanbul'a yönelik gerçekleştirmiş oldukları sefer esnasında Emevi Halifesi Velid'in komutanlarından Emir Mesleme Tokat üzerinden hareket ederek Amasya'ya ulaşmış, bölgeyi tekrardan Emeviler'in egemenliği altına almıştır.¹⁷⁴ Bu durum da uzun süreli olmamış, şehir tekrardan Bizans idaresi altına girmiştir. Emeviler'in ardından iktidara gelen Abbasiler döneminde de Bizans'a yönelik askeri hareketler gerçekleştirilmiştir. Özellikle Halife Harun Reşid ve Halife Mutasım dönemlerinde gerçekleştirilen askeri hareketlerde Amasya şehrinin idaresi İslam Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. Şehre valiler atanmış, idari görevlendirilmeler yapılmış, garnizon bırakılmıştır. Emeviler ve Sasaniler döneminde kurulan idareler ile karşılaştırıldığında Abbasiler döneminde şehre daha düzenli bir yerleşim yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak kalıcı olmak için yapılan bu girişimlere rağmen İslam Devleti ordularının Anadolu'dan çekilmesinin ardından Bizans kuvvetleri tekrardan şehri kendi egemenliği altına almıştır. Bölgede yeterli sayıda askerin bulunmuyor oluşu, şehrin İslam Devleti başkentine olan uzaklığı Bizans'ın askeri faaliyetlerine karşılık verilememesine sebep olmuştur. Yaşanan mücadeleler neticesinde Amasya'daki Bizans İmparatorluğu hakimiyetinin tamamen ortadan kaldırılamadığı görülmektedir.

Anadolu'ya yönelik fetih hareketlerinde Amasya'nın öncelikli olarak ele geçirilen şehirlerden olduğu görülmektedir. Bu durum Amasya'nın idari ve dini merkez olarak

¹⁷³ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 125.

¹⁷⁴ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 128-129.

taşıdığı önemin yanı sıra jeopolitik ve jeostratejik öneminden de kaynaklanmaktadır. Anadolu'nun iç kesimlerine yönelik yapılacak hareketler için şehir geçiş noktası konumundadır. Bu sebeple Bizans İmparatorluğu ile mücadele etmiş olan Sasaniler, Emeviler gibi devletler Anadolu'ya yönelik askeri hareketlerde Amasya şehrini kendi kontrolleri altına alma hususuna özen göstermişlerdir. Kısa süreli olsa da sık sık şehrin hakimiyetinin el değiştirmesi, şehirde yaşanmış olan doğal afetler, salgın hastalıklar gibi olaylar şehri olumsuz etkilemiştir. Bu durum Roma İmparatorluğu dönemine ait şehirde bulunan mimari eserlerin korunmasını imkânsız hale getirmiştir. Roma döneminde inşa edilmiş olan çoğu yapı tahrip olmuştur.¹⁷⁵

Hüseyin Hüsâmeddin şehrin siyasi tarihini anlatırken Bizans Devleti'nin Sasaniler ve Emeviler ile Anadolu coğrafyasının egemenliği için vermiş olduğu mücadeleyi anlatır ama bunu Amasya şehri üzerinden yapar. Fakat şehir odaklı anlatım söz konusu mücadelelerin veya fetih hareketlerinin sanki ana hedefi Amasya imiş gibi bir görüntü ortaya çıkar. Oysa durumun böyle olmadığı yaşanan gelişmeler incelendiğinde fark edilmektedir. Yasar'ın Amasya'ya kıymet atfetme gayesiyle seferler sürecinde yaşanan diğer olaylara dair teferruat vermemesi, şehir ve civarında gerçekleşen olayları detaylı aktarması bu algının oluşmasını sağlamıştır.

Bizans İmparatorluğu uğramış olduğu saldırılara rağmen Anadolu'daki hakimiyetini sürdürmeyi başarmıştır. Bu durum Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucuları olan Tuğrul ve Çağrı Beyler döneminde Anadolu'ya yönelik gerçekleştirilmeye başlanan Türk akınları ile değişmeye başlamıştır. Akınlar sırasında bölgenin sürekli yağmalanması ve Bizans birliklerinin kayıpları gibi etmenler bölgedeki Bizans otoritesini ve gücünü zayıflatmıştır. Yapılan akınların tamamı Büyük Selçuklu Devleti eliyle gerçekleştirilmemiş, Türkmen boylarının bölgeye yönlendirilmesiyle beraber boy beyleri de bağımsız olarak akınlar gerçekleştirmiştir. Bu akınlara karşı koymak amacıyla Bizans İmparatorluğu Türkler ile 1048 yılında Pasinler'de savaşmıştır ancak mağlubiyet almıştır. Pasinler'de gerçekleşen savaşın akabinde aynı yıl Erzurum, 1054 yılında Kars, 1057 yılında Malatya, 1059 yılında Sivas, 1067 yılında Kayseri ve 1068 yılında Tokat şehirleri Türk hakimiyeti altına

¹⁷⁵ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 121.

girmiştir.¹⁷⁶ Anadolu coğrafyasına yönelik mevcut olan Türk tehdidine son vermek amacıyla Bizans İmparatoru Roman Diogenes kalabalık bir ordu toplayarak harekete geçmiştir. Selçuklu Sultanı Alparslan bu dönemde Azerbaycan coğrafyasından hareket ederek Malazgirt, Erciş gibi bölgeleri hakimiyeti altına almış, Halep sahasına inmiş ve gerçekleştirmiş olduğu kuşatma neticesinde şehri teslim almıştır.¹⁷⁷ Halep'in fethi sonrasında İmparator Diogenes'in hareketinden haberdar olan Alparslan Ahlat'ta birliklerini toplamış, imparator ile elçiler aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir.¹⁷⁸ Görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasının akabinde iki taraf 26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt Ovası'nda karşılaşmıştır. Gerçekleşen savaş neticesinde Bizans İmparatorluğu Selçuklu Devleti karşısında ağır bir yenilgi almış, Bizans İmparatoru Diogenes yaralı olarak Selçuklular tarafından esir edilmiştir.¹⁷⁹

Hüseyin Hüsâmeddin'in Amasya'daki Pontus Devleti idaresinden başlayarak 1071 yılında Sultan Alparslan tarafından Malazgirt'te alınan galibiyete kadar olan sürece dair anlatımı oldukça teferruatlıdır. Aktarmış olduğu bilgiler Selçuklu Devleti üzerine kapsamlı çalışmalar yapmış olan Osman Turan, Mehmet Altay Köymen gibi araştırmacıların eserleri ile karşılaştırıldığında paralellik gösterdiği görülür.

Selçuklular dönemine dair verdiği bilgiler alan çalışmaları ve dönem kaynakları ile karşılaştırıldığında oldukça tutarlı olduğu fakat Bizans idaresindeki Amasya şehrine dair verdiği bilgilerde farklılıklar görülmektedir. Amasya'da yaşanan doğal afetlere dair bilgiler veren Prokopius gibi Bizans kroniklerinden ismen zikretmemesi dikkat çekicidir. Aktarmış olduğu bilgiler daha çok Mustafa Vâzıh Efendi ve yakın dönemde Amasya üzerine eser kaleme almış olan Osman Fevzi Olcay'ın anlatımı ile paralel ilerlemiştir.

3.2.2. Danişmendliler Dönemi

Malazgirt Savaşı'nda alınan zafer sonrasında Anadolu'nun Türk hâkimiyeti altına girmesine engel olacak güç kalmamıştır. Sultan Alparslan'ın vermiş olduğu emir üzerine

¹⁷⁶ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 73-74.

¹⁷⁷ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alparslan ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 25.

¹⁷⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 162-163.

¹⁷⁹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 163.

Anadolu'da fetih hareketleri başlamıştır. Gerçekleştirilen fetihler sonucunda alınan yerlerin sevk ve idaresinin fethi gerçekleştiren komutan ve soyuna bırakılacağı bildirilmiştir.¹⁸⁰ Alparslan'ın vermiş olduğu emir üzerine Danişmend Gazi, Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar, Maraş, Amasya bölgelerinin fethi ile meşgul olmuştur.

Hüseyin Hüsameddin Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'daki fetih hareketlerini ve Anadolu'nun Türkleşme sürecini Amasya şehri merkezli olarak ele almıştır. Bundan dolayı tarihsel sürecin aktarımı Dânişmendliler, Anadolu Selçuklu Devleti ve bu devletlerin siyasi tarihi üzerinden şekillenmiştir.

Amasya'nın Dânişmendliler tarafından ele geçirilme süreci Yasar tarafından aktarılırken kaynak olarak *Dânişmendname* ve *Mirkâtü'l- Cihâd* merkeze alınmış ve bu iki kaynak ekseninde sürecin anlatımı gerçekleştirilmiştir. Bizans Devleti'nin Amasya valisi Jutatus (Şattat) ve Danişmend Gazi birlikleri arasında gerçekleşen mücadeleler, Jutatus'un yakalanıp Danişmend Gazi'nin huzuruna getirilmesi gibi olaylar detayları ile incelenmiştir.¹⁸¹ Danişmend Gazi ve efradının şehre girmesi ve fethin tamamlanması ile mücadelenin anlatımı tamamlanmıştır.¹⁸²

Amasya'nın fetih süreci ele alınırken Yasar tarafından aktarılan bilgilerin dönem kaynakları ile paralellik gösterdiği gözlemlenmiştir. Tarihsel sürece ve olaylara dair yapılan aktarım hem dönem kaynakları hem de alan çalışmaları ile aynı doğrultudadır. Fakat Dânişmend Gazi'nin vefatı sonrasındaki gelişmeleri içeren bilgiler hem literatür hem de dönem kaynakları ile farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın başlangıç noktasını Dânişmend Gazi'nin ardından devletin başına hangi oğlunun geçtiği meselesi teşkil etmektedir.

Yasar, Danişmend Gazi'nin vefatının ardından devletin başına el-Melik Seyfeddin İsmail Dânişmendî'nin geçtiğini ifade etmiş ve yaşanan olayları İsmail Dânişmendî ekseninde

¹⁸⁰ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1990, s. 22.

¹⁸¹ Anonim, *Danişmendname*, (Haz. Necati Demir), C:2, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara,2020, s. 246-247.

¹⁸² Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 169.

aktarmıştır. Bu durumun temel sebebi Seyfeddin İsmail Dânişmendî'nin Amasya'nın idarecisi olmasıdır. Bu sebeple Gümüştegin Gazi yerine İsmail Dânişmendî üzerinden anlatımını gerçekleştirmiştir. Bu tezini güçlendirmek ve ispatlamak adına Gümüştegin Gazi'nin Danişmend Gazi'nin oğlu olmadığı, devletin idarecilerinden, valilerinden olduğu görüşünü savunmuştur. Görüşüne dayanak olarak da H.500 tarihli bulunduğu bir vakıfnâme kaydını göstermiştir.¹⁸³ Konuya dair güncel yapılmış çalışmaları incelediğimizde Yasar'ın aktarmış olduğu durumun tamamen gerçeği yansıtmamakta olduğu görülmektedir.¹⁸⁴ İsmail Dânişmendî gibi Gümüştegin Gazi'nin de Danişmend Gazi'nin oğlu olduğu ve devletin başına Danişmend Gazi'nin vefatının ardından geçtiği görülmektedir.¹⁸⁵ Dönem kaynakları da¹⁸⁶ bu tespiti doğrulamaktadır.¹⁸⁷ Kaynaklarının yanı sıra Abdülkerim Özaydın, Ali Öngül gibi alana dair önemli çalışmalar yapmış araştırmacıların eserlerini de dikkate aldığımızda Yasar'ın verdiği bilgilerin farklılaştığı net şekilde görülmüştür.

Yasar'ın sadece vakıf kayıtlarına dayanarak elde etmiş olduğu bulguları dönem kaynaklarıyla mukayese etmeden aktarmış olması, Amasya merkezli olarak konuya yaklaşarak gerçeklikten sapması önceki bölümlerde değindiğimiz tarihçilik anlayışı ve eserinin kıymetine yönelik yaptığımız tespitlerin doğruluğunu destekler nitelikte bir kanıt oluşturmuştur. Yine de İsmail Dânişmendî ismi bağlamında anlatılan olaylar ve tarihsel süreç büyük ölçüde literatürle ve kaynaklarla uyumludur.

Bu dönemde gerçekleşen I. Haçlı Seferi Dânişmendliler Dönemi anlatımı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Yasar, gerçekleşen sefere Amasya ekseninde bakmayı tercih etmiştir. Bizans ve haçlı kuvvetleri ile bu bölgede şehrin idarecisi İsmail Dânişmendî mücadele etmiştir. Yaşanan mücadeleler eserde detaylı şekilde anlatılmıştır. Haçlılar karşısında İsmail Gazi Amasya'nın tahrip edilmesine karar vermiş ve dağlara çekilerek, pusular kurarak, baskınlar gerçekleştirerek Bizans-Haçlı birlikleri ile mücadele

¹⁸³ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 183.

¹⁸⁴ Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: VIII, 1993, s. 469.

¹⁸⁵ Ali Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2018, s. 4.

¹⁸⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı* (1118-1176), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.12.

¹⁸⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 225.

etmiştir.¹⁸⁸ Amasya'ya giren Bizans- Haçlı kuvvetleri üç ay bölgeyi ellerinde tutabilmişlerdir. Sürekli yaşanan baskın olayları, şehrin ve bölgenin tahrip edilmesi, dolayısıyla ordu ikmalinin sağlanamaması gibi sebepler Amasya bölgesinden geri çekilmek zorunda kalmalarını sağlamıştır. Bizans-Haçlı birlikleri geri çekilirken Ziyâre Kasabası gibi Amasya ve çevresinde bulunan yerleşimleri tamamen tahrip ve talan etmişlerdir. Amasya bu sefer neticesinde yaşanan olaylardan dolayı büyük bir tahribata uğramıştır. Amasya'da hiçbir binanın ayakta kalmadığı ifade edilir. İsmail Gazi düşmanın çekilişini takip ederek Amasya'ya girmiş ve tekrardan imar etmeye yönelik çalışmalara başlamıştır.¹⁸⁹ Bizans- Haçlı birliklerinin takibi sürdürülmüş ve Niksar, Şebinkarahisar gibi Bizans hakimiyetine girmiş olan yerleşimler tekrardan geri alınmış olsa da Sinop, Canik, Samsun bölgelerinde toprak kayıpları yaşanmıştır.¹⁹⁰

Hüseyin Hüsâmeddin Anadolu'da Haçlılarla olan mücadeleyi anlatırken yine Amasya sahası ile sınırlı kalmış, Anadolu Selçuklularının ve Gümüştegin Gazi'nin haçlılarla mücadelesine pek yer vermemiştir. I. Haçlı Seferi esnasında Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti İznik Haçlılar tarafından muhasara edilmiştir. I. Kılıçarslan Dânişmend hükümdarı Gümüştegin Gazi ile ittifak yaparak Haçlı ordularına karşı beraber mücadele etmeye çalışmıştır. 19 Kasım 1097 tarihinde Dorylaion'da Selçuklu-Dânişmendlilerden oluşan Türk birlikleri Haçlılar ile savaşmış ancak sayıca büyük üstünlüğe sahip olan Haçlılar karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹⁹¹ İznik'in kaybı ve Dorylaion'da yaşanan geri çekilmenin ardından Selçuklu başkenti Konya'ya taşınmıştır. Dânişmend hükümdarı Gümüştegin Gazi 1100 yılında Haçlı Seferi'nin başlangıcında I. Kılıçarslan'ın kuşatıp alamadığı Malatya üzerine harekete geçmiştir. Malatya idarecisi Gabriel bu durum karşısında Antakya lideri Bohemund'dan yardım talebinde bulunmuştur.¹⁹² Bu durumdan haberdar olan Gümüştegin Gazi Bohemund'un ordusunu pusuya düşürerek imha etmiş, Bohemund'u ve kuzeni olan Richard'ı esir almıştır.¹⁹³ Bohemund ve kuzenini Gümüştegin Gazi'nin esaretinden kurtarmak amacıyla Haçlı Ordusu tertip edilmiştir. Bu

¹⁸⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 184-185.

¹⁸⁹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 185-186.

¹⁹⁰ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 188.

¹⁹¹ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 6.

¹⁹² Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 82.

¹⁹³ Anonim, *Anonim Süryani Kroniği*, (Çev. İlhan Arslan), Post Yayın Dağıtım, İstanbul, 2019, s. 21.

ordu 5 Ağustos 1101 tarihinde Merzifon civarında gerçekleşen savaş neticesinde mağlup edilmiştir.¹⁹⁴

Hüseyin Hüsâmeddin Yasar I. Haçlı Seferi sırasında Batı Anadolu'da yaşanmış olan bu gelişmeleri aktarırken Amasya sahasında olanlar kadar detaylı ve kaynaklarla paralel şekilde aktarmamış olduğu görülmektedir. Mesela Gümüştegin Gazi'nin Haçlılara karşı vermiş olduğu mücadele ve Bohemund ve kuzeni Richard'ın esir edilmesi gibi olaylar farklı şekilde anlatılmıştır. Yasar, Bohemund'un Kayseri'yi kuşatmak amacıyla harekete geçtiğini, Kayseri valisi olan Gümüştegin Gazi'nin birlikleri ile yapmış olduğu savaş neticesinde esir düştüğünü aktarmıştır.¹⁹⁵ Hüseyin Hüsâmeddin'in olayları bu şekilde aktarmış olması Dânişmend lideri olarak İsmail Dânişmendi'yi kabul etmesi ve İsmail Dânişmendi merkezli bir anlatım tercih etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa, Işın Demirkent ve Muharrem Kesik gibi araştırmacılar Bohemund ve Richard'ın esir edilmesi olayını onların Kayseri'ye yönelik gerçekleştirmiş oldukları bir saldırıyla ilişkili görmezler. Gümüştegin Gazi'nin Malatya'yı muhasara etmesi sebebiyle Malatya idarecisi Gabriel'in yardım talebi sonucunda Bohemund ve askerleri bölgeye desteğe gelmiştir. Malatya yakınlarında Dânişmendlilere mağlup olmuş ve komutanlar esir alınmıştır.

Ayrıca Yasar'ın Anadolu Selçuklu Devleti başkenti İznik'in kaybedilmesine dair eserinde hiçbir malumat aktarmamış olması son derece dikkat çekicidir. Amasya Tarihi içerisinde Haçlılar ile yapılan Dorylaion Savaşı ve İznik bölgesinde verilen mücadeleden ismen bahsettiği görülmektedir.¹⁹⁶ Yasar, dönem kaynaklarından hareketle yaşanan süreci detaylı olarak aktarırken bu hususlara dair teferruata girmemiş olması onun bilinçli bir tercihi olarak düşünülebilir. Ayrıca olaylar hakkında bilgi verirken yine seçici davranması ve Türklerin mağlubiyeti ya da başarısızlığı ile neticelenen olayları görmezden gelmesi onun tarih yazımına milli duygularını katmış olma ihtimalini de akla getirmiyor değil. Tabi daha iyi niyetli bakacak olursak, onun konu seçiminde Amasya tarihi üzerine yoğunlaşmak istemesinin ve sadece Amasya eksenli bir anlatı kurgulamasının da bir gerekçe olabileceğini düşünebiliriz. Bu yüzden Anadolu Selçuklu Devleti ile

¹⁹⁴ Kesik, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁹⁵ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 186.

¹⁹⁶ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 184.

Dânişmendliler arasındaki ilişkilere ağırlık verirken Anadolu'da bulunan diğer beyliklerle alakalı gelişmelere yüzeysel temasa yetinmiştir.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın vefatı sonrasında devlet içerisinde yaşanan güç zafiyeti, Dânişmendliler'in Emir Gazi idaresinde Anadolu siyasi liderliğini üstlenmesi gibi süreçler üzerinde durmuştur. İki devlet arasındaki güç dengesi sürekli değişiklik göstermiş, kimi zaman Selçuklular lehine kimi zaman da Dânişmendliler lehine olmuştur. Ancak bu tarihsel sürecin Yasar nazarından belirleyici hususu Amasya'nın idaresinin el değiştirmesi meselesi olarak görülmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Mesud döneminde Dânişmend lideri Melik Muhammed'in vefatı etmesi Dânişmend ülkesinin Kayseri, Sivas, Malatya olarak üç kola ayrılmasına sebep olmuştur. Dânişmend sınırları içerisinde yaşanan bu buhran döneminde Amasya ve civar bölgenin idaresi Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Mesud'un kontrolüne girmiştir (1143).¹⁹⁷ Böylece şehirde Dânişmendliler Dönemi nihayete ermiştir.

Yasar'ın eserinde önemli bir yer tutan şehrin Dânişmendliler dönemi diğer literatür bilgileriyle ve kaynaklarla paralellik gösterir. Ancak Dânişmend Gazi'nin vefatı sonrası dönemde Amasya'yı mühim bir konuma yerleştirme çabası içerisinde girmesi, olaylara ve kaynaklara yaklaşımını etkilemiş, gerçeklikle çelişmesine sebep olmuştur. Amasya ekseninde ve milli hislerini ön planda tutarak sürece yaklaşması, yaşanan olayların aktarımında seçici davranmasına, yer yer tek taraflı anlatım yapmasına sebep olmuştur. Bu duruma yönelik en somut örnek Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'i kaybetme hadisesidir. Hüseyin Hüsâmeddin'in bu olaydan bahsetmekten imtina ettiği, yaşanmamış gibi süreci aktardığı gözlemlenmiştir. Diğer taraftan dönem kaynakları olan Kinnamos'un *Historia'sı*, *Urfalı Matheos Vekâynamesi* gibi eserler de pek çok konuda Hüseyin Hüsameddin'i doğrulamazlar.

3.2.3. Selçuklular Dönemi

¹⁹⁷ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 197.

Hüseyin Hüsâmeddin'in Amasya'nın siyasi tarihi kapsamında Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemine dair verdiği bilgiler bakımından da oldukça kendine özgüdür. Literatürden farklılaştığı, hatta kaynaklar tarafından doğrulanmayan bazı yönleri vardır. Mesela ilk farklılaşmayı Amasya'nın Selçuklu idaresi altına girmesine dair anlatısında görürüz. Esere göre Dânişmend idarecisi Melik Muhammed'in ölümünün ardından Amasya'nın fethi gerçekleşmiştir. Fetih hareketi Amasya ile sınırlı kalmamış, 1143 yılında Dânişmendliler'in tamamı Sultan I. Mesud idaresine girmiştir.¹⁹⁸ Sultan Mesud bu fethin akabinde devletin başkentini Amasya'ya taşımış ve Simre adını verdiği şehrin inşasını başlatmıştır.¹⁹⁹ Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya şehzadeler tarafından yönetilmiştir.

Hüseyin Hüsâmeddin'in aktarmış olduğu bu bilgiler hem Anadolu Selçuklu Devleti hem de Dânişmendliler içinde kısa sürede radikal değişimler yaşandığı izlenimi vermektedir. Ancak dönem kaynakları ve alan çalışmaları Yasar'ın anlatımını doğrulamaz.

Muharrem Kesik, Ali Öngül gibi araştırmacıların çalışmaları incelendiğinde sürecin farklı işlediği görülür. Dânişmend idarecisi Melik Muhammed'in vefatı sonrasında devlet içerisinde taht mücadeleleri yaşanmıştır. Bu mücadele içerisinde Anadolu Selçuklu Devleti Muhammed Zünnun'u desteklemiştir.²⁰⁰ Dânişmendliler içerisinde yaşanan taht mücadelesi Yasar'ın aktardığı gibi Selçukluların tamamen Dânişmendlileri egemenlik altına almasını sağlamamıştır. Bu mücadele döneminde sadece Amasya ve civar bölgelerin idaresi Anadolu Selçuklu Devleti'ne geçmiştir. Yaşanan değişim Danişmendliler'den Yağıbasan'ın I. Mesud'a tabi olmasıyla gerçekleşir.²⁰¹ Selçukluların fiili müdahalesi yoktur. Ayrıca Ölmeden önce Mesud'un Amasya ve Sivas bölgelerinin idaresini oğlu II. Kılıçarslan'a bağlı kalmak kaydıyla Yağıbasan'a bırakmış olması bu tespitin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.²⁰² Yağıbasan idaresi altında olan Amasya'nın Anadolu Selçuklu Devleti'ne tamamen bağlanması II. Kılıçarslan zamanında olduğu

¹⁹⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 197.

¹⁹⁹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 202.

²⁰⁰ Kesik, *a.g.e.*, s. 46.

²⁰¹ Öngül, *a.g.e.*, s. 19.

²⁰² Kesik, *a.g.e.*, s. 115.

düşünülmektedir. II. Kılıçarslan vefatından önce Selçuklu ülkesini on iki oğlu arasında paylaştığında Amasya şehrinin idaresini oğlu Argun Şah'a verdiği görülmektedir.²⁰³ Şehrin fethi meselesiyle birlikte Sultan I. Mesud tarafından Simre adı verilen şehrin bölgede kurulmaya başlanması hadisesi de gerçeklerle uyuşmaz. Muharrem Kesik'in çalışması Yasar'ın ortaya koyduğu görüşün yanlışlığını ispat etmektedir.²⁰⁴ Yasar'ın Amasya'daki Selçuklu idaresinin başlangıcı meselesinde sürekli olarak gerçeklerle çeliştiği görülür. Yaşanan bu tezatlığın sebeplerinin neler olduğu tartışılmaya muhtaçtır. Muharrem Kesik Hüseyin Hüsâmeddin'in Simre meselesine dair hatalı çıkarımlarını yararlandığı kaynakların yeterince kaynak kritiğini yapmamasına bağlar.²⁰⁵

Amasya'nın fethedilme meselesinde ise yaşanan sıkıntılar kaynaklardan ziyade Hüseyin Hüsâmeddin ile alakalıdır. Yasar'ın Amasya şehrine değer atfetme çabası, Amasya merkezli bir anlatım tercih etmesi yaşanan soruna zemin hazırlamıştır. Şehre değer atfetme gayesiyle hareket ederken kaynaklar ve içerdiği bilgilerde seçici davranmış, bilgiler gerçeklikle çelişiyor olsa da tahlil etmeden direkt aktarım yapmıştır. İzlemiş olduğu metotlar neticesinde de aktarılan bilgiler ile yaşanan gerçeklikler arasında ciddi çelişkiler meydana gelmiştir.

Amasya'nın Anadolu Selçuklu Devleti idaresine girdiğinden sonraki döneme baktığımızda, şehrin merkez için önemli bir konuma sahip olduğu görülmüştür. Orta Asya'daki Moğol baskısından kaçan Türkmen boyları I. Alaaddin Keykubad döneminde şehirde iskân edilmiştir. İbn Bibi de Alaaddin Keykubad'ın Amasya'yı Harezmi'den gelen Türklerden Bereket'e iktâ olarak vermiş olduğu ve yaşamlarını sürmelerine müsaade ettiği aktarılmıştır.²⁰⁶

Amasya şehrini bu dönem anlatımı içerisinde öne çıkaran en önemli olay ise Babailer isyanı olmuştur. Amasya şehri merkezli olan isyan Anadolu Selçuklu Devleti'ni yıkılışa götüren sürecin bir nevi başlangıcı olmuştur. Müellifin bu konu üzerine yapmış olduğu

²⁰³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l- Ahbar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 23.

²⁰⁴ Kesik, *a.g.e.*, s. 134-135.

²⁰⁵ Kesik, *a.g.e.*, s. 134-135.

²⁰⁶ İbn Bibi, *El- Evamirü'l- Ala'ieye Fi'l- Umuri'l- Ala'ieye*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 434.

incelemelere baktığımızda hem güncel çalışmalarla hem de dönem kaynaklarıyla farklılaştığı görülür.

İlk olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin karşılaşmış olduğu en kapsamlı isyan olan Babailer İsyanı'nın önemli isimlerinden olan Baba İshak'ın kimliği üzerinde durmak yerinde olacaktır. Baba İshak hakkında bilgi veren dönem kaynaklarının başında Ebul Ferec Tarihi gelmektedir. Kaynakta Baba İshak'tan Amasya'da peygamber olduğu iddiası ile ortaya çıkan Baba İlyas'ın müridi olarak bahsedilmektedir. Kaynaklara bakıldığında Baba İshak'ın, İlyas'ın icazeti ile Adıyaman'a kendilerine taraftar toplamak maksadıyla gönderildiği ifade edilmiştir.²⁰⁷ İbn Bibi Baba İshak'ı Kefersud adlı köyde yaşamakta olan şan, şöhret düşkünü bir şahsiyet olarak aktarmıştır.²⁰⁸ Yasar, Amasya Tarihi'nde Baba İshak meselesi ile alakalı oldukça farklı bir görüş ortaya koymuştur. Baba İshak'ın Amasya merkezli Rum Krallığı kurma amacıyla hareket ettiğini,²⁰⁹ asıl isminin İsak Komninos olduğunu ve bu hayalini gerçekleştirmek adına hareket ettiğini ifade etmiştir.²¹⁰ Dönem kaynaklarında Yasar'ın aktarmış olduğu bu bilgilere dair bir kayda rastlanmamıştır. Ancak Ahmet Yaşar Ocak Yasar'ın ileri sürmüş olduğu görüşün kısmi olarak doğru olabileceğini ve fikirlerinin tartışılabilir olduğunu ifade etmiştir.²¹¹

Yasar, Baba İshak hakkında aktardığı bilgileri ağırlıklı olarak İbn Bibi üzerinden vermiştir. Yazıcızade Ali'de Baba İlyas'ın çobanlıkla yaşamını idare ettirdiği, Amasya'nın köprü kazasında bir köye yerleştiği ve mürit topladığı kaydedilmiştir.²¹² Ancak yaptığımız incelemeler verilen bilgiyi doğrulamamaktadır.

Amasya'yı yurt edinmiş olan Baba İlyas'ın bölgedeki tesirinin son derece yüksek olduğu Yasar tarafından eser içerisinde belirtilmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Amasya Emiri olan Hacı Nureddin Toprak Bey'in bile İlyas'ın müritlerinden olduğunu

²⁰⁷ Abû'l Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, C:2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1950, s. 539-540.

²⁰⁸ İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941, s. 206.

²⁰⁹ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 222

²¹⁰ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 228.

²¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 123.

²¹² Yazıcızade Ali, *Selçuk-nâme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 312a.

aktarmıştır.²¹³ Selçuklu idareci kadroları içerisinde kadar sirayet edebilmeyi başaran Babailer, Amasya’da serbestçe hareket edebilmişlerdir.

Babai İsyanı’nın nasıl başladığı meselesine bakacak olursak, İbn Bibi’de Baba İshak tarafından Kefersud bölgesinde²¹⁴ isyanın başlatıldığı ifade edilmiştir. Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı kaynaklarından hareketle sürecin evvela Anadolu Selçuklu Devleti’nin durumun ciddiyetini kavrayıp Babailer’e müdahale etmesiyle başladığını söyler. İsyân sürecine İbn Bibi perspektifinden bakan Yasar, İbn Bibi’deki bilgileri aktarır. İbn Bibi’ye göre Baba İlyas namına mürit toplamaya devam eden Baba İshak isyan hazırlıkları ile meşgul olmuş, İlyas’ın isyan için belirlediği zamanı beklemiştir.²¹⁵ İsyân günü gelip çattığında Baba İshak, memleketi Kefersud’u işgal ederek hareketi başlatmıştır.²¹⁶ Kefersud’un işgali sonrasında Adıyaman, Gerger, Kahtâ bölgelerini ele geçirmişlerdir.²¹⁷ Daha sonra Amasya’ya doğru harekete geçen isyancılara müdahale etmek için Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Mübârizüddin Armağan Şâh’ı Amasya emirliğine getirmek suretiyle isyancılar üzerine yollamıştır.²¹⁸ Armağan Şâh isyanın manevi lideri olan Baba İlyas’ı Amasya’da tekkesinde yakalamayı başarmış, öldürerek cesedini Amasya Kalesi’ne ibret için asmıştır.²¹⁹ Bu olay sonrasında Baba İshak önderliğindeki isyancılar Amasya’ya ulaşmış, Armağan Şâh ile yaptıkları savaş neticesinde Selçuklu birliklerini bozguna uğratmayı başararak, Armağan Şâh’ı öldürmüşlerdir. Amasya’yı hakimiyeti altına aldıktan sonra isyancılar Konya üzerine ilerlemeye başlamışlardır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev bu durum karşısında Erzurum’da bulunan Selçuklu birliklerini başkenti savunmak maksadıyla geri çağırmıştır. Ziyâre kasabası civarında Anadolu Selçuklu birlikleri ile karşılaşan Baba İshak ve kuvvetleri bu orduyu bozguna uğratmayı başarmıştır.²²⁰ Babailer arka arkaya almış oldukları galibiyetler ile daha büyük bir şevk ile Konya üzerine yürüyüşlerine devam etmiştir. Babailer ve Anadolu Selçuklu Devleti birlikleri 1240 yılında Malya Ovası’nda karşı karşıya gelmişlerdir. İki taraf arasında gerçekleşen savaş sonucunda

²¹³ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 220.

²¹⁴ İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 208.

²¹⁵ İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 208.

²¹⁶ İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 208.

²¹⁷ Abû’l Farac, *a.g.e.*, s. 540.

²¹⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 230.

²¹⁹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 231.

²²⁰ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 136.

Anadolu Selçuklu Devleti Babailer'i mağlup etmeyi başarmış ve isyanın lideri olan Baba İshak'ı öldürmüşlerdir.²²¹

Babai İsyanı hem dönem kaynakları hem de güncel kaynaklar ekseninde incelendiğinde yukarıda ifade ettiğimiz şekilde vuku bulmuştur. Her ne kadar Yasar anlatısını İbn Bibi üzerinden kurgulasa da değinmiş olduğu bazı hususlar ne İbn Bibi'de ne de diğer hiçbir kaynakta yer almamaktadır. Bu hususlarla ilgili en önemli örnek Baba İlyas- Baba İshak ilişkisi ve Baba İlyas'ın hayatı meselesidir. Yasar, Baba İshak'ın, Baba İlyas'ın Amasya ve çevresinde edinmiş olduğu namı kullanmak suretiyle isyancı topladığını aktarmıştır.²²² Ayrıca Baba İlyas'ın Baba İshak'a karşı olduğunu, isyanı desteklemediğini aktararak²²³ Baba İlyas'ı isyan sürecinin dışarısında bırakmış ve isyanın merkezine sadece Baba İshak'ı almıştır. Baba İlyas'ın isyan süreci içerisinde öldürülmediği, Malya Ovası'nda yaşanan bozgun sonrasında 1259 yılına kadar yaşamını sürdürdüğü ve Anadolu Selçuklu Devleti ile iyi ilişkiler içerisinde olduğunu ifade etmiştir.²²⁴ Amasya'da Armağan Şâh tarafından asılan kişinin Baba İshak olduğunu söylemiştir. Malya Ovası'nda gerçekleşen savaşta Babailerin başında halife Baba İshak adlı kimsenin olduğunu aktarmıştır. Yasar tarafından Baba İshak'ın ölümü meselesinde yapılmış olan çıkarımların son derece zorlama olduğu görülmektedir. Ayrıca çıkarımlarını dayandırdığı herhangi bir kaynak göstermemiştir.

Yasar'ın öne sürmüş olduğu görüşlerle alakalı dönem kaynaklarında, alan çalışmalarında Hüseyin Hüsâmeddin'i destekleyen hiçbir bilgiye rastlayamadık. Konuyla ilgili çalışmalarıyla bilinen Ahmet Yaşar Ocak da, Yasar'ın eserinde aktarmış olduğu bilgilere yönelik tenkitte bulunmuştur.²²⁵ Ocak, Yasar'ın kaynakları değerlendirirken yanlış yorumlamalar yapmış olduğunu ya da bilinmeyen bir kaynak kullandığını ancak bu kaynağın hiçbir şekilde tespitinin yapılmamış olduğunu ifade etmiştir. Yasar'ın Baba İlyas ile alakalı aktarmış olduğu bu bilgilere dayanak olarak bazı şer'iyeye sicil kayıtlarını gösterdiği görülmektedir.²²⁶ Ancak bu evrak ile ilgili günümüze kadar geçen süreçte

²²¹ İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 209-210.

²²² Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 221.

²²³ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 231.

²²⁴ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 241.

²²⁵ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 135.

²²⁶ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 241.

hiçbir tespit yapılamamıştır. Ayrıca söz edilen bu evrak dışında başka bir kaynağa da rastlanamamış olması son derece dikkat çekicidir.

Selçuklu Devleti isyanı bastırmaya muvaffak olsa da büyük ölçüde yıpranmış ve eski gücünden uzak bir görüntü sergilemiştir. Selçuklu Devleti'nin Babailer karşısında göstermiş olduğu bu zafiyet uzun süredir Doğu sınırlarında komşu olarak bulunan Moğollar için Anadolu'ya yönelik saldırı fırsatı olarak görülmüştür. 1243 yılında Köseadağ'da Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında gerçekleşen savaş neticesinde Selçuklu birlikleri Moğollar tarafından ağır şekilde yenilgiye uğratılmıştır. Köseadağ Savaşı'nın ardından Anadolu'daki Selçuklu idaresi giderek zayıflamaya, kargaşa ortamı oluşmaya başlamıştır. Anadolu coğrafyası Moğollar tarafından atanan valilerce idare edilmiş, bölge Memluk-Moğol nüfuz mücadelesinin merkezi haline gelmiştir.

Yasar Anadolu coğrafyasında yaşanan kaos dönemini anlatırken değinmiş olduğu iki husus son derece dikkat çekmektedir. Hususların ilki Anadolu'da yaşanan Moğol zulmünün nedenlerine yönelik yapmış olduğu çıkarımlardır. Babai İsyani meselesinde değindiğimiz Baba İshak'ın Komninos Hanedanlığı'na mensup olup Amasya merkezli bir Hristiyan Rum Devleti kurma hayaline benzer durumun Moğol zulmü meselesinde de olduğu görülmektedir. Yasar Anadolu'da yaşanan olaylar ile ilgili, Moğolların Türklere karşı son derece acımasız ve sert davranmalarının sebebini din mücadelesine bağlamıştır.²²⁷ Hristiyan papazlar olarak ifade ettiği zümrenin Anadolu'da yaşayan halkın büyük çoğunluğunun İslam dinine mensup olması sebebiyle Moğollar'ı kışkırttıklarını,²²⁸ yaşanan olayların müsebbibinin Hristiyan papazlar olduğunu savunmaktadır. Yasar'ın Anadolu coğrafyasında yaşanan olayları aktarırken bu olayların sebeplerini dini temellere dayandırarak yorumlaması, sunduğu detaylı bilgilerin analizini doğru şekilde yapamamasına sebebiyet vermektedir. Moğolların, Anadolu Selçuklu Devleti ve Memluk Devleti ile vermiş olduğu mücadeleleri milli benliklerinin farkında olmamalarına bağlamıştır. Ayrıca bunun sebebinin Hristiyan papazlar zümresinin kurmuş olduğu

²²⁷ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 249.

²²⁸ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 243.

tertibatlar neticesinde gerçekleştiği fikrine kapılması²²⁹ izah etmiş olduğumuz durumun somut örneğidir.

Bu dönem ile alakalı Yasar'ın aktardığı bilgiler içerisinde dikkat çeken ikinci husus Burak Baba/Barak Baba meselesi olmuştur. Yasar'ın Anadolu'da yaşanan siyasi gelişmeleri detaylı şekilde aktarırken sosyal yaşama yönelik detayları ihmal etmemesi, farklı perspektiflerden de döneme ve olaylara bakabilmemizi sağlamıştır. Yasar Amasya emiri Şemseddin Ahmet Bey döneminde, Amasya'ya gelen Burak Baba'nın şehirdeki faaliyetlerini, dervişin fiziki özelliklerini, kıyafetlerini ve görünümünü detaylı olarak aktarmıştır.²³⁰ Yasar, Burak Baba'nın bu özellikleri yanında Amasya ahalisi ile, özellikle de çocuklar ile olan ilişkisi hakkında da detaylar vererek, Anadolu'da yaşayan dervişler ve derviş tiplmesi hakkında başarılı bir resim çizer. Burak Baba hususu Yasar'ın tarih anlayışının siyasi tarih alanıyla sınırlı kalmadığını, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamı da göz önünde bulundurarak farklı perspektifler üzerinden döneme yaklaştığını göstermektedir.

Amasya Tarihi'nde anlatılan Anadolu'daki kaos döneminin sona ermesine yönelik yaşanan kırılma anı, İlhanlı hükümdarı Mahmud Gazan Han'ın İslamiyet'i kabul etmesi olmuştur. Gazan Han'ın İslamiyet'i kabul etmesi akabinde Anadolu Selçuklu Devleti'ni ilga edip²³¹, Anadolu'yu valiliklere ayırarak yönetmeye başlaması düzenin sağlanması için atılan adımların ilkleri arasındadır. Anadolu coğrafyasındaki kaos ortamının Emir Çoban'ın vali olarak bölgeye gelmesi ile ve Anadolu'daki Eretna Bey idaresi önümüzdeki başlığın konusu olacaktır.

3.2.4. Eretnalılar Dönemi

Eretna Devletinin kuruluşu için kesin bir tarih vermek zordur ama sürecin başlangıcı olarak Alaaddin Eretna'nın Timurtaş Noyin'in naibi olarak Anadolu'da iktidara geldiği 1327 tarihini alabiliriz. Bu tarihten sonra ara ara bağımsızlık denemeleri olmuştur ama

²²⁹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 249-250.

²³⁰ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 278-279.

²³¹ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 264-265.

esasen 1343 yılında kendi adına bir devlet kurduğu söylenebilir.²³² Yasar, *Amasya Tarihi*'nde Eretna Devleti'nin kuruluşu ve Eretna Bey'in siyasi faaliyetlerini anlatırken üç dönem halinde olayları ele almıştır. Bu üç dönemi “Artena Noyin” ve “Emir Eretna” ve “Eretna Bey” olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Yasar'ın Eretna'ya yönelik neden farklı isimlendirmeler yaptığı aşağıda açıklanacaktır.

Artena Noyin olarak ifade ettiğimiz bölümde Yasar ağırlıklı olarak Anadolu'daki Emir Çoban ve Timurtaş'ın valilikleri döneminde yaşanan gelişmeleri ele almıştır. Eretna Bey'den bu dönem içerisinde İlhanlı sarayında iyi eğitim almış, Ebu Said Bahadır Han ve Emir Çoban tarafından itimat edilen bir idareci olarak bahsetmiştir. Timurtaş ile Artena Noyin arasında akrabalık bağından da bahseden Yasar bu dönemi aktarırken haliyle Emir Çoban ve Timurtaş eksenli bir anlatım gerçekleştirmiştir.²³³ Artena Noyin bu süreç içerisinde Timurtaş ile olan akrabalık bağı dışında Sivas'ın idarecisi olarak anlatımda yer almış fakat Anadolu'ya geliş süreci hakkında herhangi bir malumat verilmemiştir. Artena Noyin olarak adlandırdığımız dönemin anlatımı içerisinde Eretna'nın üzerinde çok durulmamıştır. Bu durum Yasar'ın, Artena Noyin'in Türk mü Moğol mu olduğu meselesi hakkında fikir sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır. Emir Eretna olarak ifade ettiğimiz ikinci dönemin anlatımı bu kanıyı desteklemektedir.

Yasar'ın anlatımında ikinci devre olan Emir Eretna dönemine geçiş Ebu Said Bahadır Han'ın Şeyh Hasan'ı Anadolu umumi valiliğine getirmesi ile başlamaktadır. Bu süreçte Artena Noyin üzerinde incelemelerini yoğunlaştıran Yasar, Artena Noyin'in ismi üzerinde durmuştur. İsmi Gerdenî vezninde Erdenî, Ertenî olarak okunduğunu ve “Kıymetdâr İnci” anlamına geldiğini ifade etmiştir.²³⁴ Köken olarak ismin Orta Asya'ya dayanmakta olduğunu, bu sebeple Artena Noyin'in Türk kökenli bir idareci olduğunun tespitini yapmıştır. Bu tespit ile beraber anlatımda Artena Noyin ifadesini kullanmayı bırakmış, Emir Eretna olarak olayların aktarımında kendisine yer vermeye başlamıştır.

Bu dönemde Şeyh Hasan'a tabi olan Emir Eretna, Anadolu'da Sivas merkezli olarak valilik görevini ifa etmiştir. Yasar, Eretna'nın emirlik döneminde Amasya'nın ona bağlı

²³² Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Berikan Yayınları, Ankara,2013, s. 199.

²³³ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 290-291.

²³⁴ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 21.

olduğunu aktarmıştır.²³⁵ Ünlü seyyah İbn Battuta, Emir Eretna'nın umumi valiliği döneminde Anadolu'ya gelmiş, 1329-1330 yılında Amasya şehrini ziyaret etmiştir. Amasya ile alakalı gözlemlerini ise: “*Büyük bir ırmak kenarında, bağ ve bostanlarla kaplı, meyvelik ve ağaçlık güzel bir şehirdir. Irmak üzerine kurulan dolaplarla çekilen su, evleri, bostanları sular, cadde ve çarşıları geniştir.*”²³⁶ şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca Battuta Amasya'dan ayrılıp, Gümüşhane'ye ulaştıklarında Eretna Bey'in naibi tarafından ziyaret edildiklerini, adlarına şehirde ziyafet verildiğini aktarmıştır.²³⁷ Umumi vali Şeyh Hasan'ın vekilliğini yürüten Eretna Bey'in idaresi altında olan Amasya'nın Battuta'nın ziyareti esnasında idareciliğini Seyfeddin Bânu Şah yapmaktadır. Yasar'ın bu dönemle ilgili aktardığı bilgiler dönemin kaynaklarına ve literatüre paralellik arz eder.

1335 yılında İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın vefatı ile İlhanlı Devleti içerisinde taht mücadeleleri meydana gelmiştir. Emir Timurtaş'ın ardından bölgenin umumi valiliğine atanan Celayirli Şeyh Hasan, Eretna Bey'i vekil olarak Anadolu'da bırakarak İlhanlı merkezine dönmüştür. Yaşanan karışıklıktan istifade eden Eretna Bey'in 1336-1337 yıllarında İlhanlı Devleti'ne olan bağı kopardığı, Celayirli Şeyh Hasan'a bağlılığının devam ettiği ifade edilmiştir.²³⁸ Emir Eretna'nın bağlı olduğu Celayirli Şeyh Hasan ile Timurtaş oğlu Çoban Hasan arasındaki rekabet birbirleriyle 1338 yılında savaşmalarına sebebiyet vermiştir. Savaş neticesinde Celayirli Şeyh Hasan mağlup olmuş, Çoban Hasan, Emir Eretna'nın kendisine biat etmesini istemiştir. Eretna ise bu isteği geri çevirmiştir. Ret cevabı üzerine Çobanoğlu Doğu Anadolu bölgesine akınlar düzenlemiş, bölgeyi tahrip etmiştir.²³⁹ 1343 yılında Çobanoğlu Şeyh Hasan ile Eretna arasında Karanbük Savaşı gerçekleşmiştir. Eretna Bey savaşı kazanmış, Çobanoğlu Hasan aldığı mağlubiyet akabinde eşi tarafından öldürülmüştür.²⁴⁰ Karanbük galibiyetiyle Emir Eretna'nın bağımsızlık için önünde engel kalmamıştır. 1343 yılında Anadolu'da müstakil bir devlet olarak idaresine devam etmiştir.

²³⁵ Yasar, *Amasya Tarihi II*, s. 295.

²³⁶ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 29.

²³⁷ Battuta, *a.g.e.*, s. 29-30.

²³⁸ Göde, *a.g.e.*, s. 41.

²³⁹ Uzunçarşılı, *Eretna Devleti*, s. 166.

²⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş”, *Bellekten*, C: XXXI, S:124, s. 645.

Yasar, Karanbük zaferi sonrasında bağımsızlığını ilan eden Emir Eretna'dan, Eretna Bey olarak bahsetmeye başlamıştır. Eretna'nın aldığı galibiyeti Türk-Moğol mücadelesi olarak görmekte olan Yasar bu zaferi Anadolu'daki Türk varlığının ölüm kalım savaşı olarak görmüştür. Emir Eretna'dan almış olduğu bu zaferin ardından Sultan Eretna Han olarak da eserinde bahsettiği görülmektedir.²⁴¹ Türklerin almış olduğu bu zaferin aktarımı ile beraber üçüncü devre olarak ifade ettiğimiz Eretna Bey bölümü başlamıştır.

1343 yılında aldığı zafer sonrası Anadolu'da bağımsızlığını ilan eden Eretna Bey, Yasar tarafından Türklüğün savunucusu olarak görülmüştür. Anadolu'da Köseadağ Savaşı sonrasında yaşanan Moğol baskısı, talanı ve yağmasının ardından bölgede düzeni sağlamayı başarmış olması, Anadolu coğrafyasına ihtiyaç duymuş olduğu huzuru bir nebze de olsa getirebilmesi bu hususta etkili olmuştur. Moğol zulmüne karşı Anadolu'da yaşayan Türklerin savunucusu rolü üstlenen Eretna Bey'in, Anadolu ahalisi tarafından "Köse Peygamber" olarak adlandırıldığını ifade etmiştir.²⁴² Eretna Bey'in ve devletin kuruluşunda son devre olan süreç 1352 yılında Eretna Bey'in vefat etmesiyle sonlanmıştır. 1352 yılında Eretna Bey Kayseri'ye defnedilmiştir.²⁴³

Amasya Tarihi'nde Eretna Devleti'nin kuruluşunun anlatıldığı üç devreye baktığımızda verilen bilgilerin alan çalışmaları ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Yasar, Artana Bey olarak adlandırdığımız bölümde Eretna'nın Türklük meselesine dair bir kanıya varamadığı için kendisine mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir.

Emir Eretna bölümünde görüldüğü üzere isme dair yaptığı incelemeler ve analizler neticesinde Eretna Bey'in Türk kökenli bir idareci olduğunun tespitini yapmıştır. Bu tespitin ardından Eretna'nın faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmaya başlamış ve detaylar aktarmaya çaba sarfetmiştir. İsim meselesine dair yapılan alan çalışmalarına bakıldığında Kemal Göde çalışmasında bu ismin Kaşgarlı Mahmud tarafından "Kıymetli İnci" anlamına gelmekte olan Erdini, "Kıymetli İnci Gibi Beden Sahibi" Ertini manalarıyla kaydedildiğini aktarmıştır.²⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise Eretna isminin manasını

²⁴¹ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 23.

²⁴² Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 27.

²⁴³ Uzunçarşılı, *Eretna Devleti*, s. 171.

²⁴⁴ Kemal Göde, *Eretnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 18.

“Dürr-i Yetim” ve “Büyük İnci” olarak aktarmıştır²⁴⁵ Yasar’ın tespitleri alan çalışmaları ile paralellik gösterse de, Amasya merkezli bir yaklaşım sergilemesiyle ve milli duygularını anlatıma dahil etmesiyle farklılaşır. Eretna Bey’in kazandığı Karanbük Savaşı’na atfetmiş olduğu önem bu durumu net şekilde ortaya koymaktadır. Anadolu’daki Türk varlığının mevcudiyet savaşı olarak muharebeyi ele alması, Eretna Bey’e Han unvanı vererek zikretmesi yaşanan olaylara kendi yapmış olduğu dokunuşlardır.

Şadgeldioğulları’nın Anadolu’da varlığıyla ilgili ilk bilgilere Eretna Bey bölümünde ulaşılmaktadır. Yasar Karanbük Savaşı’nda Kutlu Şah’ın babasının vefat ettiğini söyler. Ailenin savaşta göstermiş olduğu yararın ödülü olarak Kutlu Şah’ın Kayseri emiri yapıldığını aktarır.²⁴⁶ İfade ettiği bilgiler hem Şadgeldioğulları’nın Eretna Devleti içerisindeki konumu hakkında hem de beyliğin kuruluş süreci hakkında fikir sahibi olunabilmesini sağlamaktadır.

3.2.5. Şadgeldioğulları Dönemi

Yasar’ın Beylikler Dönemi ve Amasya şehrinin tarihine yönelik yaptığı inceleme ve araştırmalarda öne çıkan en önemli husus Şadgeldioğulları Beyliği’dir. Amasya merkezli olarak varlığını sürdürmüş olan bu beyliğin mevcudiyetine dair kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Onlar kaynaklarda Eretna Devleti içerisindeki emirlik vazifeleriyle ve Amasya emiri olarak geçerler.²⁴⁷ Yasar Şadgeldioğulları’nın Eretna Bey döneminde emir olduklarını söyler. Ancak Eretna Bey’in vefatı sonrasında müstakil bir beylik haline geldikleri görüşünü savunur. Şadgeldioğulları Beyliği’nin kurucusunun Hâcı Kutlu Şah olduğunu tespit eder.²⁴⁸ Beyliğin kurucusu olarak Kutlu Şah’ın ismini zikretmiş olsa da beyliğin Amasya’da bağımsız olarak oğlu Şadgeldi Paşa döneminde varlık gösterdiğini aktarır.²⁴⁹ Yasar’ın Şadgeldioğulları’na yönelik tespitleri kaynaklarla ve literatürle de paralellik gösterir.

²⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sivas-Kayseri Dolaylarında Eretna Devleti”, *Bellekten*, C: XXXII, S:126, s. 162.

²⁴⁶ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 23, Göde, *a.g.e.*, s. 56.

²⁴⁷ Yaşar Yücel, *XIII- XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 72.

²⁴⁸ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 43.

²⁴⁹ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 43-44.

Yasar, çalışmasında beyliği üç dönem halinde ele almıştır. Bu dönemleri “Hacı Kutlu Şah”, “Hacı Şâdgeldi Paşa” ve “Emir Ahmed” olarak adlandırmak yerinde olacaktır.

Hacı Kutlu Şah olarak adlandırdığımız dönemde, Şâdgeldioğulları Eretna Bey’e bağlı birer komutan veya emir olarak görev ifa etmişlerdir. Eretna Bey’in vefatı sonrasında Eretna’nın oğulları Cafer ve Mehmed arasında yaşanan iktidar mücadelesi sırasında²⁵⁰ Amasya emiri olan Hacı Kutlu Şah bu durumdan yararlanmayı bilmiş, Amasya idareciliğinin yanında Sivas’ın idareciliği de kendisine verilmiş ve bölgede gücü ve nüfuzu artmıştır.²⁵¹ Sivas idareciliğini ele almasının akabinde Karamanoğulları üzerine sefer düzenlemiş ve Konya şehrini de idaresi altına almıştır.²⁵²

Yasar, Konya seferi sonrasında Anadolu’da oluşan otorite boşluğunda oldukça kuvvetlenen Kutlu Şah’ın iktidarını ve meşruiyetini pekiştirmek maksadıyla Amasya’da ikamet etmekte olan Sultan Altunbaş’ı hükümdar ilan ettirdiğini söyler.²⁵³ Sultan Altunbaş’ın iktidarı Şâdgeldioğulları’nın bölgede kurmuş oldukları idarelerini meşrulaştırmak için aracı olarak kullanılmıştır. Sultan Altunbaş’ın iktidarı, Selçuklu soyundan gelmesi sebebiyle hem bölge ahalisi hem de civar bölge idarecileri tarafından kabul görmüştür. Ancak iktidarının selametinin tamamen Hacı Kutlu Şah’ın gücüne dayalı olması ve diğer beylikler tarafından kurulan idarenin kendi egemenliklerine tehdit unsuru olarak görülmesi Altunbaş karşısında mücadeleye girmelerine sebep olmuştur. Konya’yı tekrardan Karamanoğulları topraklarına katmak amacıyla Süleyman Bey ordu toplamış, Hacı Kutlu Şah üzerine harekete geçmiştir. Gerçekleştirilen bir yıllık kuşatmanın ardından Kutlu Şah, Konya’yı Süleyman Bey’e bırakarak Sivas’a geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır.²⁵⁴

Hacı Kutlu Şah’ın almış olduğu mağlubiyet hükümdarlığını ilan etmiş olduğu Sultan Altunbaş’ın idaresinin de sonunu getirmiştir. Amasya’da Kutlu Şah’a karşı isyan eden Şücaeddin Süleyman Bey şehrin idaresini ele geçirmiş, Sultan Altunbaş’ın Simre’de

²⁵⁰ Göde, *a.g.e.*, s. 90.

²⁵¹ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 28.

²⁵² Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 33.

²⁵³ *aynı yerde*

²⁵⁴ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 35.

bulunmakta olan çiftliğe çekilerek devlet işlerini bırakmasını sağlamıştır.²⁵⁵ Hacı Kutlu Şah ise kaybetmiş olduğu gücünü tekrardan toplayacak zamanı kazanmak için bu duruma ses çıkarmamış, kabullenmiştir. Sivas'ta tekrardan gücünü toplamış, Eretna Mehmet Bey ile organize hareket ederek Konya üzerine saldırıya geçmiştir. Mehmet Bey de Lârende'ye saldırmıştır. Yaşanan savaş neticesinde Kutlu Şah Konya valisi Ali Bey'i mağlup etmiş ve ikinci kez Konya'yı egemenliği altına almayı başarmıştır.

Eretna Mehmet Bey ise Kutlu Şah gibi muvaffak olamamış ve bozguna uğrayarak Sivas'a çekilmek zorunda kalmıştır. Mehmet Bey'in saldırısını müdafaa etmeyi başaran Karamanoğulları güçlerini toplayarak Konya'yı geri almak için Kutlu Şah üzerine yürümüştür. Kutlu Şah'ın ikinci Konya idaresi de kısa sürede sonlanmış ve Sivas'a geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kutlu Şah Sivas'a geri çekilmesinin ardından büyük oğlu Ahmed Şâh'ı kaybetmiş olduğu Amasya, Tokat üzerine yollamış ve bölgeleri tekrardan kontrol altına almıştır.²⁵⁶ Karamanoğulları ise Eretna Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklık ve Kutlu Şah'ın yaşadığı güç kaybından faydalanmak için Sivas, Kayseri üzerine sefer düzenlemişlerdir. Bu harekât karşısında gücünü toparlamış olan Kutlu Şah Alaaddin Bey komutasındaki Karamanoğlu birliklerini bozguna uğratmış ve Konya'yı üçüncü kez idaresi altına almayı başarmıştır. Kutlu Şah'ın gücünü tekrardan toparlamış olması ve bölgede söz sahibi haline gelmesi çevresindeki beyliklere ve beylere rahatsızlık vermiştir. Karamanoğulları bu rahatsızlıktan faydalanıp Hacı Kutlu Şah'a karşı mücadele edebilmek adına destek toplayıp birliklerini kuvvetlendirmiştir. 1360 yılında Konya'da Karamanoğulları ile üçüncü kez karşılaşmış olan Hacı Kutlu Şah ve ona desteğe gelen oğlu Ahmed Şâh Karamanoğulları tarafından mağlup edilmiş ve öldürülmüşlerdir.²⁵⁷ Şâdgeldioğulları'nın ve Amasya'nın idaresi Hacı Şâdgeldi Paşa'ya geçmiştir.

Yasar'ın Şâdgeldioğulları Beyliği'nin kurucusu olarak gördüğü Hacı Kutlu Şah döneminde yaşanan olayları incelediğimizde özellikle Eretna Devleti içerisinde olan taht kavgasından faydalanarak hem bölge içerisinde hem de devlet içerisindeki nüfuzunu arttırmayı başarmıştır. Hüseyin Hüsâmeddin'in tezine göre nüfuzunu karışıklıktan faydalanarak bağımsız bir idari yapı kurmak için kullanmıştır. Özellikle Karamanoğulları

²⁵⁵ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 36.

²⁵⁶ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 38.

²⁵⁷ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 41.

üzerine gerçekleştirmiş olduğu Konya seferleri bu idealinin en somut kanıtıdır. Kemal Göde gibi araştırmacıların çalışmalarında Kutlu Şah'ın Konya'yı Eretna Devleti namına ele geçirmiş olduğu görüşü aktarılmış²⁵⁸ ve Yasar'ın tezi ile çeliştiği görülmüştür. Amasya'da Sultan Altunbaş'ın hükümdarlığının Hacı Kutlu Şah tarafından ilan ettirilmesi ve olayın gerçekleştiği zaman son derece manidardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin eski başkenti Konya'yı idaresi altına alıp akabinde Sultan Altunbaş'ı hükümdar ilan ettirmesi bizce Eretna Devleti'ne olan bağlılığından ziyade kendi idaresinin meşruiyetini sağlama ve Karamanoğulları gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nin meşru mirasçısı olma gayesine yönelik bir girişimdir. Bu çerçeveden olayları ele aldığımızda Hüseyin Hüsâmeddin'in ortaya koyduğu tezin akla daha yatkın olduğu söylenebilir.

Hacı Kutlu Şah'ın Konya'yı hakimiyeti altında tutamaması idaresinin meşruiyetini sarsmış ve otoritesini kaybetmesine neden olmuştur. Bu yüzden Eretna Devleti içerisindeki taht mücadelesinde taraf olmuş ve Eretnalılar'ın desteğiyle beraber Konya'yı elde etmek için çaba sarf etmiştir. Ancak bu uğurda harcamış olduğu kaynakların takviyesini yapamaması sebebiyle hedefi kendisinin sonunu getirmiş ve Hacı Kutlu Şah dönemi sona ermiştir. Hacı Kutlu Şah'ın vefatının ardından Hacı Şâdgeldi dönemi başlamıştır.

Hüseyin Hüsâmeddin, Hacı Şâdgeldi Dönemi ile beraber beyliğin Eretna idaresinden ayrılarak müstakil olarak varlığını sürdürmeye başladığını söyler. Emir Ahmed'in başa geçmesine kadar süren dönem içerisinde Kadı Burhannedin ve Hacı Şâdgeldi Paşa arasındaki mücadeleye odaklanılmıştır. İki rakip arasındaki husumetin sebepleri ve birbirlerini bertaraf etmek adına yaptıkları siyasi, askeri hamleler teferruatıyla işlenmiştir.

Hacı Şâdgeldi babası ve abisinin Konya Savaşı'nda ölmesi ve birliklerinin büyük bölümünü kaybetmiş olması sebebiyle aynı yıl Amasya'nın idaresini Alaaddin Ali Bey'e bırakmak durumunda kalmış, şehirden çekilmiştir. Tekrardan gücünü toplamış ve 1361 yılında Amasya'yı tekrardan ele geçirmiştir.²⁵⁹ Şâdgeldioğulları'nın Eretna Devleti'ne

²⁵⁸ Göde, *a.g.e.*, s. 97.

²⁵⁹ Uzunçarşılı, Eretna Devleti, s. 181

olan bağılıklarını koparan olay 1365 yılında Eretna Mehmed Bey'in öldürülmesi olmuştur.²⁶⁰ Mehmed Bey'in oğlu Ali Bey'in Eretna tahtına on üç yaşında geçmiş olması, devlet işleri ile alakadar olmaması Şâdgeldi Paşa'nın bu kararı almasında etkili olmuştur.²⁶¹ Ali Bey döneminde Eretna Devleti içerisinde sürmekte olan karmaşa ortamı yeni siyasi aktörlerin öne çıkmasını sağlamıştır. Özellikle Kadı Burhaneddin ve Hacı Şâdgeldi Paşa bu aktörlerin başında gelmektedir.

Hüseyin Hüsâmeddin, Kadı Burhaneddin ve Hacı Şâdgeldi Paşa arasında yaşanan rekabeti detaylandırırken taraflı yaklaşım sergilediği görülmüştür. Kadı Burhaneddin'in yapmış olduğu siyasi ve askeri hamleleri sürekli olarak art niyetli, hileli, adaletsiz olarak tasvir etmiştir. Kadı Burhaneddin'in Eretna Ali Bey üzerinden Şâdgeldioğulları gibi bağımsız hareket etmeye başlayan beylikleri kontrolü altına almaya çalıştığını söylemiştir. Yasar'ın savunduğu görüş yaşanan olaylar ışığında mantıklı gözükmektedir. Kadı Burhaneddin'in devlet içerisinde vezirlik makamını elde etmesi²⁶² akabinde Amasya'daki Hacı Şâdgeldi, Erzincan'daki Emir Mutahharten üzerine seferler düzenlemesi Yasar'ı doğrulamaktadır.

Kadı Burhaneddin'in girişimlerinden sonuç çıkaramadığı görülmüştür. Amasya'ya yönelik yapılan sefer başarısız olmuş, akabinde Erzincan'a gerçekleşen sefer de Şâdgeldioğulları'ndan, Dulkadiroğulları'ndan gelen desteklerle bertaraf edilmiştir.²⁶³ Yaşanan siyasi ve askeri başarısızlıkların ardından Eretna Ali Bey vefat etmiştir. Vefatının ardından iktidara küçük oğlu Mehmed geçmiştir.²⁶⁴ Ali Bey'in oğlunun naipliğini üstlenen Kadı Burhaneddin doğrudan Eretna Devleti'ni idare edebilme olanağına kavuşmuştur. 1381 yılına gelindiğinde kendisi için uygun koşulları bir yıl gibi oldukça kısa süre içerisinde yaratarak Eretna Mehmed'i ortadan kaldırmış,²⁶⁵ kendi hükümdarlığını ilan etmiştir.

²⁶⁰ Esterâbadi, *Bezme u Rezm*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 86-87.

²⁶¹ Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1970, s. 23, Göde, *a.g.e.*, s. 102.

²⁶² Uzunçarşılı, *Eretna Devleti*, s.183; Esterâbadi, *a.g.e.*, s. 134.

²⁶³ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 58-59.

²⁶⁴ Uzunçarşılı, *Eretna Devleti*, s. 184.

²⁶⁵ Uzunçarşılı, *Eretna Devleti*, s. 186.

Kadı Burhaneddin'in hükümdarlığını ilan etmesi, Hacı Şâdgeldi Dönemi olarak adlandırdığımız dönemin en mühim hadisesidir. Hüseyin Hüsâmeddin yaşanan hadisenin Şâdgeldi Paşa ile Kadı Burhaneddin arasındaki rekabeti zirve noktasına ulaştıran hadise olarak tasvir etmiştir.

Hüseyin Hüsâmeddin Kadı Burhaneddin'in saltanatını Eretna hükümlürlüğünün gaspı olarak görür. Bu yüzden de Hacı Şâdgeldi Paşa lehinde olayların akışını aktarmıştır. Şâdgeldi'nin Eretna idaresinin tekrardan tesisini sağlamak ve Kadı Burhaneddin'i bertaraf etmek istikametinde bir siyaset izlediğini söyler. Bu doğrultuda Hacı Şâdgeldi'nin Çaykazan Moğolları ile ordusunu takviye edip, Tokat üzerine harekete geçtiğini ve Tokat'ı hakimiyeti altına aldığını, buradan da Sivas'a ilerlediğini ifade eder.²⁶⁶ Kadı Burhaneddin ve Şâdgeldi arasında elçiler aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Şâdgeldi Eretna Ali Bey'in oğlunun tekrardan tahta geçirilmesi talebinde bulunmuştur. Görüşmeler devam ettiği esnada Kadı Burhaneddin, Şâdgeldi'nin ordusu içerisinde karışıklıklar çıkarma gayreti göstermiştir. Şâdgeldi'nin idaresinin meşruiyeti, ailesinin kökenleri hakkında ordu içerisinde söylentiler yaymış ve girişim sonuç vermiştir.²⁶⁷ Sözlerin tesiri ile ordu içerisinde ayrılıklar yaşanmaya başlamış, diğer taraftan Şâdgeldi'nin ordusunu takviye ettiği Çaykazan Moğolları da ordudan ayrılmıştır.

Hüseyin Hüsâmeddin, Kadı Burhaneddin'in ordusunun Şâdgeldi karşısında müşkül durumda olmasından dolayı fitne siyaseti izlediğini savunmuştur. Kaynaklardan iki ordunun kuvvetine dair net çıkarım yapmak zordur. Ancak Hüseyin Hüsâmeddin'in anlatımına baktığımızda Şâdgeldioğulları'na karşı Kadı Burhaneddin'in galip gelemediği ortadadır. İki taraf arasında sayılar denk olsa dahi Kadı siyasi hamlelerle Şâdgeldi Paşa'ya üstünlük sağlamıştır. Yasar, Şâdgeldi Paşa lehine anlatım gerçekleştirmiş olsa da Burhaneddin'in siyasi zekasının hakkını teslim etmeyi ihmal etmemiştir.

Hüseyin Hüsâmeddin Kadı Burhaneddin ile Hacı Şâdgeldi Paşa arasındaki husumetin 1381 yılında Kazova Savaşı ile nihayete erdiğini aktarır. Kazova'da Hacı Şâdgeldi'nin

²⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Belleten*, C: XXXII, S:126, s. 199.

²⁶⁷ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 65-66.

başında bulunduğu birlik Kadı'nın tertip ettiği pusuya düşmüş, ordusundan ayrı olarak saldırıya uğramıştır. Hacı Şâdgeldi ve ümerası düşmüş oldukları pusu neticesinde Kadı Burhaneddin'in birlikleri tarafından öldürülmüşlerdir.²⁶⁸ Amasya ordusundan kalan birlikler ile Kadı'nın ordusu arasında gerçekleşen savaş sonucunda Kadı net bir zafer ile ayrılmayı başarmıştır.²⁶⁹ Şâdgeldi'nin Burhaneddin tarafından öldürülmesi ile Yasar Hacı Şâdgeldi Paşa dönemini nihayete erdirmiştir. Şâdgeldi'nin ardından Amasya idaresinin başına oğlu Ahmed geçmiştir. Emir Ahmed dönemi olarak adlandırdığımız süreç ise Amasya'nın Osmanlı hâkimiyeti altına girmesi ile nihayete erecektir.

Hüseyin Hüsâmeddin'in Hacı Kutlu Şah ve Hacı Şâdgeldi Paşa dönemlerine dair verdiği detaylar hem dönem kaynağı olan *Bezm-u Rezm* ile hem de İsmail H. Uzunçarşılı, Kemal Göde, Yaşar Yücel gibi araştırmacıların çalışmalarıyla örtüşmektedir. *Amasya Tarihi*'nde, yaşanan gelişmelerin aktarımında başta *Bezm-u Rezm* olmak üzere diğer çalışmalarda olmayan detaylı bilgilerin var olduğu görülür. Yasar, aktardığı detaylı bilgilerin kaynağından olayların aktarımı sürecinde söz etmemiştir. Şâdgeldioğulları üzerine yapmış olduğu araştırmalarını aktardığı bölümde konuya yönelik bazı eser isimlerinden bahseder.²⁷⁰ İsmi zikrettiği eserlerin tercümesini yapıp çalışmasında yararlandığını söyler. Ancak yapmış olduğu tercümenin yangında yok olması ve eserin aslının kütüphanede kaybolmuş olması sebebiyle tekrardan ne kendisinin ne de başka araştırmacıların kaynaktan istifade edemediği görülmektedir. Kazova Savaşı'nda Kadı Burhan tarafından Şâdgeldi'nin pusuya düşürülerek öldürülmesinden sadece Hüseyin Hüsâmeddin söz etmiştir. Ne dönem kaynaklarında ne de alan çalışmalarında pusuya dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Yasar'ın ifade ettiği pusu meselesi gibi detayları kaybolmuş olan eserden vermiş olduğunu düşünmekteyiz. Yaşanan olaylara baktığımızda pusu hadisesinin gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum Hüseyin Hüsâmeddin'in yararlandığı eserin gerçekten var olabileceğine yönelik kanıyı güçlendirir. Ancak eserin günümüze kadar aslı veyahut bir kopyasının bile bulunamaması şüpheleri arttırmaktadır.

²⁶⁸ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 67-68.

²⁶⁹ Esterabâdi, *a.g.e.*, s. 234-235.

²⁷⁰ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 69.

3.2.6. Amasya'nın Osmanlı İdaresi Altına Girmesi

Şâdgeldioğulları'nın üçüncü dönemi olan Emir Ahmed Dönemi beyliğinin mevcudiyetini korumaya çalışmakla geçmiştir. Kadı Burhaneddin, iktidarı karşısında en önemli tehlike olarak gördüğü Hacı Şâdgeldi Paşa'yı öldürerek bu tehlikeyi bertaraf etmeyi başarmıştır. Başarısının ardından sultanlığını ilan eden Kadı Burhaneddin kendisi adına hutbe okutmuş, sikke kestirmiştir. Sultanlığını ilan etmeyi başarmış olsa da Amasya ve bölgenin idaresini kendi egemenliği altına almayı başaramamıştır. Hacı Şâdgeldi'nin vefatının ardından Amasya idaresi oğlu Emir Ahmed Bey'e geçmiştir. Kadı Burhaneddin'in bölgedeki en önemli rakibini ortadan kaldırmayı başarmış olması Amasya'yı müşkül bir duruma sokmuştur. Kadı, Hacı Şâdgeldi'nin başını keserek Sivas'a yollamış, Sivas'tan da kendisine karşı Şâdgeldi Paşa'yı desteklemiş olan Tokat, Erzincan gibi şehirlerin emirlerine göndererek gözdağı vermiştir.²⁷¹ Bu durum karşısında Emir Ahmed ise Amasya idaresini ele geçirdiği ilk andan itibaren babası gibi Kadı Burhaneddin aleyhine bir tutum takınmış, babasının ona karşı izlemiş olduğu politikayı takip etmiştir. Kadı Burhaneddin Hacı Şâdgeldi'yi bertaraf ederek sultanlığını ilan etmiş olsa da konumunu sağlamlaştırması gerekmektedir. Hacı Şâdgeldi'ye karşı kullanmış olduğu propaganda sultanlığını ilan etmesiyle beraber kendisi için kullanılmaya başlanmıştır. Kadı'nın sultanlığından rahatsız olan ahali Burhan'ın soyundan kimsenin evvelde hükümdar olmamış olması sebebiyle Burhan'ı sultanlığa layık görmemişlerdir.²⁷² Kadı Burhan'ın içinde bulunduğu müşkül durumdan faydalanmak isteyen Emir Ahmed babası döneminde evlilik yoluyla ittifak kurduğu Kötürüm Beyazıd'dan destek alarak birliklerini kuvvetlendirmiş ve saldırıya geçmiştir. Kadı Burhan ile aralarında yaşanan ilk muharebede kazanan olmamış, Kastamonu emiri İsfendiyar Bey'den takviye kuvvetleri alarak birliklerini güçlendiren Emir Ahmed Kazova'da tekrardan Kadı Burhaneddin birliklerine saldırı gerçekleştirmiştir. İsfendiyar Bey'in savaşa katılmamasından dolayı iki taraf ağır kayıplar vererek savaşı sonlandırmıştır. Arka arkaya galibi olmayan iki savaşa girmiş olan Emir Ahmed büyük bir güç kaybı yaşamış ve Kadı Burhaneddin ile anlaşma yoluna gitmek zorunda kalmıştır.²⁷³ İsfendiyar Bey'in Kadı Burhan'a karşı

²⁷¹ Esterâbadi, *a.g.e.*, s. 237.

²⁷² Yücel, *Kadı Burhaneddin*, s. 62.

²⁷³ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 78-79.

destek vermemesi ve anlaşmanın ardından birlikleri ile Amasya'dan ayrılmayıp burada ikâmet etmesi Emir Ahmed'in idaresini tehlikeye sokmuştur.

Emir Ahmed'in idaresi altında bölgede varlığını korumaya ve eski gücüne tekrardan kavuşmaya çalışan Şadgeldioğulları özellikle Hacı Şâdgeldi Paşa'nın ölümünün hemen ardından tekrar tekrar Kadı Burhannedin ve birlikleri ile savaşıarak güçlerini iyice tüketmiştir. İsfendiyar Bey'in Amasya'da ikâmet ederek bir nevi şehri ve beyliği gayri resmi olarak idaresi altına alması görüşümüzü kanıtlamaktadır. Emir Ahmed müttefikinin kendi üzerinde oluşturduğu tehlikeyi bile bertaraf edemeyecek bir pozisyona düşmüştür. Şâdgeldioğulları'nı içinde buldukları bu zor durumdan kurtaran ise Osmanlı Devleti'nin bölgedeki siyaseti olacaktır.

1392 yılında Osmanlı Devleti'nin Kastamonu ve idarecisi Kötürüm Bayezid üzerine sefer düzenlemesi Emir Ahmed'in İsfendiyar Bey tehlikesinden kurtulmasını sağlamıştır. İsfendiyar Bey Osmanlı Devleti'nin saldırısına karşılık vermek maksadıyla Amasya'dan çekilmiş böylece Emir Ahmed'in otoritesi üstündeki baskı son bulmuştur.²⁷⁴ Kötürüm Beyazid ise Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşı kaybetmiş ve Sinop'a çekilmek zorunda kalmıştır. Egemenliği altında bulunan Canik, Samsun bölgelerinin idaresi Osmanlı Devleti'ne geçmiştir.²⁷⁵ Fetihlerin neticesinde Emir Ahmed'in yönettiği Şâdgeldioğulları Kadı Burhannedin ile Osmanlı Devleti arasında kalmıştır. Emir Ahmed, Kadı Burhannedin'in egemenliği altına girmemek için direniş gösterse de gücünü giderek kaybetmiş, idaresi sadece Amasya ve civar bölgeler ile sınırlı hale gelmiştir. Kadı Burhan'ın Amasya'yı egemenliği altına almak için düzenlediği bütün girişimleri sonuçsuz bırakmış ve şehrin müdafaasını başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Ancak sürekli güçlenen Kadı Burhannedin karşısında çaresiz kalmışlardır. Ona karşı direnebilmek için tek yol Osmanlı Devleti'ne bağlanmaktı. Nitekim, Yıldırım Bayezid Amasya'ya gelerek şehrin hakimiyetini teslim almıştır.²⁷⁶

Yasar Amasya'nın Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girişinin 1386-1387 yıllarında gerçekleşmiş olduğunu söyler. Osmanlı Devleti'nin Kötürüm Beyazid üzerine 1392

²⁷⁴ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 82.

²⁷⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't- Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 207-208.

²⁷⁶ Neşri, *Kitâb-ı Cihan- Nümâ*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1949, s. 321.

tarihinde sefer yapmış olmasını göz önünde bulundurduğumuzda verilen tarihin gerçeği yansıtmasının imkânı bulunmamaktadır. Hüseyin Hüsâmeddin, İsfendiyar Bey'in Amasya'dan çekilmesi ile Emir Ahmed'in idareyi tekrardan tam manasıyla ele almasından bahsederken bir karışıklık yapmış olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim, şehrin Osmanlı egemenliği altına girdiği tarih 1398 olarak gözükmektedir.²⁷⁷ Yaklaşık on iki yıllık bir zaman farkı söz konusu olmasına rağmen yaşanan olayların aktarımında bir farklılığın bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Yıldırım Bayezid bir süre şehirde kalıp, idari düzenlemeler ile ilgilenmiş ve şehri yönetmiştir. Başkente geri dönerken, Şâdgeldioğlu Emir Ahmed Bey'i Amasya Beylerbeyi unvanı ile şehirde idari görevli olarak tayin edip vazifesine devam etmesine müsaade etmiştir.²⁷⁸ Emir Ahmed Bey'in Amasya'yı Osmanlı Devleti idaresinin altına sokmasıyla beraber Emir Ahmed dönemi ve Şâdgeldioğulları Beyliği dönemi sonlanmıştır. Amasya'da yeni ve önceki dönemlere kıyasla uzun soluklu olacak Osmanlı Devleti Dönemi başlamıştır.

²⁷⁷ Şahin, Emecen, a.g.m., s. 1.

²⁷⁸ Yasar, *Amasya Tarihi III*, s. 91.

SONUÇ

‘Amasya Müverrihi’ olarak anılan Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, Amasya âlimlerinin hayat hikayelerini yazmak amacıyla çalışmasına başlamıştır. Yapmış olduğu araştırmalar, incelemeler fikir dünyasında değişimler yaşamasına, eserinin amacının ve kapsamının genişlemesine neden olmuştur. Bu değişimin yaşanmasını sağlayan en önemli unsur yaşadığı dönemde genel Türk Tarihi alanında çalışmaların çok eksik olduğunu düşünmesidir. Araştırmaları neticesinde gördüğü bu eksikliği gidermeyi amaçlamış, bundan dolayı da eserinin kapsamında değişikliğe giderek, Amasya âlimleri ile sınırlı kalmayarak kapsamlı bir genel Türk tarihi ortaya koymaya yönelmiştir. Böylece ortaya Amasya şehrini merkeze alan genel bir Türk Tarihi çalışması çıkmıştır.

Eserin Amasya merkezli olarak kaleme alınmış olması, çalışmasının Türk Tarihi’nden ziyade şehir tarihi yönünün daha ağır basmasına neden olmuştur. Çalışma bu yönüyle şehir tarihi çalışmalarının öncüleri arasında yer alır. Bu alanda yapılmış çalışmalara bakıldığında, genellikle siyasi tarih ağırlıklı bir anlatım mevcutken *Amasya Tarihi*’nde bu durum farklılık göstermiştir. Ekonomi, kültür, din, sosyal yaşam, insan gibi çeşitli faktörler Yasar tarafından anlatıma, tarihsel sürece dahil edilmiştir. Bu durum yaşanan olayların toplum ve şehir içerisinde ne gibi etkiler yarattığı hususunda fikir sahibi olunabilmesini sağlamıştır. Eski Türk toplumlarında sosyal yaşam, dini inanış, Ferhat ile Şirin hikayesinin kökeni, derviş Burak Baba’nın Amasya ve çevresindeki faaliyetleri gibi çalışmamız içerisinde bahsettiğimiz detaylar bu konuya örnek teşkil etmektedir. Yasar tarafından tarihsel süreç içerisinde aktarılan bu kesitler siyasi tarih anlatımına başarılı şekilde eklemlenmiştir. Böylece eserin anlatımı kuvvetlenmiş ve aktarmış olduğu bilgiler zenginleştirilmiştir. Anlatım sürecinde izlemiş olduğu bu yol sayesinde de Yasar, çalışmasına kendine has bir yapı ve anlatım kazandırmayı başarmıştır. Eser tarihsel sürecin aktarımı açısından son derece başarılı ve kendine has bir üsluba sahip olsa da ciddi problemleri de içerisinde barındırdığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu problemler esere her zaman şüpheyle yaklaşılmasına neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkması Hüseyin Hüsâmeddin Yasar’ın tarihçilik anlayışı ile bağlantılıdır.

“Koyu Bir Türkçü” olarak kaynaklarda tanımlanan Hüseyin Hüsâmeddin’in tarihçilik anlayışında milli ve dini duygular ile harmanlanmış bir yaklaşımın olduğu dikkat çeker.

Eserinde bazen aşırıya kaçan bazen de gerçeklikle çelişen söylemlere rastlanır. Özellikle İslamiyet öncesi Türk toplumları ile Türk fetihleri öncesinde Amasya tarihinin ele alındığı bölümlerde bu yaklaşımın izleri net olarak görülür. Yine de bu iki bölüm dışında kalan tarihsel sürece dair aktarmış olduğu bilgilerin kıymetli olduğu, farklı perspektiflerden döneme bakabilme imkânı sunduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Hüseyin Hüsâmeddin'in derlediği bilgiler ve yararlandığı kaynaklar iki bölüm haricinde literatürle paralellik göstermektedir. Ancak eserin bazı yerlerinde olayları aktarırken vermiş olduğu bazı detaylar ne dönem kaynaklarında ne de alan çalışmalarında geçmemektedir. Bu bilgileri aldığı kaynakları ismen ifade etse de bu eserlere erişim sağlanamamaktadır. Bu sebeple eserlerin varlığı hakkında kesin bir sonuca varılamamıştır. Fakat Hüseyin Hüsâmeddin'in bazı Bizans ve Süryani kronikleri gibi çeşitli kaynaklardan yararlandığı da anlaşılmaktadır. Bu yüzden *Amasya Tarihi*'nin muhtemel kaynakları arasında bunları da özellikle zikretmek gerekir. Ancak bu kaynaklar dışında esere ismi zikredilmemiş başka eserlerin kaynaklık edip etmediği meselesi belirsizliğini korumaktadır.

Amasya Tarihi'ne içermiş olduğu bu eksikliklerle beraber bir bütün olarak baktığımızda, erken dönem Anadolu coğrafyası ve Türk tarihi için son derece önemli bir çalışma olduğu görülmektedir. Özellikle Amasya çevresinde kurmuş oldukları idare ile bölgede önemli bir konum elde etmiş olan Şâdgeldioğulları Beyliği'nin Yasar tarafından tespit edilmiş olması literatüre yaptığı önemli bir katkıdır.

Hüseyin Hüsâmeddin Yasar ve *Amasya Tarihi* adlı eserine yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı şüphe ile yaklaşılmış olsa da yapılan eleştiriler eser içerisinde belirli bölümlerle sınırlı kalmakta olup, eserin bütününe yansıtılmamaktadır. Eser özellikle Anadolu'nun erken dönem tarihi hakkında mühim bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgiler araştırmacılara dönem ile alakalı farklı perspektiflerden yorum yapabilme imkânı sağlamaktadır. Bu doğrultuda *Amasya Tarihi*'ne baktığımızda yapılan dönem araştırmalarında başvurulması gereken önemli bir kaynak olduğu, göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. İ. TAL. 496/56.

KAYNAK ESERLER

Abû'l Farac. *Abû'l- Farac Tarihi*, C:2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1950.

Aksarayî. *Müsâmeretü'l- Ahbar*. (Çev. Mürsel Öztürk) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Anonim. *Baypars Tarihi*. (Çev. Şerefüddin Yaltkaya) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Anonim. *Anonim Süryani Kroniği*. (Çev. İlhan Arslan) İstanbul: Post Yayın Dağıtım, 2019.

Anonim. *Dânişmendname*. (Haz. Necati Demir) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2020.

Azimi. *Azimi Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538= 1038/39-1143-44)*, (Çev. Prof. Dr. Ali Sevim) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

Ebu Amr El- Câhız. *Fezâilü'l- Etrak (Hilafet Ordusunun Menkabeleri ve Türklerin Faziletleri)*, (Çev. Ramazan Şeşen), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1967.

Ebulgazi Bahadır Han. *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, (Haz. Zuhâl Kargı Ölmez), Ankara: Simurg Yayınları, 1996.

Ebulgazi Bahadır Han. *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1974.

Esterâbadî. *Bezm u Rezm* (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Evliyâ Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), C:1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Gelibolulu Mustafa Âli. *Mirkâtü'l- Cihâd (Cihadın Basamakları)*, (Haz. Ali Akar), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

Hoca Sadettin Efendi. *Tacü't- Tevarih*, (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Ioannes Kinnamos. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

İbn Battuta. *İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.

İbn Bibi. *El- Evamirü'l- Ala'ie Fi'l- Umuri'l- Ala'ie*, (Çev.Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

_____. *El- Evamirü'l- Ala'ie Fi'l- Umuri'l- Ala'ie II. Tercüme*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

_____. *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (Çev. Nuri Gençosman), Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.

Mustafa Vâzih Efendi. *Amasya Fetvâları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Câmiü'd- Düvel Anadolu Selçukluları ve Beylikler Cilt: II*. (Çev. Ali Öngül), İzmir: Akademi Kitabevi, 2001.

Neşri. *Kitâb-ı Cihan- Nümâ*, (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), C:1 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1949.

Prokopius. *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Çev. Orhan Duru), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.

Sâid el- Endelüsi. *Tabakâtü'l- Ümem (Milletlerin Bilim Tarihi)*, (Çev. Ramazan Şeşen), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Strabon. *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*, (Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Şihâbeddin b. Fazlullah El- Ömeri. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.

Şikâri. *Karamanname (Zamanın Kahramanı Karamaniler'in Tarihi)*, İstanbul: Karaman Belediyesi Yayınları, 2005.

Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Yazıcızâde Ali, *Selçuk-nâme*, (Haz. Abdullah Bakır), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

ARAŞTIRMA- İNCELEME ESERLERİ

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin Siyasi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Akpınar, Turgut. "Amasya Tarihi Yazarı Hüseyin Hüsâmeddin ve Bilinmeyen Eserleri, *Bibliyografya Kitap Haberleri Bülteni*, C:1, S:3, 1972, s.163-168.

_____. "Az Tanınan Büyük Bir Milliyetçi Hüseyin Hüsâmeddin Yasar", *Hayat Tarih Mecmuası*, S:8,1975, s.24-26.

Almaz, Hasan. *Behcetü't- Tevârih* (İnceleme- Metin- Tercüme), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Arat, Reşit Rahmeti. "Türklerde Tarih Zaptı", *Makaleler I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987, s.156-164.

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Baş, Eyüp. "Amasyalı Tarihçi Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin'in Tarih-i Osmani Encümeni Üyeliği Dönemi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (haz. Şuayip Özdemir, Ayşegül Gün), C: II. 2017, s.187-200.

Baş, Mustafa. “Türlere Gelen Peygamberler; Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Oğuz Kağan’ın Peygamberliği Meselesi”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C: III, S:2, 2019, s.70-86.

Burke, Peter, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

Çam, Mevlüt. Turhan, İbrahim. Akçatepe, Rıdvan Enes. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2020.

Çimen, Feyzi. “Divânü Lügâti’t- Türk Üzerine İlk Dizin: Divân Anahtarı ve Hüseyin Hüsâmeddin Yasar’ın İlmi Kişiliği”, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S:1, 2013, s.136-151.

Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.

Eldem, Halil Edhem. *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri Selçuklu Tarihi’nden Bir Bölüm*, (Haz. Prof. Dr. Kemal Göde), Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

Ersanlı, Büşra, *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Göde, Kemal. *Eretnalılar (1327-1381)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Lloyd, Seton. *Türkiye’nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (Çev. Ender Varinlioğlu), Ankara: TÜBİTAK, 2002.

Moltke, Helmuth von. *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969.

Kesik, Muharrem. *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Koca, Salim. *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınları, 2013.

Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alparslan ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Kurt, Selami. *Tarih-i Osmânî Encümeni/ Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın Osmanlı Tarih Yazıcılığındaki Yeri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, 2020.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Babaîler İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

Olca, Osman Fevzi. *Amasya Ünlüleri*, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.

_____. *Amasya Şehri*, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.

Öngül, Ali. *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.

Özaydın, Abdülkerim. *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105-1118)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Öztürk, Erol. "Amasyalı Hüseyin Hüsameddin'in Temel Adlı Eserinin Birinci Cüz'ü", *Turkish Studies*, S:8,2013, s. 2115-2141.

Sarıcaoğlu, Fikret. "Üç Amasya Tarihçisi ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S:14, 1994, s. 37-50.

Sönmez, Erdem. *Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarihyazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980'e*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2008.

Sümer, Faruk. *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Texier, Charles. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), C:1, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

_____. Charles. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev. Ali Suat), C:3, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

Tosh, John. *Tarihin Peşinde*, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.

_____. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

_____. *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1980.

Uyar, Mustafa. “Bir Ortaçağ Anadolu Sûfisi Hakkında Yeni Bulgular: Aybek Baba Şeyh Mi Emir Mi?”, *Belleten*, C: LXXVIII, S: 283, 2014, s. 879-891.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Sivas-Kayseri Dolaylarında Eretna Devleti”, *Belleten*, C: XXXII, S:126, 1968, s. 161-190.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.

Yasar, Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi I*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.

_____. *Amasya Tarihi I*. İstanbul: Hikmet Matbaası, 1912.

_____. *Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin Amasya Tarihi*. C:1, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.

_____. *Amasya Tarihi I. Cilt*, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2022.

_____. *Amasya Tarihi II*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.

_____. *Amasya Tarihi III*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.

_____. *Amasya Tarihi IV*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.

_____. *Amasya Tarihi Amasya Tarihi Dördüncü Cilt Zeyli*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007.

_____. “Koca Mehmed Paşa”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, C:7, S:38, 1916.

_____. “Alâaddin Bey”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:8,1925, s. 128-133.

_____. “Sultan Altunbaş”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:11,1925, s. 305-326.

_____. “Molla Fenari”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:18, 1926, s. 368-383.

_____. “Orhan Bey Vakfiyesi”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S:17, 1926, s. 284-301.

_____. *Nişancılar Durağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

_____. *Paşa Armağanı*, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Yüce, Ahmet. *Amasya Müzesi*, Amasya: Amasya Valiliği Kültür Yayınları, 2004.

Yücel, Yaşar. *XIII- XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980.

_____. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Akpınar, Turgut. “Hüseyin Hüsâmeddin Yasar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1998, C: XVIII, s. 551-552.

Demirkent, Işın. “I. Kılıçarslan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2022, C: XXV, s. 396-398.

İlgürel, Mücteba. “Evliya Çelebi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1995, C: XI, s. 529-533.

Ocak, Ahmet Yaşar. “Dânişmendnâme”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1993, C: VIII, s. 478-480.

Öngül, Ali. “Azimi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1991, C: IV, s. 330-331.

Özaydın, Abdülkerim. “Dânişmendliler”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1993, C: VIII, s. 469-474

Seyyid, Eymen Fuâd. “Mesâlikü'l- Ebsar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2004, C: XXIX, s. 265-266

Şahin, İlhan. Emecen, Feridun. “Amasya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1991, C: III, s. 1-4.

Şeşen, Ramazan. “Fezâilü'l- Etrak”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1995, C: XII, s. 531-532.

Tezcan, Nuran. “Seyâhatnâme”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2009, C: XXXVII, s. 16-19.

GAZETELER

Emel Gazetesi, 24 Ağustos 1924.

Emel Gazetesi, 14 Eylül 1924.

EK 1: ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: .../.../.....	
Tez Başlığı (Türkçe): Hüseyin Hüsâmeddin ve Amasya Tarihi Adlı Eseri	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Abdullah Batuhan Atılgan	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Abdullah Batuhan Atılgan
	Öğrenci No	N20135959
	Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Resul AY

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF HISTORY	
Date: .../.../.....	
Thesis Title (In English): Hüseyin Hüsâmeddin His Work History of Amasya	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Abdullah Batuhan Atılgan	

Student Information	Name-Surname	Abdullah Batuhan Atılgan
	Student Number	N20135959
	Department	History
	Programme	History

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Resul AY

EK 2: ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 14/05/2024

Tez Başlığı: Hüseyin Hüsâmeddin ve Amasya Tarihi Adlı Eseri

Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin, 13/05/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13 'dir.

Uygulanan filtrelemeler*:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Abdullah Batuhan Atılgan

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Abdullah Batuhan Atılgan
	Öğrenci No	N20135959
	Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Resul AY

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Date: 14/05./2024

Thesis Title (In English): Hüseyin Hüsâmeddin and His Work History of Amasya

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 13/05/2024 for the total of 93 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 13 %.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Abdullah Batuhan Atılgan

Student Information	Name-Surname	Abdullah Batuhan Atılgan
	Student Number	N20135959
	Department	History
	Programme	History

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Resul AY